

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını

ISSN: 1300-5642

SOSYOLOJİ DERGİSİ

Journal of Sociology

Sayı 39
2019

Journal of Sociology
ISSUE: 39

SOSYOLOJİ DERGİSİ

Journal of Sociology

Sayı/Issue 39

2019

Editör: Doç. Dr. Göknur EGE
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER
Bakırçay Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇETİN
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Amaç ve Kapsam

Sosyoloji dergisinin amacı, dünyada ve Türkiye’de kuramsal ve uygulamalı sosyoloji ve sosyal bilimler alanındaki çalışmalara yer vermektir. Dergide ayrıca, dünyadaki birikimi yansıtan sosyolojik metinlerin tercümesine de yer verilir. Sosyal bilimler alanında Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlanmaktadır. Sosyoloji dergisi Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanan HAKEMLİ bir dergidir.

39. Sayıda Görev Alan Hakemler

- Prof. Dr. Cevat ÖZYURT
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ
Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Doç. Dr. Adem SAĞIR
Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Doç. Dr. Cevdet YILMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Doç. Dr. Dikmen BEZMEZ
Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Doç. Dr. Eda ÜNLÜ YÜCESOY
İstanbul Şehir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü
- Doç. Dr. Mehmet ANIK
Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Doç. Dr. Zafer DURDU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Dr. Öğr. Üyesi Ceren Gülser İLİKAN RASİMOĞLU
Acıbadem Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÜNAL
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Sahibi ve Sorumlu Müdür: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü adına Dekan
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ

Yazışma Adresi: egesosyolojidergisi@gmail.com,
goknurege@gmail.com
Sosyoloji Dergisi Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü, 35100 Bornova-İZMİR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

Basım Yeri: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü
No: 172/134 Kampüs içi Bornova/İZMİR
Tel: 0 232 311 18 19

Basım Tarihi: 17.05.2019

İÇİNDEKİLER

Önsöz..... vii

Araştırma Makaleleri

*Ölüm Mekânından Hayata Bakış: Siirt Kent Mezarlıkları
Üzerinden Demografiyi Anlamak.....* 1

Muhammet ÖKSÜZ, Ömer KUCAK

*Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata
Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler - Bulanık İlçesi
Örneği.....* 33

Zehra Karadağ, Dilek Eroğlu

Kadın Futbol Alanının İlişkisel Analizi..... 53

Birtan BOZLU

İşçilikten “Girişimciliğe” Türkiyeli Göçmenler: Paris Örneği..... 81

Hasan GÜLER

Geçmiş Tarihelleştirmenin Bir Aracı Olarak Tarih Dizileri:

Diriliş, Payitaht, Kûtul’amâre..... 103

Özlem AVCI

*Pierre Bourdieu’nün Kavramsallaştırmaları Açısından Kentsel
Dönüşümün Toplumsal Etkileri; İzmir, Gürçeşme ve Uzundere Örneği.....* 141

Gülsüm AKSOY

ÖNSÖZ

Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisinin değerli okurları, yazarları ve hakemleri, şu an elinizde bulunan 2019 yılı Mayıs sayımız ile birlikte, bu yılın ilk sayısını yayınlamış bulunmaktayız. 1987 yılından beri yayınlanan ve Türkiye'nin en eski sosyoloji dergilerinden biri olan dergimizin periyodik sürekliliğini, atama ve yükseltme kriterleri, akademik teşvik, dizin odaklı yayın tercihleri, çok sayıda genç derginin yayın hayatına girmesiyle ortaya çıkan “dergi enfasyonu” gibi pek çok meselenin yanı sıra bölümdeki personel azlığı ve ulusal yayıncılığın içinde bulunduğu sorunların beraberinde getirdiği giderek artan zorluklara rağmen, bilimsel ahlak ve akademik ilkelerden vazgeçmeksizin sağlayabiliyor olduğumuz için mutluyuz.

Bu sayımıza katkıda bulunan değerli yazarlarımıza, hakemlerimize ve yayın kurulumuza çok teşekkür ediyorum. Bölümümüzde personel eksikliği nedeniyle bu sayımızda da yazı kurulunda görevlendirebileceğimiz araştırma görevlisi bulunmadığından, dergiyi yayına hazırlarken yardımlarını esirgemeyen değerli lisansüstü öğrencilerimize de ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Bu sayımızda 5 araştırma makalesi yer almaktadır:

Muhammet Öksüz ve Ömer Kucak'ın “Ölüm Mekânından Hayata Bakış: Siirt Kent Mezarlıkları Üzerinden Demografiye Anlamak” başlıklı çalışması kültürün bir parçası olarak “Negropolitan alanlar”ı konu almakta, Siirt ilinde kent mezarlıkları üzerine yapılmış bir araştırmayı bizlerin dikkatine sunmaktadır.

Zehra Karadağ ve Dilek Eroğlu'nun “Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler-Bulanık İlçesi Örneği” başlıklı çalışması, Muş ilinin, Adivar, Yoncalı, Değirmensuyu, Kotanlı ve Gölyanı köylerinde gerçekleştirilen ve kırsal yaşamda engelli kadınların toplumsal yaşama katılımlarını inceleyen bir araştırmayı içermektedir.

Birtan Bozlu'nun “Kadın Futbol Alanının İlişkisel Analizi” başlıklı makalesi, Pierre Bourdieu'nun eylem teorisi, alan ve sermaye kavramları çerçevesinde, futbol sporunun “eril” alanında yer almakta olan kadın futbolcuları ele almaktadır.

Hasan Güler'in “İşçilikten “Girişimcilğe” Türkiyeli Göçmenler: Paris Örneği” başlıklı makalesinde, “etnik-girişimcilik” kavramı ile göçmen emeğinin kendi hesabına çalışma pratikleri, Fransa'ya göç eden Türkiyeli göçmenlerin tarihsel arka planı ve Paris'te “Küçük Türkiye” olarak bilinen bir mahallede Türkiyeli göçmenlerin “esnaflık” deneyimi konu alınmaktadır.

Özlem Avcı'nın "Geçmişı Tarihselleştirmenin Bir Aracı Olarak Tarih Dizileri: Diriliş, Payitaht, Kûtul'amâre" başlıklı makalesinde, geçmişin dizilerde nasıl kurgulandığı, TRT'nin yüksek izlenme oranlarına sahip üç tarihi içerikli dizisi üzerinden irdelenmektedir.

Tez alışmaları enstitülerin ve tez jürilerinin raflarında tozlanmasın ve tanıtımları yapılarak, ilgililerin dikkatine sunulabilsin düşüncesiyle ayrı bir önem verdiğimiz tez tanıtımı bölümümüze, mümkün olduğunca her sayıda yer vermek arzusundayız. Bu sayımızın tez tanıtımı bölümünde, Gülsüm Aksoy'un "Pierre Bourdieu'nun Kavramsallaştırmaları Açısından Kentsel Dönüşümün Toplumsal Etkileri; İzmir, Gürçeşme ve Uzundere Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi tanıtılmaktadır.

Derginin 39'uncü, şu anki dergi yönetiminin 8'inci sayısını, hazırlanmasında emeği ve katkıları olan, değerli yazarlarımıza, hakemlerimize, yayın kurulumuza bir kez daha teşekkür ederek, sosyoloji literatürüne ve bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlaması ümidiyle sizlere sunuyoruz. Bir sonraki sayıda tekrar buluşmak dileğiyle...

Doç. Dr. Göknur Ege

İzmir-Mayıs/2019

ÖLÜM MEKÂNINDAN HAYATA BAKIŞ: SİİRT KENT MEZARLIKLARI ÜZERİNDEN DEMOGRAFİYİ ANLAMAK

Muhammet ÖKSÜZ*

ORCID: 0000-0002-2255-3111

Ömer KUÇAK**

ORCID: 0000-0002-0425-0440

Öz

Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihsel olanı birbirine bağlar. Mekân incelenirken kültür ve aynı kültürün tarihinin de incelenmesi gerekir. Mutlak olarak var olan mekânın üzerine inşa edilen kurgular ve örüntülerle mekân toplumsallaşır. Negropolitan alanlar kültürün bir parçasıdır ve mutlak mekân üzerine inşa edilen toplumsal mekânlardır. Modernleşme öncesinde negropolitan alanlar kentlerle iç içeyken modernleşme ile beraber kentlerden soyutlanmışlardır. Hatırlatma ve unutmaya unsurları sürekli olarak yeniden inşa edilmiş ve parçalanmıştır. Şüphesiz ki bu parçalanma ve inşa etme süreci iktidarlardan bağımsız değildir.

Negropolitan alanlar kentin demografik özellikleri hakkında da bilgiler vermektedir. Bu amaçla Siirt kenti ölçeğinde dört toplu mezarlık incelenmiş ve toplamda 6608 tane kabrin doğum, ölüm, yaş, cinsiyet ve kişilerin göç etmiş oldukları il/ilçe/köy verileri kayıt altına alınmıştır. Bu veriler üzerinden 1950 ve öncesi, 1951-2000 yılları arası ve 2001 – 2017 yılları üzerinden demografik okumalar yapılmıştır. Ortalama ölüm yaşı ile beraber yukarıda ifade edilen yıllar arasındaki değişkenlikler tespit edilmiş ayrıca ortalama ölüm yaşı cinsiyetler arasında da farklılık olup olmadığı sorgulanmıştır. Yine bu veriler kullanılarak “ölüm piramidi” üretilmiştir. İl/ilçe/köy verileri üzerinden de zorla yerinden edilen nüfus bağlamı inşa edilerek mekansallaştırılmıştır. Bu amaçla r mezar görevlisi altı kişi, mezarlıklar müdürlüğünde çalışan bir kişi ve bir gazeteci ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme metinleri çözümlenerek betimsel analizi yapılmıştır. Mekânın tarihsel olması ve iktidar kurma araçları tarafından organize edilmesi bağlamında Başbakanlık Osmanlı Arşivinden ve

* İletişim Yazarı, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Siirt
muhammetoksuz@siirt.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
omerkucak@siirt.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 25/10/2018 Kabul Tarihi: 31/12/2018

diğer Osmanlıca kaynaklardan Siirt ile ilgili mezarlıkları içeren belgeler çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Tarih, Ölüm, Negropolitan, Demografi

Look at Life from Death: Understanding Demography on Siirt City Cemeteries

Abstract

The notion of space connects intellectual to cultural and social to historical. The history of culture should be considered while culture is being studied. Space becomes socialized owing to the fictions and patterns established in an absolute space. Necropolis is an aspect of culture and a social space emerged in an absolute space. They used to be interbedded to town before modernity in contrast to their isolation in today's cities. Remembering and forgetting have become everlasting processes. Besides, these processes are undoubtedly not independent from political power.

Necropolis informs us about the demographics of cities. In this sense, four cemeteries were examined in Siirt city. Dates of birth and death, age, gender and migrated villages/districts/provinces were recorded for 6608 graves. This data was examined in terms of demographics by dividing it into three periods: before 1950, 1951-2000 and 2001-2017. The distribution of life expectancy depending on the periods and gender were examined. A "Death triangle" was generated based on this data. Forced displacement was also localized regarding to population based on settlement data. Six cemetery staff, one employee from cemetery directorate of town city and one journalist were interviewed. A descriptive analysis was applied to the interviews. Ottoman archives and other sources from Ottoman period were also studied regarding to the historicity of space, and the fact that it was organized by governance instruments.

Keywords: Space, History, Death, Necropolis, Demographics

1. GİRİŞ

Herhangi bir şehir veya kırsal alana gittiğinizde şehrin öteki sakinlerinin yer aldığı mezarlıklar dikkatinizi çeker. Karşılaşılan bu mezarlıklar kişilerin bireysel belleklerine göre farklı fakat temelde aynı duyguları depreştirirler. Bazı

durumlarda teselli eder, hayatın keyfini artırır ve bir bitiş noktası olarak görülür (Tuan, 2015: 97). Aslında mezarlıklar (bir bütün olarak mezar taşından çevre düzenlemesine kadar) sadece oradaki sakinlerin hayatlarından değil aynı zamanda ilk bakışta göremediğimiz pek çok şeyden bahseder (La Pérouse, 2016: 231). Mezarlıklar ve taşları, sadece mezardaki kişiyi değil, arkasından onun için mezarı yaptıran kişilerin sosyal durumlarını, sanatsal görüşlerini, kültürlerini, dini görüşlerini, yaşam tarzlarını, coğrafi koşulları ve ölümü nasıl algıladıklarını bize yansıtır (Elitez, 1996). Hangi kültürlerle etkileşimde olduklarını ve kültürel tarihlerini de ifade eder. Kişilerin ölme biçimleri, hatıraları, yaşayış tarzları, siyasi ve ideolojik görüşleri bazen mezarların parçası haline gelmektedir. Ölüm, toplumları yeniden inşa eder ve grupların toplumsallaşmasını sağlar.

Ölümlerin mekânı mezarlıklar (bundan sonra negropolitan[†] kavramı kullanılacaktır) gündelik hayatın bir parçası konumundadırlar. Aslında tüm hayat belli ölçüde ölüme programlanmıştır. Bugünkü tıp bilimi ve ilişkili olarak sağlık kuruluşları vb. bilimler ve bunların üretmiş oldukları değerler ölüm-hayat dengesini sağlama çabasıdadırlar. Fakat zaman içerisinde ölümün ve negropolitan mekânlarının algılanış biçimlerinde farklılıklar olmuştur. Bu mekânlar gündelik hayatın bir parçasıyken modernleşme ile beraber eskiden olduğu gibi ruhun manevi yolculuğu ile özdeşleştirilmesi önemini yitirmiş ve somut veriler ile bilimsel araştırmaların konusu olmaya başlamıştır (Spellman, 2017: 253) Böylece gündelik hayatın bir parçası olan negropolitan mekânları bu bakış açısıyla gündelik hayata entegre olmayan kent mekânlarına dönüşmüş ve yerleşim alanlarından uzaklaştırılmıştır. Mezarlıkların tarihi genelde şehirlerin kuruluş tarihleriyle aynı olmaktadır. Eski şehir denilen şehir kuruluş çekirdekleri çevresinde ortaya çıkan toplu mezarlıklar zaman içerisinde, nüfusun büyümesine paralel olarak, şehrin gelişimi ile beraber bu negropolitan mekânlar kent içi alanlara dönüşmüştür. Bu alanlar genelde parsel parsel bölünmüş, yüksek, tel örgülü duvarlarla kentten ayrıştırılmıştır. Ölüme bu kadar yakinken ölümü bu kadar uzak görme isteği modernleşmenin bir uzantısıdır.

Negropolitanların incelenmesi göçlere ve yerleşim tarihinin incelenmesine ve bunun üzerinden çıkarımlar yapılmasına imkân tanıyor. Özellikle büyük şehirlerdeki mezarlıklarda yazılmış olan şehir/ilçe/köy adları birçok kavram ve buldukların şehirler hakkında bilgi vermektedir. Yine bu aidiyet hissi negropolitanları alt kategorilere ayırmaktadır. Karadeniz

[†] Kavram için bakınız: La Pérouse, J. F. D. G. (2016) *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik Ve Kentsel Bellek*. İletişim Yayınları.

bölgesinden gelen kişiler belli alanlarda toplanabilirken bezen de aynı ilin, aynı ilçe veya köyünden göç etmiş gruplar mezarlıklarda mekânsal olarak bir tabakalaşma oluşturabilmektedir. Bunula birlikte mezarlık mekânlarının organizasyonuna resmi kanallar da hizmet etmektedir. Özellikle büyük şehirlerde olduğu gibi mezarlıkların belli fiyat karşılığı satılması ve bu mezar alanlarının konumları, belli merkezlere göre uzaklığı veya yakınlığı fiyatının değişmesinde bir etken olarak işlev görmesi de bu sınıfsal ayrımı neredeyse zorunlu hale getirmektedir. Sermayenin bütün kılcal damarlara girme ve orada yuvalanıp dal budak salma girişimleri sonucunda mezarlıklar üzerinden de arsa spekülasyonları yapılabilmektedir. Buradan hareketle yoksul kişilerin mezarlıklarının şehrin en uzağına (yoksul mahallelerin en uzağına konumlanmaları gibi) konumlanmasına sebep olmaktadır. Bu sadece iki farklı mekânda organize edilmiş mezarlıklar için geçerli değil aynı zamanda bir mezarlık içerisindeki farklı alanlar için de geçerli olmaktadır. İstanbul Zincirli Kuyu Mezarlığı ile Alibeyköy Mezarlığı arasında farklılıklar olduğu gibi her bir mezarlığın kendi içerisinde de farklılıkları vardır. İstanbul Teşvikiye Cami ve Eyüp sultan cami arasında farklılık olduğu gibi Ankara Kocatepe Cami ile Hacı Bayram Veli Cami arasında da farklılıklar vardır. Bunların yanında mahalle ölçeğinde de sınıfsal, mezhepsel, ideolojik farklılıklar vardır. Kocatepe Cami ile devlet erkânı arasında simgesel ilişki vardır. Kamu ile ilgili cenaze törenlerinin çoğunluğu bu cami üzerinden yapılır. .Negropolitane mekânda var olan bu farklılıklar ölünün mezarlığa geliş sürecindeki olası farklılıklara da işaret etmesi etmektedir. Çünkü insanlar nasıl yaşıyorlarsa öyle de ölüyorlar. Ölüm ve bu ölüm mekânları üzerinden kapitalist ekonomik döngüler yeniden yaratılmıştır. Taziye evlerinin açılması, orada dağıtılan ve dağıtılması neredeyse bir zorunluluk haline gelen pide ya da herhangi bir yemek buna işaret eder. Ölüm ile birlikte ölüm ile ilgili kurumlar da ortaya çıkmıştır: mezarlıklar müdürlükleri, mezar taşı ustaları, camiler, gassal haneler, gassallar, kefen vb. ihtiyaçların satıldığı ticarethaneler, morglar, hastaneler, belli bir zaman “ölü yıkayıcı” olarak tanımlanan imam hatipler.

Yukarıda ifade edilen hiçbir şey mekândan bağımsız değildir. Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel olanı birbirine bağlar (Lefebvre, 2016: 25). Mekânı olmayan şeyler de her yerde bulunur ölüm aslında mekânı olmayan şeylerdendir adalet gibi fakat bunlar kurumlar üzerinden mekansallaştırılırlar (Lefebvre, 2017: 41). Modernite mekânı aynı zamanda homojenlik, parçalılık ve hiyerarşi içerir. Gördüğümüz rüyalar, hatıralarımız, hayallerimiz mekândan bağımsız değildir. Rüya ve hayaller anlatılırken ilk tasvir edilen şey genelde mekân olmaktadır. Çünkü mekân olmadan zihinsel olan bellekte yer tutmaz. Fakat bu zihinsel mekân her ne

kadar fiziksel mekândan ayrı gibi gözükse de aslında iç içedirler. Çünkü insan ancak gördüğü, kavradığı ve içinde bulunduğu, yani bilebildiği mekân üzerinden hayalleri ve rüyaları şekillenmektedir. Bu şekillenme yaşanan toplum ve kültürden bağımsız değildir. Zihinsel mekân aynı zamanda toplumsal mekânı da kapsar. Zihinsel, fiziksel ve toplumsal mekân işte tam olarak bunu ifade eder. Mekân sürekli olarak üretilir, parçalanır ve yeniden ele alınır. Her toplum da bir mekân üretir, bunu parçalar ve yeniden üretir. Mekân toplumsal olduğu gibi toplumlarda mekânsaldır. Mekânın kendisi toplumsallık dışında var olabilir fakat örgütlenme ve toplumsal aktarımın anlamı, dönüşüm ve deneyimin ürünü olarak toplum, mekân olmadan var olamaz. (Soja, 2015: 112). Her topluluk üretim biçimleri olarak benzer olsalar da farklı mekânlar üretirler. Bunu üretirken de üretim tarzları ve parçalayış tarzları değişebilmektedir. Dün var olan bir mekânın bugün yok oluşu/edilmiş oluşu da belli ölçüde yeniden üretimdir. Toplumsal olan mekânlar zamanın ve mekânın avuç içine alınmasına fırsat verir. Nitekim bazen birkaç farklı ideoloji ve politik hafıza siyasetine mekânlık yapan; bazen birbirinin üstüne binen, bazense çok uzak düşen birimlerden oluşan hafıza yelpazesi (Deniz, 2015: 25) zamanın ve mekânın bir aradalığını ifade eder. Neyi ne kadar avuç içine alacağınız, hangi zamanı ve mekânı alacağınız hem siyasi iktidar hem de toplumsal iktidarlar tarafından belirlenir.

Mekân çoğunlukla iktidar ve güç ilişkileri sebebiyle hatırlatma ve unutmaya mekânlarına dönüşmektedir. Ölüm ve negropolitan alanlar aynı zamanda belleklerin ürünleridir. Hatırlama ve hatırlatma mekânlarıdır. Aynı zamanda unutmaya ve unutturulmaya mekânlarına dönüşürler. Her hatırlatma bir unutmadır dolayısıyla her unutmaya da bir hatırlamadır. Gelenekler ve kültür ve bunların nesilden nesillere aktarılmasının bedensel pratik ve mekânsal bileşenleri vardır. Belli ölçüde beden de mutlak mekânın üzerinde serpiyen, gittikçe daha fazla yer kaplayan bir mekândır. Öyle bir mekân ki başka hiçbir mekânda bulunmayan hareket edebiliyor olma özelliği ona aittir. Hatırlarken geçmişi ve imgeleri belli mekânlara yerleştiririz. Hatıralar somut bir yere oturana kadar bütüncül ve tutarlı olmazlar dolayısıyla bu zihinsel olan somut mekânla birleşince belleklerimizin mekânlarına yani toplumsal mekânlara dönüşürler (Hutton, 1993: 78). İktidarlar veya bireyler bazı olay ve olguları, kişileri, grupları hatırlamak ve diğerlerini unutmak için mekânları anıtlştırır veya müzeye çevirir. Müzeler ve bu tür gösteri mekânına dönüşen alanlar iktidar erkleri tarafından ulusları terbiye etme araçlarına dönüşürler. Müze arşiv, anıtlar, mezarlıklar ve kutsal yerler bir çağın tanıkları ve sonsuzluk hayalleridir (Nora, 2006: 23) Mezarlıklar da ölümlerin her an hatırlanması için yapılır. Belli bakış açısıyla mezarlıklar müzedir ve ulusların manevi yönlerini terbiye ederler. Devletler tarafından topluluklar ölümler terbiye

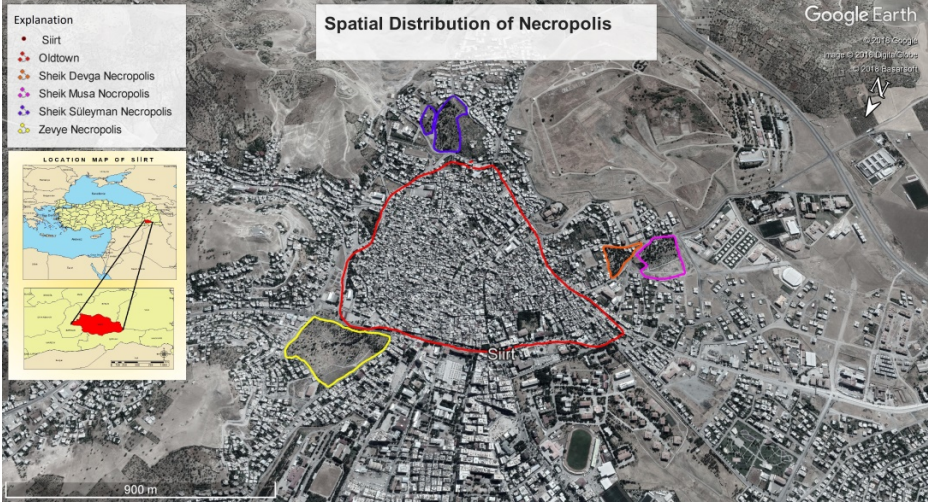
edilir (Sağır 2017: 12). Toplumsal mekânın yokluğunda herhangi bir topluluk kendi kimliğini oluşturacak bir temelden yoksun kalır (Chevalier, 1928).

Yöntem

Negropolitan alanlar üzerinden demografiyi ve tarihi anlamanın sınırlılıkları vardır. La Pérouse'nin de ifade ettiği gibi; mezarlıklar göç ve demografi hakkında yerleşik söylemi kırmak için zengin bir kaynak fakat çalışmaların derinleştirilmesi ve sistematize edilmesi gerekmektedir (2016: 245). Demografiye ilişkin okumalar ve çalışmalar genelde yaşayan nüfus üzerinden yapılır. Bir bakış açısı ve yöntem denemesi olarak negropolitan alanlardan bir okuma yapıp yapılamayacağına ilişkin olarak Siirt şehir merkezinde bulunan ve vakıflar tarafından kurulmuş Şeyh Musa, Şeyh Süleyman, Şeyh Devğa ve Zevye olmak üzere dört kent mezarlığında saha çalışması yapılmıştır (*Harita 1*). Tüm negropolitan alanları bunlardan ibaret değildir. Diğer mezarlıkların bir kısmı küçük olmakla birlikte bazıları ise aileye tahsis olması sebebiyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Negropolitan alanlarla ilgili demografik okumalar yapabilmek için kabir alanlarındaki tüm kişilerin doğum, ölüm tarihleri, cinsiyet bilgileri gerekmektedir. İlk aşama olarak bu verilere ulaşmak için Siirt Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'ne gidilmiştir. İlgili müdürlüğün bu verileri elle tutuyor olması ve yeniler hariç eskilerin bilgisayara geçirilmemiş olması sebebiyle nitelikli veriler olmadığından tercih edilmemiştir. Müdürlükte tutulan verilerin içeriğinde ölüm raporu gibi kişinin mahremine ihlal edebileceğimiz bilgiler bulunduğundan kullanılmasını doğru bulmadık. Bu sebeple söz konusu dört negropolitan alandaki kabirler tek tek gezilerek kişilerin doğum ölüm tarihleri (dolayısıyla yaş), cinsiyet ve varsa il/ilçe/köy bilgileri kayıt altına alınmıştır. Bazı eski kabirlerde ölüm tarihi olmakla birlikte doğum tarihi olmadığından araştırmaya dâhil edilmemiştir. Osmanlıca ile yazılmış kabirler tercüme edilerek dâhil edilmiştir. Çocuk/bebek/cenin kabirleri ayrı alanlarda gömüldüğünden ve tamamına yakınının yazılı mezar taşı bulunmadığından demografik okuma veri setinin içine dâhil edilememiş fakat kabirler sayılıp toplulaştırılmış veri olarak sunulmuştur. Çocuk/bebek/cenin kabirlerinin künyesinin bulunmamasına rağmen kabrin yapı malzemesi hangi yıllar içerisinde öldüğüne ilişkin bilgi vermektedir. Eğer kabrin yapı malzemesi doğada rast gelen bulunan ve ilkel teknoloji kullanılarak şekillendirilmiş taştan oluşuyorsa 1970 ve öncesine ait olduğu söylenebilir. 1970 ve sonraki yıllara ait kabirler mermer ustalarının başka bir işlem yaparken kırdığı ve artık kullanılmayacak olan mermer taşları ile yapılmaktadır. Bu yapı malzemesi bilgisi bebek ölüm oranının yıl bilgisinin verdiğiinden karşılaştırma yapma imkânı vermiştir. Toplamda 6608 tane kabrin ölüm, doğum, cinsiyet ve varsa il/ilçe/köy bilgileri kaydedilmiştir. Bu veriler kullanılarak yaş hesaplanmış ve bunun

üzerinden 1950 ve öncesi, 1951 -2000 yılları arası ve 2001 -2017 yılları arası ortalama ölüm yaşı çıkarılmıştır. Veriler yardımıyla yukarıda belirtilen her üç zaman gruplarına ilişkin ölüm piramidi oluşturularak yorumlanmış, çıkan sonuçlar ulusal istatistik sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca çocuk/bebek/cenin kabirleri sayılarak yıl tasnifine gidilmiş ve ülke ölçeğinde gelişen sağlık koşulları dikkate alınarak çözümlenmiştir. Bu mezarlıkların 1452 tanesi Şeyh Musa'da, 2412 tanesi Zevye'de, 2126 tanesi Şeyh Süleyman'da, 618 tanesi Şeyh Devğa da bulunmaktadır. Mezar taşlarında yer alan köylerin isimleri zorla yerinden edilen nüfus bağlamında değerlendirilmiştir.

Negropolitan alanlarına uzun süre gidilerek gözlem yapılmış ve bazı cenaze törenlerine katılarak gömülme merasimine kadar eşlik edilmiştir. Gözlemlerden elde edilen veriler nitel görüşmelerin kimlerle yapılmasının daha uygun olacağını belirlememize yardımcı olmuştur. Bu amaçla beş tane mezar bekçisi ki bunlar aynı zamanda mezar kazıcısıdır ile nitel görüşme yapılmıştır. Nitel görüşmeler negropolitan alanların içinde yapılmıştır. Bu kişiler uzun süre bu mesleği yapmalarının yanında babalarının de bu mesleği yaptığından onların tecrübelerine ve bilgisine de sahiptirler. Zorla yerinden edilme sürecinin yaşayan ve mezarlıklar müdürlüğünde çalışan anahtar bilgi verici ile belediyenin negropolitan mekânlarına ilişkin konumu üzerine görüşülmüştür. Uzun yıllar Siirt'te gazetecilik yapmış ve kolektif kültürel belleğe sahip bir gazeteci ile görüşme yapılmıştır. Güncel aile planlaması bilgileri için bir eczacı ve güncel ölüm ve doğum bilgileri için bir doktorla görüşme yapılmıştır. Görüşme sürelerince analitik notlar tutulmuş ve ses kaydı alınmıştır. Ses kayıtları ortalama 46 dakika sürmüştür. Bu ses kayıtları çözümlenmiş ve betimsel analiz yapılmıştır. Sınıf, iktidar ve toplumsal cinsiyet bağlamında henüz tamamlanmamış başka bir çalışmanın temel katılımcısı olan bu kişilerin demografiye ilişkin ifadeleri bu çalışmaya dahil edilmiştir. Şehrin kültürel belleklerinde var olan ve tarih içerisinde parçalı şekilde varlıklarına ilişkin bilgiler edindiğimiz fakat kabirleri bulunmayan Hristiyan, Süryani, Keldani gibi etnik ve dinsel grupların kabirlerine ne olduğu veya nerede olduğu bilgisi için Osmanlıca kaynaklara başvurulmuştur.

Harita 1:Çalışma sahasının lokasyonu

2. TARİHSEL SÜREÇTE SİİRT VE MEZARLIKLAR

Adı, soyadı

Açılır parantez

Doğduğu yıl, çizgi, öldüğü yıl, bitti

Kapanır, parantez.

O şimdi kitaplarda bir isim, bir soyadı

Bir parantez içinde doğum, ölüm yılları†

Ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmeyen Siirt şehri tarihi kaynaklarda İis'ird, Sî'ird, İis'irt, Siirt, Sâird, Seerd, Sert, Saert, Sört, Söörd, Sö'ört gibi birçok değişik şekilde ifade edilmiştir. Yörede Persler, Büyük İskender, Sasaniler, Bizans, İslam Devleti, Mervaniler, Büyük Selçuklu, Artuklular, Moğol, İlhanlılar, Celayiriler, Akkoyunlular, Safeviler ve 1514'de Çaldıran Savaşıyla Osmanlı İmparatorluğu hâkim olmuştur. Osmanlı teşkilatında önce Diyarbakır'a (Tuncel, 2009) 1880- 1881 tarihlerinde ise Bitlis'e bağlı bir sancak merkezi görevini görmüştür (Kucak, 2016: 47). Siirt Sancağı, sınırları zaman zaman değişmekle birlikte Bitlis Vilayetine bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür. Siirt sancağı dâhilinde Türk, Kürt ve Arapların oluşturduğu Müslümanlar çoğunluk olmakla birlikte Sancak genelinde Ermeniler, Katolikler,

† Necatigil, B. (2002). *Şiirler*, Kitaplarda Ölmek YKY.

Protestanlar ve Süryaniler gibi değişik etnik ve dini gruplar da yaşamaktaydı (Tablo 1 ve 2).

	Kadın	Erkek	Genel Top.
Müslüman	22.181	26.914	49.095
Ermeni	5.457	6.514	11.971
Katolik	1.058	1.368	2.426
Protestan	202	233	435
Monofizit (Süryani)	755	965	1.720
Top.	29.653	35.994	65.647

Tablo 1: 1881/1882-1893 Nüfus Sayımına Göre Siirt Sancağı Nüfus Yapısı (Karpaz 2010:274-275).

Siirt sancak genelinin toplam nüfusu 65.647 kişiden oluşmaktaydı. Toplam nüfusun 49.095'i Müslüman ve 16.552'si (%25) ise Gayr-i Müslüm'dü. Bunun yanında 1893 ve 1894 yıllarında Siirt sancağının toplam 100.742 nüfusun 64.448'i Müslüman, 28.119'u Ermeni, 1.000'i Ermeni Katolik, 1.033'ü Ermeni Protestan, 2.600'ü Keldani Katolik, 4.250'si Yakubi Süryani, 1.092'si de Yezidi'dir. Müslümanların çoğunluğunu Türkler, Kürtler ve nispeten az miktarda Araplar oluşturmaktadır. 38.094 kişiyi (% 38) Müslüman olmayan gruplar oluşturmaktadır (Sami, 1893/1894: 2574).

Yerleşim Yeri	Müslüman	Ermeni	Protestan	Süryani	Keldani	Top.
Siirt	27.649	2.218	412	775	1.549	32.603
Eruh	22.677	1.890	-	714	954	26.235
Pervari	6.415	1.326	-	-	1.781	9.522
Şirvan	15.181	1.169	-	1.109	72	17.459
Garzan	14.541	4.225	107	1.044	-	19.989
Top.	86.463	10.828	519	3.642	4.356	105.808

Tablo 2: 1914 Yılı Verilerine Göre Siirt Sancağı Nüfusu (Karpaz 2010).

Birinci Dünya Savaşı başlangıcındaki bir sayımda ise Siirt sancağının toplam nüfusu 105.808 kişi idi. Bu nüfusun 86.463'ü Müslüman ve 19.345'i (% 22,4) ise Gayr-i Müslim nüfustan oluşmaktaydı. Siirt il merkezinde 27.649 Müslüman, 2.218 Ermeni, 412 Protestan, 775 Süryani ve 1.549 Keldani olmak üzere toplam 32.603 kişi bulunmaktaydı. Eruh Kazasında 22.677 Müslüman, 1.890 Ermeni, 714 Süryani ve 954 Keldani olmak üzere toplam 26.235 kişi bulunmaktaydı. Pervari Kazasında 6.415 Müslüman, 1.326 Ermeni ve 1.781 Keldani olmak üzere toplam 9.522 kişi bulunmaktaydı. Şirvan Kazasında 15.181 Müslüman, 1.169 Ermeni, 1.109 Süryani ve 72 Keldani olmak üzere toplam 17.459 kişi bulunmaktaydı. Garzan kazasında 14.541 Müslüman, 4.225 Ermeni, 107 Protestan, ve 1.044 Süryani olmak üzere toplam 19.989 kişi bulunmaktaydı. 1894 yılında % 38 olan Müslüman olmayan gruplar 1914 yılına gelinene kadar %22'ye düşmüştür. Bugün ise Siirt'te Müslüman olanların oranı yüzde yüze yakındır. Etnik ve dinsel çeşitliliğe rağmen çalışma içerisinde Hristiyanlara ait kabirlere rastlanmamıştır. Toplumsal mekânda yer almamasına rağmen kolektif hafıza ve belgelerde yer almaktadırlar. 16 Ekim 1890 tarihinde Tapu ve Kadastro'ya (Defter-i Hakani Nezareti'ne) gönderilen yazıda; Basmacıyan adlı Ermeni bir şahsın kendi tasarrufunda olan bir arsayı Ermeni mezarlığı yapılması maksadıyla hibe ettiğinden ve yaklaşık 2 yıldır da ölen Ermeni vatandaşların burada defnedildiğinden bahsederek burada bulunan mezar taşlarının Siirt Tapu memuru ve belediye reisi ile ahaliden bazıları tarafından çalınarak götürüldüğü ve mezarda bulunan cesetlerin kemiklerinin dahi çıkarılmak istenildiğiyle alakalı Siirt Ermeni Murahhasası vekili tarafından Ermeni Patrikliğine telgraf ile bildirilmiştir. Ermeni Patrikliğinin şikâyeti üzerine olayla alakalı tahkikat yapılması ve neticesinin bildirilmesi talebi Bitlis vilayetine iletilmiştir. Bitlis Vilayetinden gelen cevabi yazıda Ermeni Milletinden bazılarının tapulu araziyi mezarlık olarak adlandırarak buraya cenaze defnettiklerini, 21 Mayıs 1890 tarihinde gelen tahrirata binaen de Belediye Meclisi tarafından mezarlık olarak adlandırılan yerdeki taşların kaldırıldığı bildirilmiştir.[§] Araştırmaya görüşmeci olarak katılan gazeteci konu ile ilgili şunu ifade etmiştir: *Ermenilerin burada yaşadıklarını biliyoruz; fakat sanki hiç yaşamamışlar.*

Tarihsel süreçte Siirt mezarlıkları ve vakıflar

19. yüzyılın son çeyreğinde tutulan ve başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Evkaf Defteri 34672 numarada kayıtlı bir vakıf defterinde Siirt Sancağı genelindeki vakıfların arazi varlıkları gösterilmekteydi. Siirt gibi çarşısı küçük olan yerlerde kurulmuş vakıfların en önemli gelir kaynağı yıllık kiraya vermiş oldukları bağ, bahçe, tarla gibi arazilerin gelirleriydi. Bu dönemde Siirt genelinde

[§] BOA. DH.MKT. 1772/7 (H. 2 Rebiülevvel 1308/ M. 16 Ekim 1890).

faaliyet gösteren vakıflar; birçok cami ve mescidin varlıklarını sürdürmesinde, yenilerinin imar edilmesinde, medreselerin ihtiyacının karşılanmasında, çeşmelerin yapım ve tamir masraflarının karşılanmasında, sancak dâhilindeki iki han vasıtasıyla da gelip giden yolcuların barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında kurulmuş olan vakıflar önemli rol oynamaktaydılar. Yine bu dönemde ölenlerin defnedildiği mezarlıkların bakım ve tamir masraflarının karşılanması için de dört adet vakıf kurulduğu görülmektedir. Vakıf defterinde “makbere”, “merkad-ı şerif”, “turab” gibi isimlerle anılan dört adet vakıf tespit edilmiştir. Bu vakıfların isimleri ve arazi gelir kaynakları şu şekildedir: Zevye Makberesi vakfı olarak adlandırılan Zevye mezarlığına ait 11 adedi susuz tarla ve 11 adedi de bağ arazisi olmak üzere toplam 22 adet arazisi olduğu görülmektedir. Mezarlıkların giderine tahsis edilen vakıf arazileri kiralanarak elde edilen gelir kullanılmaktaydı. Seyyid Bilal Mezarlığının ihtiyaçlarının karşılanması için vakfedilmiş olan bağ arazilerinin toplam büyüklüğü 42 dönümdür. Hacı Yusuf mezarlığının bakım ve onarım masraflarının karşılanması için vakfedilen arazilerin toplam büyüklüğü 60 dönümdür. Bu arazilerin kullanımı Vakıf tasarrufundadır (Kucak, 2016: 22) Siirt merkezde faaliyet gösteren bir diğer mezarlık vakfı ise Şeyh Türkî mezarlığıdır. Bu vakfa ait arazilerinin toplam büyüklüğü 5 dönümdür ve bu arazilerin tasarrufu Şeyh Türkî Vakfına aittir (Kucak, 2016: 19, 21, 22, 23). Bu vakıflar ve bunlar üzerinden finanse edilen mezarlıkların bir kısmı hala bulunmaktadır (Tablo 3).

Sıra	Mezarlık Adı
1	Şeyh Musa Mezarlığı *
2	Şeyh Devğa Mezarlığı
3	Şeyh Süleyman Mezarlığı *
4	Şeyh Yusuf Garip Mezarlığı
5	İbilya (Bihliyi) Mezarlığı
6	Baranlar Mezarlığı
7	Seyitler Mezarlığı
8	Şeyh Zeynep Mezarlığı
9	Zevye Mezarlığı *
10	Şeyh Meponi Mezarlığı

Tablo 3: 2018 yılı itibarıyla Siirt Merkezdeki Mezarlıklar (*İşaretleli olan mezarlıklar aktif olarak kullanılan mezarlıklardır).

Siirt merkezinde faaliyet gösteren 20 taziye evi bulunmaktadır. Bunların 14 tanesi müstakil taziye evi iken, 6 tanesi ise bir cami bünyesinde bulunmaktadır. Taziye evleri, vefat eden kişinin geride kalan yakınlarına baş sağlığı dilemek ve acılarını paylaşmak isteyen vatandaşların toplandığı ve Kur'an-ı Kerim'den ayet ve surelerin okunarak, duaların edildiği mekânlardır. Taziye evleri önemli toplumsallaşma mekânları olmakla birlikte ölüm ve onunla ilgili kurumların zaman içerisindeki değişiminin ve modernitenin bir sonucudur. 1950 ve öncesi dönemlerde taziyeler ölen kişinin evinde yapılırken zaman içerisinde kamusal alana dâhil olmuş ve önce çadırlar sonrasında taziye evleri ortaya çıkmıştır. Ölen kişinin akrabalarına taziyeye gidilirken yakın komşular yanlarına şeker, yağ, un veya pişmiş yemek götürerek acısı taze olan ailenin ayrıca yemek yapma işi ile uğraşmaması sağlanıyordu. Taziye evlerinin ortaya çıkması ile birlikte bu dayanışma ağları zayıflamış ve artık taziye sahipleri yemek şirketleriyle anlaşarak yemek işini bu şekilde halletmektedirler. Ayrıca taziye evi ve taziye gelen kişilerin ihtiyaçları için önemli bir sermaye gerekmektedir. Bazı durumlarda taziye evlerinde ikram gösterişleri ve bu ikramın altında kalmak istemeyen daha yoksul gruplar arasında bir hiyerarşi oluşturmakta ve sınıflar arası yarışa dönüşmektedir. Taziye evlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması ölümün giderek daha fazla kamusal olduğunun göstergesidir (Tablo 4 - 5). Taziye evleri bazı durumlarda belediye, valilik ve sivil toplum kuruluşlarının toplanma, bilgilendirme mekânlarına dönüşebilmektedir. Aşağıda verilen taziye evlerinin adresleri genel olarak kırdan şehir merkezine göç etmiş olan kişilerin yaşadıkları mahalleler olmakla birlikte Şemsika Senti başlı başına Şemsiki (Güneşli) Köyünden göç edenler tarafından oluşturulmuştur. Taziye evlerinin isimlerinin bazılarının Limak, Sancaklar (Ethem Sancak) olması kapitalist döngüler ile ölümle ilişkili mekânların iç içe olduğunu göstermektedir. Taziye evi yapmak ve yaptırmak ilgili finansörün bilinirliğini ve toplum vicdanında kabulünü arttırmaktadır.

Siirt Merkezdeki Müstakil Taziye Evleri		
S. No	Taziye Evinin Adı	Adresi
1	Ulus Taziye Evi	Ulus Mah. Şeyh Süleyman Mezarlığı arkası
2	Limak Taziye Evi	Barış Mah. Park ve Bahçeler Müdürlüğü karşısı
3	Hatrant Yolu Taziye Evi	Conkbayır Mah. Emrullah Tren Cad.
4	Ülkü Taziye Evi	Ülkü Mah. Dört Yol Hamamı karşısı
5	Keşkol Taziye Evi	Keşkol Sementi, Cami bitişiği
6	Şemsika Taziye Evi	Şemsika Sementi, Barden Otel altı
7	Sancaklar Taziye Evi	Barış Mah. Otogar arkası
8	Şeyh Mahmud Meydanı Taziye Evi	Sakarya Mahallesi
9	Ahmet Özkılıç Taziye Evi	Tınaztepe Mah. Eski Yetiştirme Yurdu arkası
10	Şeyh Tayyar Taziye Evi	Çal Mah. Şeyh Tayyar yolu üstü
11	Çal Mahallesi Taziye Evi	Çal Mah. 214 Sokak
12	Veysel Karani Taziye Evi	Veysel Karani Mah.
13	İbrahim Hakkı Taziye Evi	Yeni Mah. 1521. Sok. Kızılay Halı Saha arkası
14	Alan Mahallesi Taziye Evi	Alan Mah. Zevye Mezarlığı arkası

Tablo 4: Siirt Merkezdeki Müstakil Taziye Evleri

Siirt Merkez Camilerindeki Taziye Evleri		
1	Yeni Mahalle Camisi Taziye Evi	Yeni Mahalle
2	Çarşı Camii Taziye Evi	Batı Mahallesi
3	Ethem Bilim Taziye Evi	Kooperatif Mah. Ethem Bilim Cami yanı
4	Ensar Camii Taziye Evi	Bahçelievler Mah.
5	Barış Mah. Taziye Evi	1370 Sokak Camii yanı
6	Ahmet Hakim Taziye Evi	Yeni Mah. Halid Bin Velid Cami

Tablo 5: Siirt Merkez Camilerindeki Taziye Evleri

3. NEGROPOLİTAN ALANLARINDAN DEMOGRAFİK OKUMALAR

Zorla Yerinden Edilme Süreci

Negropolitan alanlarındaki kabirler ve bunların oluşturduğu bağlamlar üzerinden ve birçok farklı ikincil verilerden faydalanarak okumalar yapılabilir. Şiddet içeren anlaşmazlıklardan büyük ekonomik zorluklara kadar farklı durumlardan doğan, kişinin hayatta kalması veya refahına (mutluluk) yönelik olan baskı veya tehdit sonucu ortaya çıkan nüfus hareketliliği zorla yerinden edilen nüfus olarak tanımlanması negropolitan alanları bağlamında önemlidir. Her ne kadar bölgedeki zorla yerinden edilen nüfus genel olarak 1980 ve 1990 yılları arasında başlatıp bitirilse de hem bitmeyen bir süreç hem de bundan çok daha önce başlamıştır. 1925 yılında başlayan Şeyh Said ayaklanması sonucunda da zorla yerinden edilen nüfus ortaya çıkmıştır. Bu göçler genelde batı yönünde bir zorunlu yer değiştirme karakterindedir. Hem ayaklanmaya destek veren aşiretlerin bir kısmının Siirt'te yaşıyor oluşu hem de destek vermeyip isyanın şehre ulaşmasını engelleyen aşiretler mevcuttu. 1925 ve önceki dönemlerde Siirt kent merkezinde çoğunluğu Araplar, kırdaki yerleşik köy bölgelerinin çoğunluğunu Kürtler ve dağ bölgelerini göçebe Kürt ve çoğunlukla Koçerler oluşturmaktaydı. Bu dönemde 22 bin aile zorla göç ettirilmiş ve belli süre sonra isteyenlerin geri dönebileceği ifade edilmiştir. 1984'ten sonra ne kadar nüfusun zorla yerinden edildiği ile ilgili herhangi bir istatistik yoktur. Fakat bu anlamda Yüceşahin ve Özgür (2006) 1984 (1987'de 8 ili 1994'te 14 ili kapsayan bölgesel OHAL) ile başlayan eylemlerin tarihlerini takip ederek mevcut nüfus ile ilgili veriler üzerinden zorla yerinden edilmeyi niceliksel olarak tespit etmişlerdir. Bunun için öncelikle 1985 yılı itibarıyla kent nüfusunun kır nüfusunu geçmesini temel alarak, il içi göç eden nüfusun bir anda arttığı dönem olarak 1985 – 1990 olduğu tespiti yapılmıştır. 1997 sayımındaki çatışma öncesi ve sonrası dönemlerdeki nüfusu bir anda azalmış veya hiç nüfusu kalmamış köy verilerini toplayarak Siirt ölçeğinde 58 köye ulaşmışlardır. Bu köyler 2000 yılına kadar 69'a çıkmıştır. Yine aynı çalışma Siirt'te yerinden edilmiş nüfusu haritalandırarak 20 bin ile 39 bin arasında bir değer verir. Bu değerler Tuncel ve Gündoğmuş'un 31.848 tespiti ile örtüşmektedir (2013). Bu göçlerin birçoğu aşamalı göç sınıflandırması içerisindedir. Çünkü şehirlerin nüfusları zorla yerinden edinmenin olduğu dönemlerde bir anda artarken bu köy boşalmalarının bittiği dönemlerde azalmıştır. Ve bu nüfusların bir kısmı köylerine dönmüşken bir kısmı da bağlantılar yolu ile başka büyük şehirlere ve ülkenin batısına yönlendirilmişlerdir. Zorla yerinden edilme kapsamında insanlar (1925 ve sonrası) Konya, Tekirdağ, Antalya, Bursa, Manisa, Aydın vb. illerine gönderilmişlerdir. 1980 ve 1990 dönemlerinde zorla yerinden edilme karakteri taşıyan bu hareketlilik sonrasında ekonomik sebepli göçlere dönüşerek

(ekonomik sebep zorla yerinden edilmenin bir sonucudur) diğer illerde olduğu gibi Siirt'e de öncelikli olarak İstanbul, Ankara, Bursa illerine göç etmişlerdir. Siirt'in toplam nüfusu içerisindeki Siirt doğumlu kişi sayısı 274.517'dir. Siirt doğumlu Türkiye'nin diğer illerindeki Siirtli nüfusun toplam sayısı 302.145'tir. Siirt dışındaki Siirtlilerin çoğunluğu İstanbul (127.000), Batman (26.072), Şırnak (10.404), Ankara (8.385), Bursa (8.053), Van (6.945), Aydın (6.508), Antalya (6.112), Manisa (4.633), Tekirdağ (3.201) Konya (3.019) vb. illerinde yaşamaktadırlar^{**}. Bu illerdeki Siirtli olan nüfusa bakılarak 1925 ilk politik yerinden edilme ile göç edilen şehirler ile 1980 ikinci yerinden edilme bağlamı örtüşmektedir. Fakat hem bu ayaklanma hem de 1980 ve 1990 dönemleri sebebiyle şehir merkezinde kırsal yerleşik nüfus ve göçebe grupların yoğunlaştığı heterojen yapı ortaya çıkmıştır. Yerleşik Kürtler kente göç etmiş göçebe Koçerler şehre göç etmekle birlikte yerleşik hayata geçmiş ve temel ekonomik faaliyeti olan hayvancılığı tedrici terk etmek zorunda kalmışlardır. Şehirdeki Arapların birçoğunun batıya göç etmesi ve kırsal alanlardakilerin kent merkezlerine gelmesiyle beraber şehirdeki Kürt ve Koçerlerin toplamı Arap nüfusu geçmiştir.

Söz konusu mezarlıklarda 1980 yılına kadar herhangi bir ilçe, köy ifadeleri yer almamaktadır. Bu tarihe kadar Türkiye'nin genelinde olduğu gibi kırsal alanlardan şehir merkezlerine önemli miktarlarda göç olmuştur. Fakat Siirt gibi küçük şehirlerde zorla yerinden edilme dışındaki göçler daha büyük çekim merkezleri olan bölge ölçeğinde Batman ve Diyarbakır'a genelde de İstanbul ve çevresi, Ankara ve İzmir'e göç etmişlerdir. 1980'e kadar Siirt şehir merkezine gönüllü göç eden grupların hali hazırda *köysüz köylü göçü*^{††} olmadığından cenazelerini memleketlerine gönderebilmekteydi. Bu nüfusun kırsal alanla ilişkisi aileyi ekonomik olarak finanse etmekteydi. Bu sebeple bu tarihe kadar ölen grupların mezar taşlarına köy ve ilçe isimleri yoktur. Çünkü aidiyetlerinin kopmasında dış bir güç müdahale etmemiştir. 1980 ve sonrasında zorla yerinden edilen nüfusun ortaya çıkmasıyla birlikte yerinden edilme süreçlerine hazırlıksız yakalanan bu gruplar şehir merkezine göç etmişlerdir. Bu göç sürecinde çadırlarda yaşama, spor salonlarında aylarca konaklama gibi olumsuz durumları tecrübe etmişlerdir. Köye dönmeleri yasaklandığından kırsal alan onları ekonomik olarak sigorta da edememiştir.

^{**} TÜİK, Doğum Yeri İstatistikleri, 2014-2016 (10.03.2018)

^{††} Erder'in Köysüz Köylü Göçü olarak kavramsallaştırdığı durum; zorla yerinden edilen nüfusa ve bu nüfusun köylerine dönmelerinin belli sebeplerle yasak olması dolayısıyla kırsal ekonomik gelirin de kesintiye uğramasına işaret etmektedir (Erder, S. 2016:226).

Negropolitanda Aidiyet ve Mekânsal Organizasyon

Negropolitan alanlarda kullanılan dil ve alfabe aidiyete ilişkin önemli ipuçları vermektedir. 1 Kasım 1928 yılında yapılan harf inkılabının yansımaları şüphesiz ülkenin batısı ile doğusu arasında yaygınlaşması farklı olmuştur. Hatta doğu batı bağlamı dışında aynı durum kır kent bağlamında da olmuştur. 1940 tarihli bir müfettiş raporunda “*yerli olmayan memurların tercüman kullanmadan yerel halk ile iletişim kurmak için halkın dilinin öğrenmesi bana ıstırap verdi*” demektedir (Obuz, 2017: 79). Çalışmada söz konusu olan negropolitan alanlarında 1940 ve 1960 yılları arasında ölmüş olan kişilerin mezar taşlarında var olan etiketler Arapça belli kısmı Osmanlıca ve Latin harflerle yazılmıştır. Bazı durumlarda mezar taşlarının bir yüzü Arapça diğer yüzü Türkçe bazen de bir yüzü Osmanlıca diğer yüzü Türkçedir. Kimi zaman Arapça ifadeler Latin harfleriyle yazılmıştır. Latin harflerle yazılan kısımlar bozuk bir Türkçe ile yazılmıştır. Ayrıca batı bölgelerinden gelen kamu personelinin mezarları ise Osmanlıca yerine Latin harfleriyle yazılmış Türkçeden oluşmaktadır(Foto1). Mezar taşlarındaki bu dil farklılığı ülkenin dilsel tarih geçmişi ve bölgesel etnik çeşitlilik hakkında bilgi vermektedir. Merkezden uzak olan ve çeperde yer alan Siirt’in ülkenin aldığı dil kararlarına geç tepki verdiği anlaşılmaktadır. Kürtçenin dil olarak mezar taşlarına yansması oldukça zayıftır. Bunun bir nedeni de sözlü kültürün ağırlıkta olması ve kişilerin Kürtçe konuşabilmesi fakat çoğunluğun okuyup yazamamasından kaynaklanmaktadır. Bir başka sebep ise algısal olarak mezar taşını Kürtçe ile yazmak Kürt Milliyetçiliğinin bir ifadesi olarak okunmaktadır. Bu tarihlerden günümüze yaklaştıkça mezar taşlarındaki dil salt Türkçe 'ye dönüşmektedir. Ayrıca 1950 yıllarında yaşanan farklı alfabelerdeki iki aynı dil durumu (Osmanlıca ve Türkçe) şu an aynı alfabelerde yazılmış iki farklı dil olan Kürtçe ve Türkçe olarak gözlemlenmektedir.

Genelde hatırlamadıklarımız özel olan ve toplumsal olmayandır. Hafızamız genelde öğrenilmiş tarihe değil yaşanmış tarihe dayanır (Halbwachs, 2017: 37-53). Hatırlama sürekli yeniden inşa etmektir. Hatırlamak insanı var eder, unutmak da yok etmektedir. Hatırlamak kadar unutmak da toplumsaldır (Tunçel 2017:100, Kılıçkaya, 2017: 105). Milletler birliklerinin sağlamak ve korumak için bazı olayları hatırlamalı ve kimi kötü anıları unutmalıdır (Özkırımlı, 2009: 56). Kötü ve sarsıcı olayların unutulması kolay olmadığı gibi kötü kolektif anılar grupları birbirine bağlamaya yarar. Bir yerdeki unutma ulusun birliğinin sağlıyor gibi gözükse de aslında unutuş aynı zamanda kötü olayı tecrübe eden topluluğun birliğini parçalayabilir. Bir günde köylerinden göç etmek zorunda kalan gruplar anıları ve kolektif hafızaları ile köylere olan aidiyetlerini devam ettirmişlerdir. Köye ve eski günlere özlemlerini sürekli olarak dile getirdikleri gibi kolektif hafızalarında yer etmiş hatıralar ve hatıraların barındırdığı acılar yeni

nesillere aktarılmıştır. Unutma değil kendi iç birliği için hatırlamayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple gidememenin ve özlemin bir ifadesi olarak kabir taşlarında köy ve ilçe isimleri 1980 ve sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu bağlam daha genel çerçevede öteki olmak ile de ilişkilendirilebilir. Zorla yerinden edilenlerin şehir merkezinde oluşturduğu nüfus baskısı sonucunda merkezdeki nüfus bu durumdan rahatsız olmuştur. Kırdan zorla gelen gruplar kendilerine herhangi bir iş alanı edinemediği gibi merkezdeki Araplar tarafından dışlanmışlardır. İş ve sosyal alandan dışlanan bu gruplar mekânsal olarak gruplanmış ve içlerine kapanarak belli ölçüde politikleşmişlerdir. Bu tecridin mekânsal olarak karşılık bulması da köken bölgeye olan aidiyetlerini ve kimlik bilinçlerini arttırmıştır.

Foto 1: Osmanlı ve Latin harfleriyle yazılmış mezar taşı yazıları. 1950 ve 1960 yıllarında defnedilmiş kişilerin kabirleri bu şekildedir. Soldaki kabir taşının arka kısmında Türkçe ifadeler yer almaktadır. Sağdaki ise genç yaşta vefat etmiş Cumhuriyetin ilk yıllarında Siirt'te çalışan ailesinden uzak Diyarbakır'da okuyan gencin yolda kaza geçirmesiyle ölmüştür. Mezar taşında: *“Burada kıymeti çok bir genç var, orta tahsili görürken gitti böyle çabuk, gidişinden yazık herkesi çokça teessür geldi”*^{##} yazmaktadır.

1980 ve öncesi kabirlerde yer alan yerleşme adları bölge dışındaki bağlamı ifade etmektedir. Öğretmen, polis, asker ve diğer kamu görevlisi olarak

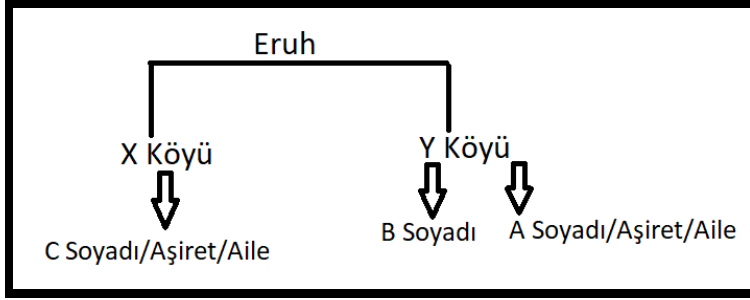
^{##} Bu durum Yatılı Bölge Okullarına İşaret etmektedir.

bölge dışından gelen kişilerin Siirt'te ölmesiyle birlikte devletin imkânlarının o dönemde cenazeleri memleketlerine gönderme imkânı bulunmadığından öldükleri şehirlerde defnedilmişlerdir (Foto 2).

Mezarlıklar içerisinde eski yerleşimciler (Araplar) belli alanda gruplaşmış ve çekirdek alan oluşturarak belli bir mekânsal örüntü oluşturmuşlardır. Çekirdek alanın dışındaki mekânsal organizasyonu Kürt ve Koçer gruplar oluşturmaktadır. Bu etnik gruplaşma başka alt kategorilere bölünmektedir. Özellikle zorla yerinden edilen nüfus içerisinde önemli yeri olan Eruh'lular belli mekânsal gruplaşmalar sergilemektedir. Eruh kendi içerisinde köy alt kategorilerine ayrılmakta, köy ise aynı soyadı taşıma ortaklığı üzerinden aile mezarlığına dönüşmektedir (Şekil 1). Eruh ilçesine bağlı köyler belli alanda yoğunlaşmıştır. Örneğin Cizmeli, Kuşdalı ve Bağgöze köyleri Eruh'a bağlı köyler mezarlıklarda bir arada yer almaktadır. Bağgöze köyü mezarlıklarda toplu bir bölgede yer alırken bu köy alt kategori olarak farklı soyadları da bir arada organize olmaktadır. Eruh'un köylerinin komşuluk ilişkilerinin benzeri nogropolitan alanlarında da yansımaktadır. Ekinyolu, Bağgöze, Kaşıkayla, Çimencik köyleri Eruh'ta birbirine komşu köylerdir. Aynı şekilde Negropolitan alanlarda bu köyler kategorik olarak birbirine komşudur. Bunun yanında Eruh ilçesinde komşu olmayan gruplar şehir merkezine göç ettiklerinde komşu olma durumlarının yansması mezarlık alanlarından okunabilmektedir. Güneşli Köyü ile Payamlı Köyü ilçe sınırları içinde komşu olmamasına rağmen bu köylerden gelen gruplar Siirt şehir merkezinde komşu gruplardır. Bu şehir merkezindeki komşu gruplar negropolitan alanlarda da komşudur.

Foto 2: Soldaki kabir Kırklareli bir kamu çalışanının 1939'da ölen eşine aittir. Sağdaki 1944 yılında vefat etmiş Tekel müdürüdür.

Şekil 1: Mezarlıklardaki göç üzerinden mekânsal organizasyon

Cemaat yapılanması gösteren topluluklarda aidiyeti belirtme isteği oldukça yaygındır. Mezarlık görevlileriyle ilgili yapılan görüşmelerde bu söz konusu zorunlu göç ettikleri illerden her yıl ortalama 12 kişinin cenazesinin Siirt merkez mezarlıklarına gönderildiğini söylemişlerdir. Siirtli olup başka şehirlere göç eden kişiler göç ettikleri yerlerde defnetmek yerine memleketlerine defnetmeyi tercih etmektedirler. Cemaat toplumundan cemiyet toplumuna geçememiş gruplar cenazelerini memleketlerine gönderme durumları diğerlerine oranla daha yüksektir. Hemşehri dernekleri ile ilgili yapılan çalışmalarda cenazelerin nereye gömüldüğü bir değişken olarak kullanılır. Hemşehri derneklerinin önemli bir faaliyet olarak cenaze nakil hizmetleri yürütmektedirler. Dernekler kentleşme daha genel ifadeyle cemaat yapısından cemiyet yapısına geçmede bir tampon mekanizması işlevi görmektedir. Kişilerin ata toprağı, memleket özlemi ve buna bağlı olarak geliştirdikleri kuvvetli aidiyet duygusu cemaat topluluklarının özellikleridir. Bir cenazenin memlekete götürülmesi memleketle olan bağların henüz kopmadığına işaret etmektedir. En azından dini bayramlarda ziyaret edildiği gibi cenazeye ilişkin akrabalığın bir kısmının memlekette sürdüğüne işaret etmektedir. Bir katılımcı ile görüşürken o sırada bir sala okunmaktaydı, bu sırada ölen kişi katılımcının uzak bir tanıdığı çıkması üzerine şöyle demiştir: “ bunlar 1950’den önce İstanbul’a gitmişler, ölen kişi eczacı, çocukları mühendis ve doktor” (K4) nitekim salanın sonunda cenazenin İstanbul’da defnedileceği söylenmişti. 1950’den önce göç etmiş ve üç nesildir İstanbul’da yaşayan bu grubun cenazesi yerine sadece ilanının Siirt’e geliyor olması yukarıdaki bağlamda değerlendirilebilir.

Negropolitan ve Demografi

Toplamda mezar taşlarında etiketi olan 6608 tane kabir kayıt altına alınmıştır. Buna karşılık mezar taşları olmadığı için kayıt altına alınmayan fakat nicelik olarak 2.010 tane bebek/çocuk/cenin mezarı bulunmaktadır. Mezar taşlarının mermer olmaya doğru değişimi üzerinden eski mezarların doğada hiçbir işlem

görmeden elde edilmiş taşlardan yapılmış olması bazı çıkarımların elde edilmesinin kolaylaştırmıştır. Bu 2.010 mezarın 1.602 tanesi doğal taşlardan yapılmışken 408 tanesi kırık mermer parçaları ve işlem görmüş taşlarla çevrelenmiştir. Benzer doğal taşlara sahip yetişkin kabirlerinin 1970 ve öncesine ait olması bu 1.602 kabrinde o zamana ait olabileceği fikri verebilir. Bu durum da bebek ölüm hızının zaman içerisinde azaldığına işaret eder. 1950 yıllarında şehirde şebeke suyu olmadığı gibi herhangi bir kanalizasyon sistemi de yoktur. Susuzluk üzerine saka denen iş kolunun oluşmasına neden olmuştur. Yaz döneminde sıcaklıkların 35 – 40 dereceye çıktığı düşünülürse hijyen açısından şehir yaşanılması zor bir yerdir. Ayrıca şehrin bulunduğu konum çöl rüzgârlarının hâkim olduğu bir alandır. (Siirt'teki ölümlerde solunum yolu rahatsızlıklarının oranı % 12 ile üçüncü sıradadır)^{§§}. Ancak hayal edebileceğimiz böyle bir fiziksel ortam şöyle tasvir edilir; *hamamlara gidip yıkanmadan dönüyoruz, sebebi pislik içerisinde, süt alıyoruz içemiyoruz, zira içinde bizden başka her şey var. Ekmek alıyoruz keza. Et alıyoruz binlerce sineğin ağzından (Obuz, 2017: 163)*. Bu susuzluk karşısında 750 bin liraya Siirt'e suyun gelebileceğini öğrenen İsmet İnönü bunun karşısında; bütün Siirt bu paraya değmez, bunun yerine Siirt'i su kenarına taşınmasını önerir (Öztürk, 2012: 30). Susuzluk için İnönü'ye yazılan bir şiirde (1946) "Kiminin gözü kördür kiminin benzi sarı. Kimi göçer Van'a Diyarbakır'a, Hasta bebekler ölür, Analar kara bağlar" (Erden, 2012:155) ifade edilir. Her ne kadar söz konusu tarihler Cumhuriyet Dönemini ifade etse de geçmişte durum farklı olmadığı gibi daha şiddetlidir. Şemsettin Sami (1893/1894: 2573) Tarih ve Coğrafya bilgileri içeren Osmanlıca ansiklopedisinde Siirt Merkezden şöyle bahseder: Dıştan bakıldığında güzel manzarası olan şehrin içine girildiğinde temizlikten nasibini almamış, binalar oldukça rutubetli olduğundan göz ve nezle hastalıkları hiç eksik değildir. İki nehir ortasında olduğu halde suyu azdır ne kullanımda ne de sulamada kullanılmaktadır. Bu şartlarda tifo, frengi, ishal, verem, sıtma, trahomaya bağlı olarak körlük, raşitizm, beslenme bozuklukları ve solunum yolu rahatsızlıkları kaçınılmaz olur. Çocukların birçoğu konuşma evresine gelmeden ölmekteydi. Eski olan çocuk ve bebek mezarlarının bu kadar fazla olması o dönemde tüm Türkiye gerçeğinde olduğu üzere buna bağlanabilir. Ayrıca bölge ve il ölçeğinde akraba evlilikleri oldukça yüksektir. Bunun sonucunda Siirt devlet hastanesinden elde edilen sözlü bilgilere göre birçok bebek anne karnında ölüm ve ölü doğum olarak dünyaya gelmektedir. Bazı örneklerde özellikle 2000 yılı ve öncesi doğum sırasında anne ölümleri meydana gelmekteydi (Foto 3). Bir diğer sebep de toplumsal cinsiyet bağlamıdır. Kadınların gerek hamileliğin ilk dönemlerinde ve doğuma yakın olunan dönemlerde gündelik hayatlarında

§§ TÜİK, Ölüm Nedeni İstatistikleri 2016 (01.03.2018).

yaptıkları işler azalmadan devamlılık göstermektedir. Kabirleri ziyarete gelen kişilere su satarak para kazanmaya çalışan çocuklara neden bu kadar bebek/çocuk kebirleri var diye sorulduğunda verdikleri cevap ilgili bağlamı desteklemektedir:

Abi anne karnında yeterince beslenemedikleri için ölüyorlar (Ç1).

Bence bizim annelerimi, hamiledir, gidip 50 kilo yük taşıyorlar, ondan ölüyor çocukları (Ç2).

Mezarlık bekçilerinin hemen tamamı benzer ifadeler kullansa da bir tanesinin ifadesi hepsini kapsamaktadır:

*Çocukların çoğu eskiden düşüktü şimdi değil doğumdan sonra oluyor, doktor raporuna göre sezaryen korkusu oluyor ondan ölüyorlar. Kadın sezaryen olmaktan çekiniyor ya da günah olduğunu düşünüyor veya kürtaj olması gerekirken olmuyor, erken doğum sebebiyle kaynaklanıyor (K2)***.*

Toplumsal cinsiyet rolleri, erken yaşta evlilik, akraba evliliği vb. durumlar çocuk kabir sayılarını arttırmış. Siirt çocuk/kadın oranı binde 575 ile Türkiye’de ikinci sırada (Tr Ortalama 362)^{†††}, hane halkı büyüklüğü bakımından 5,4 ile beşinci sırada (Tr ortalama 3,4)^{†††}, çocuk ölüm hızı binde 15 ile ikinci sırada (Tr Ortalama 7)^{§§§}, bebek ölüm hızı binde 63 ile dördüncü sırada (Tr Ortalama 28)^{****}, kadın başına ortalama çocuk sayısında 6,4 (Tr Ortalama 3,1)^{††††} ile üçüncü sıradadır. Tarihsel süreç içerisindeki gelişmeler ve güncel sayısal veriler böylelikle mekanda görünürlük kazanmıştır.

*** Kadınların kürtajdan korkması kürtaja ilişkin mitlerle ilgilidir. Ayrıca kürtajın 10 haftadan sonra yasak olması ve kadınların istenmeyen gebeliklerde geleneksel düşük yapma eylemlerine başvurduklarıdır.

††† Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı

††† Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları (ADNKS), 2008-2017, TÜİK 10.03.2018

§§§ Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, TÜİK 10.03.2018

**** Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, TÜİK 10.03.2018

†††† Kaynak: İllere göre kadın başına ortalama canlı doğan çocuk sayısı, 2011, TÜİK 10.03.2018

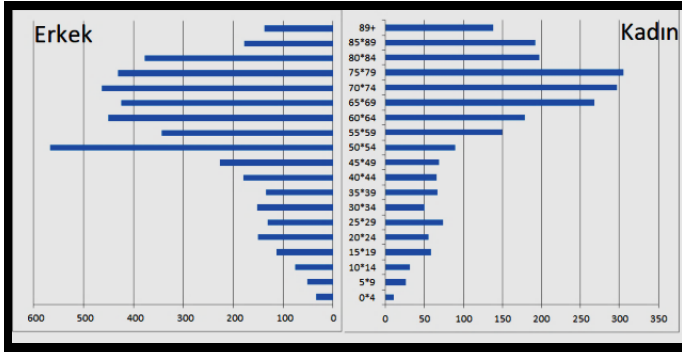

Foto 3: Annenin ölüm tarihi ile bebeğin doğum tarihi aynı olması doğum sırasında annenin ölümüne işaret etmektedir. Bebek ise yedi ay yaşadıktan sonra ölmüştür.

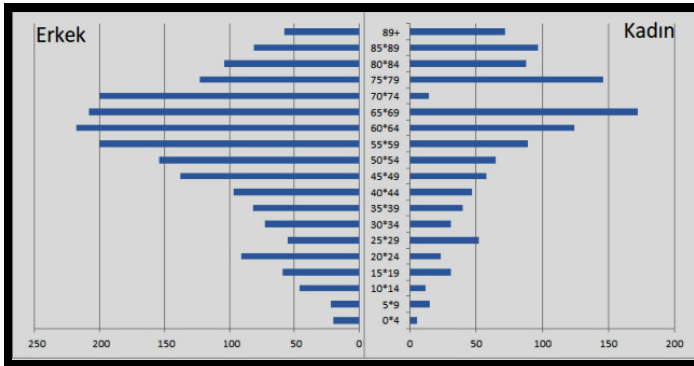
Mezarlıklar üzerinden elde edilen verilere her ne kadar resmi verilerle örtüşmese de zaman içerisinde “ortalama ölüm” yaşının uzaması bağlamı ile örtüşmektedir. Mezarlıklarda 1950 ve önceki yıllarda ortalama ölüm yaşı 42, 1951 ve 2000 yılları arası 58 ve 2001 ve 2017 yılları arasında 64’ e yükselmiştir. Erkeklerin ortalama ölüm yaşı 58 iken kadınlarda 63’tür. Cinsiyet bağlamında kadınların erkeklerden daha uzun yaşıyor oluşu mezarlıklar üzerinden de okunabilmiştir. Güncel olarak Siirt’te yaşam süresi 77,9 (ortalama) iken bu süre erkeklerde 74,8 kadınlarda 80,9’dur^{###}. Yaşam süresi Türkiye genelinde olduğu gibi Siirt ölçeğinde de zaman içerisinde artmıştır. Mezarlıklara ait (6.608), 1951-2000 ve 2001 – 2017 yılları arasındaki veriler dikkate alınarak hazırlanmış ölüm piramitleri yaşama ve ölüme dair birçok sonuç ortaya çıkartmaktadır (Şekil 2 – 3 – 4). Her yaşta meydana gelen ölümlerde erkek sayısı kadınlardan fazladır. 85 yaş ve üzeri ölümlerde kadınların sayısı erkekleri geçmiştir. Bu durum kadınların erkeklerden daha fazla yaşadıklarına ilişkin teorik bağlantı sağlar. Yaşama ilişkin yapılan nüfus piramitlerinde geçmişe ve geleceğe ilişkin yorumlamalar yapılabilmektedir. Piramitlerin orta ve tavan kısımlarının genişliği aslında bu kısımların bulunduğu yıl kadar önce geriye gidildiği takdirde geçmiş yıllara ilişkin tabanın durumu hakkında bilgi verebilmektedir. Örneğin doğum oranı düşmekte olduğu varsayılan bir piramidin 14-30 yaş grubunun daha geniş bir seyirde olduğu gözlemlenebilir. Bu demektir ki 30 yıl önce otuz yaş grubuna ait olan nüfus çocuk grubuna aitti, dolayısıyla 30 yaş grubuna ait piramitteki

^{###} Kaynak: TÜİK, Hayat Tabloları, 2013-2014

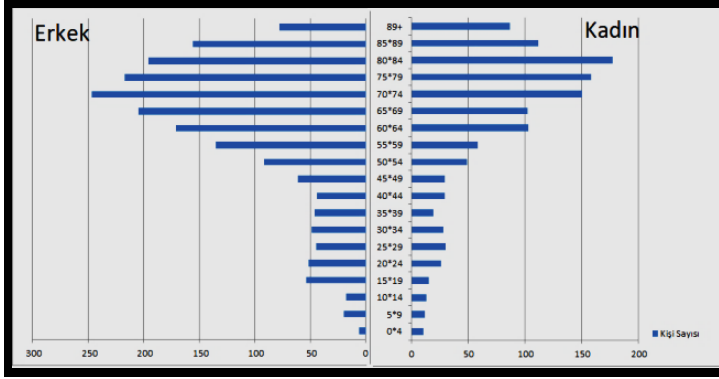
genişlik otuz yıl önce tabana ait bir genişlikti. Bu ön bilgiden hareketle ölüme ilişkin piramitlerde 60-80 yıl önce bu piramidin tabanının daha geniş olduğu yorumu yapılabilir. Aynı şekilde gelecekte ki veriler bize öyle gösteriyor ki piramidin tabanının daralacağı ve tavanının genişleyecektir. Yani bebek ölümleri daha da azalacak (tabanın daralacağı) ve ortalama ölüm yaşı (tavanın genişleyeceği) yükselecektir. 1950 ve 2000 yıllarını kapsayan negropolitan nüfus piramidinde taban nispeten daha geniş ayrıca ölüm yaşı 50 – 69 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır. 69 yaş sonrası bazı durumlarda ani olmakla birlikte düzenli bir azalış seyretmektedir. Ölüm yaşı yükseldikçe kadınlar cinsiyet olarak sayıca öne geçmektedir. 2001 ve 2017 yıllarını kapsayan piramitte taban bir önceki yılları (1951-200) kapsayan piramide göre daralmış, ölüm yaşı olarak yoğunluk 70 – 84 yaş aralığına yükselmiştir. Her iki piramitte de ortak özellik yaş yükseldikçe kadın sayısındaki artıştır.

Şekil 2: Tüm (6608) mezarlık verisi dikkate alınarak hazırlanmış negropolitan nüfus piramidi.

Şekil 3: 1951 ve 2000 yılları arası dikkate alınarak hazırlanmış negropolitan nüfus piramidi.

Şekil 4: 2001 ve 2017 arası yıllar dikkate alınarak hazırlanmış negropolitan nüfus piramidi.

Mezarlıklar üzerinden toplamda 47 köy verisi elde edilmiştir (*Tablo 6*). Bu köylerin tamamı zorla yerinden edilen nüfus bağlamında boşaltılan köylerdir. Zorla yerinden edime ile beraber var olan toplumsal organizasyon biçimi olarak negropolitanlar mekânlar parçalanmıştır. Şüphesiz kırdan bir başka büyük şehre de olmakla beraber bir kısmı kırdan şehir merkezine göç etmiştir. Bu tür göçlerde yani kırdan bağlı bulunduğu ilçe veya il merkezine göç edenler çatışmaların kısa süreceğini ve sonrasında köyelerine dönme ümitleri olduğu gibi çoğunluğun da ani gelen bu zorla yerinden edilme baskısı karşısında büyük şehirlere gidebilecek yeterli sermayesi ve bağlantılarının olmamasından yakın merkezleri tercih etmişlerdir. Negropolitan alanlardaki kabirlerde yer alan köy isimlerinin hepsi 1985 ve sonraki yıllara ait ölümlerdir. Başka bir deyişle zorla yerinden edilme kapsamında değerlendirdiğimiz bu kişilerin hiç birinin ölüm tarihi 1985 ve öncesine ait değildir. Kırsal bölgedeki bu zorla yerinden edilmeye maruz kalmış kişilerin geçmişlerinde göç hikâyeleri de çok nadirdir. Kırdayken de yerleşik hayata geçmiş gruplar ile göçebe ve yarı göçebe gruplarının hem yaşam tarzının değiştiği hem de üretim faaliyetlerinin dönüştürülmek zorunda kaldıkları iç içe geçmiş zorla yerinden edilen gruplarından bahsetmiştik. Zorla yerinden edilme öncesi göçebe bir yaşam tarzı olan grupların mekânsal olarak (ev, tarla vb.) karşılıkları olmadığından boşaltılmış köy bağlamında haritalanmaları zordur. Zaten haritalar ancak gerçekliklerden bir tanesini ifade ederler açık ara doğruluktan uzaktırlar. Ekmekçiler, Güneşli, Kayaboğaz, Bağgöze, Ekinyolu, Tirim, Ormanardı vb. Siirt'e bağlı köylerden oldukça fazla bir nüfus Siirt kent merkezine göç etmiştir. İlçe olarak en büyük çoğunluğu Eruh oluşturmaktadır. Zaten Eruh ilçesi zorla yerinden edilmeyi en şiddetli ve geniş kapsamlı olarak yaşamıştır. Sonrasında Siirt merkez köyleri ve Pervari ilçesi gelmektedir. Bunların yanında Şırnak Güçlükönak'a bağlı beş köy yer

almaktadır. Bu köylerin Siirt'i tercih etme nedeni mekânsal yakınlıktır. Bu köyler Siirt Şırnak sınır hattını oluşturan köylerdir ve çoğunlukla kara yolu bağlantıları ya hiç yoktur ya da var olması durumunda bu bağlantı Siirt'e olmaktadır. Mardin/Dargeçit'de aynı bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca bu sınır alanlardaki köyler siyasi kararlarla diğer illere bağlanabilmektedir. Kayıklı/Mehina köyü 1990 ve öncesinde Mardin'e bağlıyken, 1990 sonrasında Siirt'e bağlanmış İlisu Barajından dolayı sular altına kalmaktan son anda kurtulan bu köyün kara bağlantısı Siirt'le kurulamayacağından 2017 yılında Dargeçit'e (Kerboran) yeniden bağlanmıştır. Boşaltılan köyler mekânsal görünüm açısından dört bağlamı ortaya çıkartmıştır. Boşaltılan köye hiçbir şekilde geri dönülmeyerek/döndürmeyerek harabe halinde kaldığı (Foto 4), boşaltılan köye geri dönülmüş fakat eski köy yeri yerine farklı bir alana yeniden yerleşildiği (Foto 5), boşaltılan köye geri dönülmüş ve eski köyün üzerine yeniden yerleşmenin kurulduğu (Foto 6) ve boşaltılan köye geri dönülmüş fakat köyün yerinin değiştirildiği bağlamlar bulunmaktadır. Negropolitanlar üzerinden elde edilen bu veriler resmi istatistiklerde tutulmadığından oldukça zahmetlidir fakat enformel olarak elde edilebilir. Tabloda verilen ilçe/köy ve kişi sayısı bağlamı zorla yerinden edilmenin il ölçeğinde en şiddetli yaşandığı alanlara işaret etmektedir (Tablo 6). Negropolitan alanlardaki bu köyler aynı zamanda zorla yerinden edilen nüfus ile örtüşmektedir.

S	Köy Adı	K.S	İdari Birim	S	Köy Adı	K.S	İdari Birim
1	Meydandere Köyü	6	Süirt/Merkez	25	Kavakgölü/Rexine Köyü	10	Süirt/Eruh
2	Kayaboğaz/ Xêrê Köyü	34	Süirt/Merkez	26	Gönüldalı Köyü	6	Süirt/Eruh
3	Doluhaman/Fiskin Köyü	2	Süirt/Merkez	27	Tünekpınar/Awal Köyü	3	Süirt/Eruh
4	Kelender Köyü	30	Süirt/Merkez	28	Dikboğaz/Raşine Köyü	13	Süirt/Eruh
5	Çöl Köyü	17	Süirt/Merkez	29	Kaşıkayla Köyü	10	Süirt/Eruh
6	Kelhoc Köyü	6	Süirt/Merkez	30	Dağdöşü/Serxete Köyü	13	Süirt/Eruh
7	Akdoğmuş/Şex Köyü	6	Süirt/Merkez	31	Ekinyolu Köyü	18	Süirt/Eruh
8	Kayıklı/Mehina Köyü	26	Süirt/Merkez	32	Cintepe/Binzıra Köyü	10	Süirt/Eruh
9	Ekmekçiler/Binerwe Köyü	33	Süirt/Merkez	33	Çağbaş/Tirim Köyü	24	Süirt/Eruh
10	Güneşli/Şemse/Şemsiki Köyü	35	Süirt/Merkez	34	Palamutlu/Şuz Köyü	14	Süirt/Pervari
11	Yerlibahçe/Quimis Köyü	13	Süirt/Merkez	35	Güleçler Köyü	3	Süirt/Pervari
12	Akdiken Köyü	3	Süirt/Eruh	36	Köprüçay Köyü	5	Süirt/Pervari
13	Bilgili Köyü	3	Süirt/Eruh	37	Okçular/Bediri Köyü	2	Süirt/Pervari
14	Demiremek/Dinşke Köyü	5	Süirt/Eruh	38	Ekindüzü/Herwına Köyü	12	Süirt/Pervari
15	Tonik Köyü	20	Süirt/Eruh	39	Özyurt Köyü	2	Süirt/Şirvan
16	Çizmeli/Nivla Köyü	20	Süirt/Eruh	40	Bayındır Köyü	6	Süirt/Şirvan
17	Kuşdalı/Şawura Köyü	42	Süirt/Eruh	41	Soğuksu/Kanımiri Köyü	8	Süirt/Şirvan
18	Payanlı/Derawut Köyü	27	Süirt/Eruh	42	Sağkol Köyü	9	Şırnak/Güçlükonak
19	Bağgöze/Ayne Köyü	30	Süirt/Eruh	43	Koçyurdı Köyü	6	Şırnak/Güçlükonak
20	Yadıyaparak/Hergule Köyü	4	Süirt/Eruh	44	Çetinkaya Köyü	10	Şırnak/Güçlükonak
21	Çimençik Köyü	10	Süirt/Eruh	45	Demirboğaz Köyü	12	Şırnak/Güçlükonak
22	Narlıdere Köyü	16	Süirt/Eruh	46	Taşkonak Köyü	12	Şırnak/Güçlükonak
23	Yokuşlu/Meylana Köyü	2	Süirt/Eruh	47	Çelik Köyü	12	Mardin/Dargeçit
24	Omanardı/Gırdara Köyü	15	Süirt/Eruh				

Tablo 6: Negropolitane alanlarındaki mezar taşlarından elde edilmiş köy verileri

Foto 4: Boşaltılmış köye geri dönülmeyerek harabe halinde kaldığı bağlam.

Foto 5: Köye geri dönmüş fakat farklı bir alana yerleştikleri bağlam

Foto 6: Köye geri dönmüş ve eski köyün üzerine yeniden yerleştikleri bağlam

SONUÇ

Negropolitan alanlar üzerinden mekânsal organizasyon süregelmektedir ve bu organizasyon göç sebebi ile parçalanmakta ve yeniden üretilmektedir. Mezarlıkların çekirdek alanlarını Türbeler oluşturmaktadır. Bu türbeler genelde şeyh, seyit olma üzerinden statü belirtmektedir. Bir negropolitan hariç diğer mezarlıklarda ikinci bir türbe yoktur. İki türbe olması durumunda iki türbenin beslendiği gelenek ve kaynaklar da örtüşmektedir. Negropolitan alanlarına isimlerini veren bu türbelerdir. Türbelerin varlığı mezarlıkların manevi yönlerini güçlendirmektedir. Türbeler genelde negropolitan alanın fiziksel olarak en yüksek mekânını oluşturmaktadır. Düz olan mezarlıklarda manevi olarak en yüksek alanını yine türbeler oluşturmaktadır. Türbeye yakın gömülmüş olmak belli bir statü sağlamaktadır. Türbenin kendisinin ve yakın çevresinin oluşturan alanlarda gömülen kişiler çoğunlukla Arap'tır. Bu çekirdek alanın hemen sonrasında Kürtlere ait mezarlıklar başlamaktadır. En dış çeperde ise Koçerler bulunmaktadır. Dış çeperdeki Kürtlerin ve Koçerlerin oluşturduğu iki halka 1980- ve 1990 yılları arasında meydana gelen zorla yerinden edilme bağlamını içermektedir. Yerleşik ve nispeten kentli nüfusa sonradan dıştan bir müdahale ile nüfusun şehir merkezlerine yığılması bu sonucu doğurmuştur. Negropolitan sahası içerisindeki bu sınıflandırma ve çeperde kalma hali gündelik hayata ve şehrin mekânsal dağılımında da gözlemlenmektedir. Şehrin çekirdek alanını oluşturan ekonomik ve kültürel üretim faaliyetlerinin yapıldığı alanlarda Araplar hâkimken, çeperde ara mekanizmaları dolduran ve Araplardan arta kalan sahalara girmeye çalışan Kürtler ve Koçerler bulunmaktadır. Başka bir bakış açısıyla Negropolitan alanlarındaki türbeler yerine sosyal adaleti sağlamaya çalışan kurumları, kamu kurumlarını, sermaye gruplarının yapısını koyduğunuzda benzer etnik ve mekânsal organizasyon ortaya çıkmaktadır. Göç öncesindeki kabirlerde doğdukları yerde gömüldüklerinden aidiyeti ifade eden il/ilçe/köy ifadeleri yoktur. Fakat başka merkezlerden Siirt'e göç eden hem de bu göçün istem dışı olması aidiyeti ve özlemi güçlendirici bir unsura dönüştüğünden bu tür kabirlerde il/ilçe/köy isimleri bulunmaktadır. Bu mekânlar da kendi içerisinde farklı bir organizasyona tabidir. Siirt'in Erüh ilçesi ve köyleri bu zorunlu göç sürecinde en fazla göç veren ilçe olduğu için söz konusu organizasyonun en belirgin olduğu topluluğunu oluşturmaktadır. Ayrıca kent içerisinde mekânsal yakınlık olarak Şeyh Musa Mezarlığına yakın olduklarından bu mezarlıkta daha fazla toplanmışlardır. Aynı zamanda 1985 ve öncesinde nadir de olsa köy bazında olmasa da il bazında veriler vardır. Bunların tamamı kamu (asker, polis, hizmet) sektöründe çalışan il ve bölge dışından gelen kişilerden oluşmaktadır. Bu dönemde ulaşım ve teknolojik altyapının gelişmemiş

olması sebebiyle görev sırasında vefat edenler defin için memleketlerine gönderilememiştir.

Kent içindeki negropolitan alanlar nispeten küçük alanları içeriyorlarsa, mezarlıklar toplu bir şekilde ve herhangi bir kişinin de gömülmesine açıksa, resmi istatistiklerin sistematik ve düzgün olmaması durumunda araştırmacılar verilerini kendileri oluşturabiliyorlarsa önemli veriler sağlamaktadır. Bu alanlardan yaşa bağlı olarak zamansal ortalama ölüm yaşı ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca gelişen sağlık koşulları bağlamında Siirt'in negropolitan alanlarında ortalama ölüm yaşı giderek artmıştır. Negropolitan alanlar üzerinden elde edilen verilerle ölüm piramidi oluşturulmakta ve geçmişe dönük, şimdi ve geleceğe yönelik okumaların yapılmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda negropolitanlar üzerinden demografi okumalarının yaygınlaşması literatüre farklı bakış açıları kazandıracaktır.

Negropolitan alanlarında çok fazla cenin/bebek/çocuk kabri bulunmaktadır. Bu kabirlerin fazla olmasının bağlamı geçmişte sağlık koşullarının gelişmemesi ile beraber toplumsal cinsiyet rolleridir. Kadının hamile olması ev içi ve ev dışı görev ve sorumluluklarını azaltmamaktadır. Kadın başına düşen çocuk sayısı da fazladır. Ayrıca akraba evlilikleri fazla olması sebebiyle birçok ölüm düşük olarak gerçekleşmektedir. Aile planlanması, bakabileceği ve belli sorumlulukları yerine getirebilecek sayıda çocuk sahibi olmak düşünülmemektedir. Ayrıca doktor ve eczacılar ile yapılan görüşmelerde korunma yöntemi olarak çoğunlukla prezervatif, yani herhangi bir kişi kimyasal almadan ile korunmak yerine doğum kontrol ve ertesi gün hapi tercih edilmektedir. Kadının bu kadar ağır kimyasallar içeren ve hormon dengesine zarar veren ilaca maruz kalması durumunda özellikle zamanında alım olmadığı ve bilinçsiz kullanım durumlarında anne karnında ölüm ve ölü doğuma sebep olmaktadır^{§§§§}. Bu durum çocuk ölüm oranlarının fazla olmasına sebep olmaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen kabir taşlarının malzemesinden ve eski olmasından anlayacağımız üzere (ulusal istatistikler de bunu desteklemektedir) 1990 ve öncesine ait cenin/bebek/çocuk kabirleri fazlayken yeni en azından milenyuma ait olduğu anladığımız mermer ve türevlerinden yapılmış aynı gruba ait kabirler daha azdır. Bu kabirler kimliksizdir yani kabir taşlarında herhangi bir bilgi yoktur. Topluma karşı sorumluluğu olmayan bu bireylere karşı toplumda sorumlu davranmamaktadır. Olumsuz durum ve koşullarda ilk kurtarılması

^{§§§§} Oinonen K.A, Mazmanian D (2002) ve Akdeniz, F. ve Gönül, A. S. (2004) çalışmalarında doğum kontrol hapının ağır depresyona sebep olduğu ve bilinçsizce aşırı doz kullanımına bağlı olarak da hormon dengesinin bozduğunu ifade etmektedirler.

gerekenler listesinde olan çocuklar söz konusu negropolitan olduğunda il unutulacaklar listesine dâhil olmaktadır.

Negropolitan ile ilişkili yapıların ortaya çıkması ve bunların zamansal değişimim modernleşme izleri taşımaktadır. Tarihi süreç içerisinde ölüm ve ölüme yüklenen anlamlar değiştiği gibi ölüm sonrasını ifade eden taziye ve yas da farklılaşmıştır. Negropolitan alanlar kentsel büyüme ile kent içi alanlarına dâhil olmuşlardır. Taziye, evden çadıra oradan da taziye evlerine kadar mekânsal farklı boyutlar kazanmıştır. Taziye ve çevresinde organize olan kültürel ve ekonomik döngüler şekil değiştirmiş ve statü ifade eden yarışa dönüşmüştür. Kapitalist ekonomik ilişkiler ölüm kavramı ve ilgili kurumlarla ilişkilendirilmiş ve yeniden üretilmiştir.

Negropolitan alanlar incelenirken var olmasını beklediğimiz heteretopya alanları ne yazık ki yoktur. 1881'den 1938 yıllarını içeren Hristiyan, Ezidi, Keldani, Musevi vb. dinlerine mensup kişilerin var olduğunu ve bunlarla ilgili davalara, yazışmalara konu olan olaylar Osmanlı belgelerinden de bilinmektedir. Fakat bu farklı etnik ve farklı dinlere inanan insanların mezarlıklarının olmaması iktidar araçlarının kolektif bir öfke ile bu negropolitan alanları ortadan kaldırmıştır. Hatırlama unsurunun en önemli bileşeni olan mekânın ortadan kalmış olması unutmayı kolaylaştırmıştır. Yine bu gruplara ait dört kilise de ortadan kaldırılmıştır.

Kaynakça

- AKDENİZ, F., Gönül, A. S., 2004, "Kadınlarda üreme olayları ile depresyon ilişkisi" *Klinik Psikiyatri*
- CHEVALIER, J, 1928,. *Henri Bergson*, London: Rider & Co.
- DENİZ, Ç., 2014, *Hafıza Yelpazesi: Toplumsal Hafıza Bağlamında Hindistan Kızılay Heyetleri*. E Yayınları.
- ELİTEZ, G., 1996, "Türk Mezar Taşlarında Bitki Motifleri" *Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Ana Sanat Dalı Seramik Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- ERDEN, M., 2012, *Cumhuriyetin İlk Öğretmenlerinden Anılar*, Ankara: Pusula Yayıncılık.
- ERDER, S., 2016, *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye: Türkiye'de Değişen İskân Politikaları*. İletişim Yayınları.
- HALBWACHS, M., 2017, *Kolektif Hafıza*. Heretik Yayıncılık.
- HUTTON, P. H., 1993, *History as an Art of Memory*. UPNE.

- İHSAN, A. ve Şürekası (1898 – 1999) *Devlet-i Âliye-i Osmaniyenin 1313 Senesine Mahsûs İstatistik-i Umûmisi*, İstanbul: İstatistik Umumi idaresi Yayınları, Âlem Matbaası, s.34.
- KARPAT K. H., 2010, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KILIÇKAYA, D., 2017, “Belleğin Kış Uykusu ve Bellek Üzerine Düşünceler” *Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* (içinde) ERMEN,T., ÖZALOĞLU S. (der) Koç Üniversitesi Yayınları.
- KUCAK Ö., 2016, “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Siirt Doğumlu Gayr-i Müslim Memurlar (1879-1909)” *Journal of International Social Research*, ,IX:47: 260-268.
- KUCAK Ö., 2016, “XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Siirt Ve Havalisindeki Vakıfların Arazi Varlıkları” *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6-7:13-26.
- LA PÉROUSE, J. F. D. G., 2016, *İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*. İletişim Yayınları.
- LEFEBVRE, H., 2014, *Mekânın Üretimi*. Sel Yayıncılık.
- LEFEBVRE, H., 2017, *Kentsel Devrim*. (Çev. Sezer, S.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- NECATİGİL, B., 2002,. “Şiirler” *Kitaplarda Ölmek*, YKY.
- NORA, P. 2006, *Hafıza Mekânları*. Dost Kitabevi Yayınları.
- OBUZ, Ö., 2017, “Siirt’in Cumhuriyet Serüveni (1923 – 1950)” *Gelenek, Modernite, Milli Kimlik*, Akıl Fikir Yayınları.
- OINONEN K.A., MAZMANIAN D., 2002, “To what extend do oral contraceptives influence mood affect?” *J Affect Disord*, 70: 229-240
- ÖZKIRIMLI, U., 2009, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir Bakış*. Doğu Batı Yayınları.
- ÖZTÜRK, S., 2012, *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*. Doğan Kitap.
- SAĞIR, A., 2017, *Ölüm sosyolojisi*. Phoenix Yayınevi.
- SAVUR H., 2010, “Siirt’in Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1312-1317/1894-1900, 420 Nolu Siirt Şer’iyye Sicil Defterine Göre” *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- SOJA, E., 2017, *Post Modern Coğrafyalar Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- SPELLMAN, W. M., 2017, *Ölümün Kısa Bir Tarihi*. İstanbul Can Sanat Yayınları
- SAMİ Ş., 1893/1894, *Kamûsü’l-Alâm*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- TUAN, Y.F., 2015, *Bir Kurucu Unsur Olarak Kaçış*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- TUNCEL M., 2009, “Siirt”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: XXXVII:173-175.
- TUNCEL, G., Gündoğmuş, B., 2013, “Güneydoğuda Yaşanan Köy Boşaltma Hadiselerinin Siyasal Yansımaları ve Şırnak İl Ölçeğindeki Seçmen Tercihine Etkisi” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 44:44.

- TUNÇEL, A., 2017, "Tarihi Yazmak: Unutturmak ya da Unutturmamak" *Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* (içinde) ERMEN, T., ÖZALOĞLU S. (der) Koç Üniversitesi Yayınları.
- YÜCEŞAHİN, M.M., Özgür, E.M., 2006, "Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü" *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4:2: 15-35.

KIRSAL ALANDA YAŞAYAN ENGELLİ KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA KATILIMINDA TOPLUMSAL CİNSİYETE BAĞLI ETKİLER - BULANIK İLÇESİ ÖRNEĞİ

ZEHRA KARADAĞ*

ORCID: 0000-0002-7697-3031

DİLEK EROĞLU**

ORCID: 0000-0002-6725-8538

Öz

Engellilik, çoğu toplumda öne çıkan sosyal dışlanma faktörlerinden biridir. Engelliler tarih boyunca insanlık dışı yaşama zorlanmışlardır ve bugün bile engelli olmak çoğu ülkede dışlayıcı etkenlerden biridir. Engelli bireyler, çoğunlukla da engelli kadınlar zor koşullarda yaşamaktadırlar. Sosyal dışlanma ve yok sayma, engelli kadınların günlük yaşamlarını ve sosyal hayata katılımlarını zorlaştırmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle engelli kadınlar en zorlu hayatı yaşamakta ve Türkiye'de de şiddetle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu araştırma, kırsal kesimdeki kadınlara ve kadınların engellilik deneyimlerine odaklanmaktadır. Araştırma, Doğu Anadolu'da bulunan Adivar, Yoncalı, Değirmensuyu, Kotanlı ve Gölyanı adlarında beş Muş köyünü kapsamaktadır. Kırsal yaşam ve sosyal yapı bağlamında engellilik deneyimlerini ortaya koymaları için 13 kadın ile görüşülmüştür. Kadınların sosyal hayata ve karar almaya katılmadığı belirlenmiştir. Kadınlar kamusal alanda yok sayılmakta ve kamusal alanda eğitim, sağlık ve gıda güvenliği en önemli sorun alanları olarak görülmektedir. Özel alanda çoğunlukla psikolojik ve fiziksel şiddet ile karşılaşmaktadırlar. Kırsal yaşamın ana sınırlaması, kadınları diğer insanlara mecbur kılan altyapıdır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal, Engellilik, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Dışlanma, Muş

* Özel Eğitim Öğretmeni, İstanbul Sultanbeyli Aydos Ortaokulu, krdg3414@gmail.com

** Dr. Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, dilekeroglu@ibu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 10/12/2018 Kabul Tarihi: 12/02/2019

Gender And Disabled Women In Rural Areas: Sample of Bulanık Village

Abstract

Disability is one of featured social exclusion factor in most societies. Throughout the history they were threated inhuman way an even today being disable is one of the exclusionary factor in most countries. Disabled people but mostly women lives in tough conditions. Exclusion and ignorance are still forcing their daily life and participation to social life. Because of gender discrimination disabled women live the most diffucult life and face violence and ignorance in Turkey too. This research focuses on rural women and their disability experiences. The research covers five villages of Muş, located in Eastern Anatolia naming Adivar, Yoncalı, Değirmensuyu, Kontanlı and Gölyanı. 13 women were interviewed to lay out their disability experince in the context of rural life and its social structure. It was determined that women could not participate in social life and decision making. They are absent in public syphere and education, health and food security is most crucial problem areas in public sphere. In private sphere they face mostly with psychological and physical violence. Main limitation of rural life is infrastructure which makes women are obliged to other people.

Keywords: Rural, Disability, Woman, Gender, Social Exclusion, Mus

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2010 yılında yapılan nüfus hesaplamalarında, dünyada bulunan bir milyardan fazla insanın yaklaşık %15'inin bir engellilik türü ile yaşadığı tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Araştırması'nın yapmış olduğu çalışmaya göre ise 785 milyon engelli birey arasından 110 milyon engellinin ciddi zorluklar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bütün engelli bireyler aynı ölçüde dezavantaja sahip değildir. Örneğin, engelli kadınlar engelli erkeklere oranla daha fazla dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Engelli erkekler kamusal alanda görünür iken engelli kadınlar kamusal alanda görünür değildirler. Engelli kadınlar hem engelli olmasından hem de toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmasından dolayı iki kat daha fazla zorluk yaşamaktadır (WHO, 2011: 30-31).

Türkiye'de 2002 yılında yapılan "Türkiye Özürlüler Araştırması"nda engelli bireylerin toplam nüfus içindeki oranı %12.29 olarak belirlenmiştir. Engelli bireylerde okuma-yazma bilmeyen oranı %36.37 iken işgücüne dahil olmayan nüfus oranı ise %78.29 olarak ifade dilmektedir. İşgücüne katılmayan engelliler içerisinde kadın engelliler %93.29 gibi büyük bir orana sahiptir. Engelli

bireylerin tedavi olma durumları incelendiğinde ise, ortopedik, görme ve işitme engellilerde %50'nin üzerinde tedaviler sağlanmıştır. Dil ve konuşma engellilerin tedavi olma oranları %32.92 iken zihinsel engelli bireylerin tedavi olma oranları %42.95'tir. Bütün engellilik türleri içerisinde tedavi olan engelli erkeklerin oranının engelli kadınlardan daha yüksek olduğu belirtilmiştir (DİE ve ÖZİDA, 2009: 6-11-15-29).

İnsanlık tarihi kadar eski olan engellilik, günümüzde de önemli bir olgu olarak ele alınmaktadır. Engelli bireyler ayrımcılığa maruz kalmış, toplumdan dışlanmış ve hatta öldürülmüşlerdir. Geçmişten günümüze engelli bireylere karşı olan önyargılar ortadan kalkmamış yalnızca şekil değiştirmiştir. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda da engelli bireyler eğitim, istihdam, sağlık gibi alanlardan göz ardı edilmekte ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Küçümseme, yok sayma gibi sosyal dışlamalar engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini, toplumsal hayata katılmasını engellemektedir. Söz konusu engelli kadın olduğunda ise problemler iki kat artmaktadır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bu noktada engelli kadınları daha fazla etkilemekte ve dışlama, görmezden gelme gibi sorunlar daha da büyümektedir (Özdemir, 2010: 1). Engelli bireyler sahip oldukları bedensel farklılıklardan dolayı da toplum tarafından ikincil plana itilmekte ve bu durum engellilik meselesini görünür kılmaktadır (Burcu, 2015: 11).

Dünyada engellilik üzerine çeşitli tanımlar yapılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) engelliliği; "engellilik (beyin felci, down sendromu, depresyon v.b) sağlık sorunları olan bireylerin (negatif tavırlar, erişilemeyen ulaşım ve kamu binaları, sınırlı sosyal destek gibi) kişisel ve çevresel faktörlerle etkileşimlerinde ortaya çıkan olumsuz durumları ifade eder" şeklinde tanımlamaktadır (WHO, 2011: 3-4). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ise engelliliği; "doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal, sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler" olarak tanımlamaktadır (DİE ve ÖZİDA, 2009: 9).

Engellilik tanımlamalarının farklı olmasının nedeni, engellilik ile ilgili farklı modellerin ortaya çıkması ve bu modellerin zamanla yeni anlamlar kazanmasından kaynaklanmaktadır (Altuntaş vd. 2016). Sosyal bilimlerde kuramsal olarak engellilik; medikal model ve sosyal model üzere iki farklı yaklaşımla tartışılmaktadır (Köten vd. 2014).

Medikal model engellilerin vücutlarını doğuştan gelen bir bozukluk olarak görmektedir. Engelliler; üretken olmayan, farklı görünen, farklı davranan gruplar olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, toplumsal alanda engellileri yok

saymak, engellileri ikincilleştirmek ve engellilerin sadece tıbbi boyutlarına (fiziksel, zihinsel, işitme engeli) odaklanmaktadır (Shakespeare, 1996: 95). Hindistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1997-1999 yılları arasında bir proje yürütölmüştür. Bu projenin bulgularında; zihinsel engeli bulunan bireylerin, Foucault' un Büyük Hapis olarak nitelendirdiği gibi gözetleme kuleleri, kilitlenmiş hücreler ve çitlerle çevrili mekânlarda yönetildikleri ortaya çıkmıştır. Medikal modelin kısıtlılığını gösteren diğer bir olay ise 2001 yılında Tamil Nau' da meydana gelmiştir. Engellilerin sığınma merkezi olarak kullanıldığı bu mekânda, yataklarına zincirlenen yirmi altı kişi çıkan bir yangında yaşamlarını yitirmişlerdir. Yapılan araştırmalarda yangının ortaya çıkış nedeni; engelli bireylerin hayattan izole edilmesi gerektiği düşüncesi ile hastanenin kundaklanmasından kaynaklanmaktadır (NHRC, 2005: 19).

Sosyal model ise; sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hazırlanan sosyal politikaların, engelli bireylerin de göz önüne alınarak hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Engelli bireyleri sorunlarla karşı karşıya getirmekten ziyade toplumda tam katılım sağlayabilmeleri için önlerinde bulunan engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Bina tasarımlarında, ulaşımda ve altyapıda mevcut olan engeller/setler ile ilgili düzenlemelerin yapılarak, bunların engelli bireyler için ulaşılabilir/yaşanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Buradaki en önemli amaç engelli bireyleri, toplumda pasif durumdan aktif duruma getirmektir (European Commission, 2002: 21). Sosyal model, engellilerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve başka bir insana bağımlı olmadan yaşayabilmeleri için gerekli olan istihdam, barınma, eğitim gibi hakları olduğunu ifade etmektedir. Buradaki temel nokta, engelliliğin, toplum tarafından inşa edilen ve engellileri toplumdaki dışlayan sistemlerden kaynaklandığını ve ekonomik, sosyal ve politik kuralların yeniden gözden geçirilmesi ve engellilerin de eşit şartlarda yaşamlarını sürdürebilmelerinin sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Kurt, 2014: 5).

1. Toplumsal Cinsiyet ve Engelli Kadın

Ann Oakley, cinsiyeti biyolojik bir terim olarak; toplumsal cinsiyeti ise psikolojik ve kültürel bir terim olarak adlandırmaktadır (2015: 151). Bora, kadınlığın ve erkekliğin biyolojik olarak bir ayırımından bahsedilebildiğini belirtmektedir. Fakat toplumsal olarak üretilen ve uygulamaya konulan bir kadınlık ve erkeklik ayırımı vardır ki, bu "toplumsal cinsiyettir" demektir (2010: 37).

Toplum, içinde bulunduğu, sahip olduğu değerler ve kültürler ile kadın ve erkeği belirli kalıplar içerisine sokmaktadır. Toplum, kadının ve erkeğin konumunu, nasıl davranması gerektiğini, değer ve yargılarını belirlemektedir.

Dolayısıyla kadının ve erkeğin sahip olduğu roller ve yaşama biçimleri toplumsal yapının ortaya koymuş olduğu rollere göre şekillenmektedir. Buradaki rol kavramı, belirli statülere atfedilen toplumsal beklentileri ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet rolü ise toplum tarafından tanımlanan ve bireylerin yerine getirmesi gerektiği düşünülen ve cinsiyet ayrımcılığı ile ilişkili olan bir grup beklentisidir. Erkek için erkek gibi ve erkeksi, kadınlar için ise kadın gibi ve kadınsı kavramları ve davranışları toplumsal cinsiyet rolleri olarak uygun görülmekte ve bu şekilde adlandırılmaktadır (Seçgin vd. 2011). Dünya’da İngiltere’de, Türkiye’de ya da Japonya’da kadınlara ve erkeklere verilen rollerde farklılıklar mevcuttur. Toplumsal cinsiyet penceresinden oluşturulan roller farklı tarihsel zamanlarda değişim gösterdiği gibi yaşa, kültüre ve eğitim durumuna göre de değişiklik göstermektedir (Eroğlu, 2018: 230).

Engelli bireyler toplumsal, ekonomik ve politik süreçlerin dışında tutulmakta ve toplumsal baskı ile karşılaşmaktadırlar. Tarihsel süreçte toplumlar bireylerin bedenlerini yorumlamakta ve bedene birtakım anlamlar yüklemektedirler (Duman vd. 2017). Toplumdaki bireye saygı duyulması beden imajı ile oluşturulmaya çalışılmaktadır. Beden imajı; toplumun algısı, beklentileri ve verdiği tepkiler ile ölçülmektedir. Bu da yabancılaşmayı engellemekte ve insanların sosyal yaşamda bir araya gelmesine ve bireyin kendisini iyi hissetmesine katkı sağlamaktadır. Birçok toplumda erkeklere güç ve başarı; kadınlara ise çekici, güzel olma gibi nitelendirmeler yüklenmektedir. Kadın olmak toplum içerisinde bir dezavantajlılık iken engelliliğin de bir araya gelmesiyle engelli kadınların “ideal gerçek kadın” imajına sahip olmadığı düşünülmektedir. Tekerlekli sandalye, koltuk değneği gibi aletleri kullanan engelli kadınların vücut özellikleri ile ilgili beklentiler farklılaşmaktadır. Bu durum engelli kadınların toplumda kusurlu, kadınsı olmayan, aseksüel olarak nitelendirmesine neden olmaktadır. Engelli kadınların yaşam doyumları etkilenmekte ve bu da mutsuz olmalarına neden olmaktadır (Purutçuoğlu vd. 2017).

Toplum kadına annelik ve kadınlık rollerini yüklemektedir. Kadınlar, çocuk, erkek ve yaşlı bakımı gibi kadınlık rolleri ile bütünleştirilmektedir. Kadın engelli olduğunda kendisine yüklenen bu rollerden dolayı hayatın her alanında sorunlar yaşamakta ve bu da engelli kadınları güçsüzleştirilmektedir. Engelli kadınların bu rolleri yani “kadınlığın gereklerini” yerine getiremeyeceği düşünülmektedir. Neredeyse bütün toplumlarda kadına yüklenen bu roller kadın-erkek eşitsizliği de beraberinde getirmekte ve engelli kadınları toplumdan soyutlamaktadır (Özdemir, 2010: 39-40).

2.Yöntem

Araştırmanın evreni Muş ilidir. Araştırma örneklemini ise Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Muş ili Bulanık ilçesine bağlı köylerdeki zihinsel engelli bireyler dışındaki toplamda 13 kadın engelli bireyi kapsamaktadır. Araştırmanın zihinsel engelli kadınları kapsamamasının nedeni, zihinsel engelli bireylerle iletişimin mümkün olamayacağı gerekçesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın örneklemini amaçlı örnekleme yöntemleri başlığı altında kartopu veya zincir örnekleme oluşturmaktadır. Araştırmaya başlamadan önce, çalışılacak konu ile ilgili bilgi sahibi olabilecek kişi ya da kişileri bulmak amaçlanmaktadır. Çalışma süreci devam ettikçe bu durum kartopu gibi ilerlenmiştir ve bir yerden sonra çalışmadan elde edilmesi gereken verilerde doyuma ulaşılmıştır (Yıldırım vd. 2016).

Araştırma sürecinde örnekleme ilişkin kısıtlama söz konusu olmamıştır. Araştırmaya dahil olan engelli kadınlar ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler doyum noktasına ulaştığında ve verilen yanıtlar tekrar etmeye başladığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Çünkü görüşmecilerden elde edilen bilgiler tekrar etmeye başladığında bulgularda herhangi bir değişiklik olmayacağı saptanmıştır.

Araştırma, Muş ili Bulanık ilçesine bağlı köylerde bulunan 13 engelli kadın ile derinlemesine görüşme yapılarak gerçekeştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan engelli kadınlara Yoncalı köyünde bulunan bir referans aracılığıyla ulaşılmıştır. Böylece kartopu tekniğiyle katılımcılara ulaşılmıştır. Bu çalışmada engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarını etkileyen; istihdam, sağlık, ulaşım, emek, iktidar, kateksis ve siyaset (kamusal alanda ve özel alanda kararlara katılım) faktörlerini belirlemeyi amaçlayan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile engelli kadınların demografik özellikleri, ekonomi, eğitim, sağlık alanlarında karşılaştıkları güçlülere yönelik veri toplanması amaçlanmıştır. Toplumsal cinsiyet analizi çerçevesinde engelli bir kadın olarak toplumsal hayata katılımı nasıl deneyimledikleri ve toplumdaki konumunu analiz etmeye yönelik veri toplanması amaçlanmıştır.

3.Bulgular

1 Ağustos 2017 – 10 Ağustos 2017 tarihleri arasında, kamusal alan ve özel alan çerçevesinde; kırsal alanda engelli kadınların toplumsal hayata katılımında toplumsal cinsiyete bağlı etkilerin analizi kapsamında toplamda 13 kadın ile görüşme yapılmıştır. Örnekleme dahil olan engelli kadınların aralarında bulunan geniş yaş farkından dolayı katılımcıları genç grup ve yaşlı grup olarak

ayırarak mümkündür. Katılımcılar için yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin sunulması betimsel analiz ile gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde, araştırma amaçları doğrultusunda toplanan verilerin analiz edilmesi sonucunda ulaşılan bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgular sunulurken, engelli kadınlara kod adlar verilmiştir.

3.1. Demografik Veriler

Araştırmaya katılan engelli kadınların yaş aralığı 17-85 yaş arasında değişmektedir. Örnekleme hem genç hem de yaşlı grubu olarak ayırmak mümkündür. Engelli kadınlardan 4'ü işitme ve konuşma engelli, 6'sı bedensel engelli, 1'i görme engelli, 1'i hem bedensel hem işitme engelli, 1 kişi de hem bedensel hem de görme engellidir. Engelli kadınların doğum yerlerine bakıldığında 12'sinin Muşlu olduğu, 1 engelli kadının (Sevim) ise Karslı olduğu ve Muş'a gelin olarak geldiği belirlenmiştir. Engelli kadınların 13'ünün de kırsal kökenli olduğu anlaşılmıştır. Evli olan engelli kadınlardan 7'si geniş ailede yaşamaktadırlar. Bu engelli kadınlar gelinleri, torunları ile birlikte yaşamaktadırlar. Engelli kadınların kendilerine ait bir odaları bulunmamakla beraber evin bir köşesindeki kanepede ya da yer yatağında yatmaktadırlar. Kendi ihtiyaçlarını kendileri gideremedikleri ve tekerlekli sandalyeleri dahi bulunmadıkları için hanede bulunan birinden sürekli yardım almaktadırlar. Evleri bedensel, görme, işitme engelli bir birey için uygun döşenmemiştir ve bu da engelli kadınların hareket etme yeteneğinin tamamen kaybolmasına neden olmaktadır. Evli olmayan 3 engelli kadın (Mine, Cansu, Zuhâl), geniş aile yapısına sahiptirler ve iki odalı bir evde babaanne, dede, kardeşler, anne, baba ve yeğenleri ile yaşamaktadırlar. Bu durum engelli kadınların tedavilerine zaman ayırmalarına engel olmaktadır çünkü geniş aile yapısında bütün yük evin "bekâr kızına" yüklenmektedir. 3 engelli kadın (Ayşe, Fatma, Didem) ise anne, baba ve kardeşlerden oluşan çekirdek aile yapısında yaşamlarını sürdürmektedir.

3.2. Aile İlişkiler ve Roller

İçinde doğduğumuz toplum, kültür tarafından oluşturulan toplumsal cinsiyet rolleri, yapılan bu çalışmada da belirgin bir şekilde fark edilmektedir. Bulanık ilçesi köylerinde bulunan kadınların yerinin evi yani özel alan olması erkeklerin ise kamusal alan olarak adlandırılan sokakta, kahvehanede olması çalışmanın amacını, hipotezini destekler niteliktedir. Kadınlar özel alan içerisinde gündelik hayatlarını sürdürmekte erkekler ise kahvehanede, sokakta, iş yerlerinde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla hem engelli olmayan kadınlar hem de engelli kadınlar gün içerisinde evde bulunmakta ve çocuk bakımı, ev

temizliği, yemek yapımı gibi kadının görünmeyen ev emeği ile meşgul olmaktadır.

Engelli kadınlar özel alanlarında çocuk bakımı, temizlik, ütü, yemek işleri ile uğraştıklarını belirtmişlerdir. Sabah erkenden kalkan engelli kadınlar özel alanda herhangi bir ücret almadan, yatana kadar çalışmakta ve her gün aynı iş ile meşgul olmaktadır. Bu durumun engelli kadınları zorladığı sonucuna ulaşılmıştır:

Zuhal:

“Çalışmıyorum. Ev kızı. Sabah kalkıyoruz, evi süpürüyoruz. Çocuklarla uğraşıyoruz. Yeğenlerime bakıyorum. Çok zorlanıyorum. Evin bütün işi bizde.”

Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kabul edilen erkek işi kadın işi ayrımının kırsal alanda keskin sınırları vardır. Kadınlar çocuk bakımı, misafir ağırlama, yemek yapma, çamaşır ve bulaşık yıkama gibi özel alana ait bakım işleri ile uğraşırken erkekler de tarımsal üretimle ilgilenmekte ya da kahvehanelerde bulunmaktadırlar. Erkekler başka bir iş ile ilgilenmezken; kadınlar günün her saatinde sürekli ev işleriyle uğraşmaktadırlar. Hem yaz mevsiminde kışa hazırlık yapılması hem de ev işleri kadınları zorlanmaktadır. Bu nedenle, kadınlar özel alanda yaptıkları bakım işlerinden dolayı yeterli beslenememektedirler:

Mine:

“Günlük hep ev işi yapıyoruz ve çok yoruluyoruz akşama kadar. Bizim işimiz hiç bitmez. İş yoksa, erken kalkmayacaksa on bire kadar yatıyorum. Su taşı, bulaşık yıka. Hiç rahat yok bizim köyde. Evli kadınlar hele hiç oturmuyorlar. Hepsi çok zayıf. Erkekler de kadınlara rağmen daha rahatlar. Dışarıdan eve gelince oturuyorlar bir şey yapmıyorlar.”

Engelli kadınlara yöneltilen gün içerisinde neler yapıyorsunuz sorusuna; çoğunun evde çocuk bakımı, yemek, temizlik gibi kadınlara ilişkilendirilen işlerle uğraşmakta oldukları saptanmıştır. Erkekler kamusal alandaki işlerini bitirdikten sonra özel alanda dinlenme imkânına sahip iken kadınlar günün her saati çalışmaktadır. Bu iş yükü de onları çok yormaktadır.

Gündelik hayatta özel alan içerisinde engelli kadınlar bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Araştırmaya katılan engelli kadınlardan on üçünün de engelliliği sebebiyle aileden biri tarafından temel ihtiyaçları (yemek, kıyafetlerinin yıkanması, tuvalet ihtiyaçları) giderilmeye çalışılmaktadır. Yardım eden bu kişiler aile içerisinde kardeş, gelin, anne, kuma olarak değişiklik

göstermektedir. Ev içerisinde yardıma ihtiyacı olmayan engelli kadınlar ise kamusal alana çıktıkları zaman muhakkak bir yardımcıya ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü işitme, dil ve konuşma engelli olan bir birey işaret dili ile iletişim kurmaktadır. Bundan dolayı kamusal alanda işaret dili bilmeyen insanlara derdini anlatamamakta ve aile içerisinde bir kişi ile birlikte kamusal alana çıkmaktadır:

Merve:

“Gelinim yardım ediyor. Hep oturuyorum, gelin yapıyor. Hiçbir şey duyamıyorum zaten. Duymam için kulağıma bağırman lazım. Gelinim para da almıyor.”

Engelli kadınlara yöneltilen aile içerisinde destek alıp almadıklarına dair yöneltilen soruda engelli kadınların 5’i temel ihtiyaçlarını kendisi yapabiliyor iken (kamusal alan hariç), 8’inin kendi ihtiyaçlarını gideremedikleri ve gelinlerinden yardım aldıkları saptanmıştır. Engelli kadının ihtiyaçları yine özel alan içerisinde bir kadın tarafından yapılmaktadır. Erkekler özel alanı dinlenme, yemek yeme olarak kullanmakta kadınlar ise bakım işleri ve ev işleri ile meşgul olmaktadır. Sonuç olarak, burada engelli kadınların toplumsal hayata katılamamalarındaki temel sorunun toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı olduğunu görebilmek mümkündür. Ortopedik engelli olan kadınlar rehabilitasyon merkezlerinden ya da hastanelerin fizik- tedavi bölümlerinden yararlanamamaktadırlar. Çünkü eşleri ya da özel alanda iktidar kabul edilen erkekler tarafından kadınlar göz ardı edilmekte, fizik- tedaviler aracılığıyla kadınların hareket yeteneklerini kazanabilmelerine karşı çıkmaktadırlar. Özel alana mahkûm edilen kadınlar yine özel alana hapsedilen gelinleri aracılığıyla yaşamını devam ettirmektedir.

3.3.Kateksis

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadına yüklenen ev içi rollerin dışında bir de kadın bedeninin nasıl olması gerektiği egemen ataerkil sistem tarafından belirlenmiştir. 90-60-90 vücut ölçüleri kadınlarla ilişkilendirilmekte ve bu ölçüler kadın bedeni için kusursuz görünümün bir formülü olarak sunulmaktadır. Engelli kadınlar bu beden algısından en çok etkilenenler arasındadır. Bedensel engellerinden dolayı kamusal alana çıkarken utanarak çıkmakta ya da aileleri tarafından evlendirilmemektedirler:

Zuhal:

“Yani elim falan (sol elini hareket ettiremiyor). Yürüyemiyorum. Yolda yürürken insanlar bana bakıyor. Utanıyor insan. Bu yüzden annem

evlenmemi istemedi laf ederler, beceremez diye. Ama ben de istemem evlenmeyi.”

Didem:

“İnsanlar durup dikkatli dikkatli bakıyorlar. Herkes gözlük kullanmıyor ama mecburum. Alıştım. Çünkü göremiyorum onsu. Herkes kadın güzel giyinmeli, gözlük takmamalı diye düşünüyor ama olmuyor işte.”

Toplumdaki “kadın bedeni” algısı kadınların ve özellikle de engelli kadınların psikolojik yıpranma yaşamasına neden olmaktadır. Engelli kadınların, “ideal” olarak tanımlanan kadın bedenine sahip olmadığı düşüncesi mevcuttur. Bu da engelli kadınların tekerlekli sandalyesi ile bir yere gittiğinde utanmasına ve kamusal alana çıkmak istememesine neden olmaktadır.

Araştırmanın temel yapılarından biri olan kateksis temasının toplumsal cinsiyet bağlamında engelli kadınları soyutladığı, özel alana hapsettiği ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulardaki kateksis algısı, engelli kadınların toplumsal hayata katılamamasında rol oynaması araştırmanın hipotezini de destekler niteliktedir.

3.4.Özel Alanda Şiddet

Erkeklerin kendilerini gösterebildiklerini düşündükleri, egemen iktidara sahip olmalarından dolayı yegane dayanakları olan şiddete, günümüz de dahil olmak üzere kadınlar hep maruz kalmışlardır. Engelli kadınlar eşleri tarafından şiddete maruz kalmışlardır ve vücutlarında bu şiddetten kaynaklanan hasarlar meydana gelmiştir. Kadınlar evlerinde bütün gün boyunca kendisine verilen rolleri yerine getirmekte fakat eşi eve geldiğinde kendisine şiddet uygulamaktadır.

Merve:

“Oooo. Benim kocam beni dövüyordu. Hakaret ediyordu. Hakaret çoktu. Şimdikiler değil. Şimdi kimse kimseyi dövmüyor. Kimseyle konuşmaya cesaret edemiyor. Önceden biz dayak yerdik. Kocam kafamı kırdı benim. Biz yiyorduk. Ne yapalım. Mecburduk. Sadece başım var. Başım çok ağrıyor benim. Aklım birbirine giriyor. Sabahtan akşama kadar tahtanın üzerindeyim.”

Engelli kadınlarla görüşüldükten sonra “şiddet” teması ortaya çıkmış ve araştırmanın bir bileşeni olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Engelli kadınlar arasında şiddet görenler olduğu gibi şiddet görmeyenler de bulunmaktadır. Eril iktidar tarafından bir güç unsuru olarak kullanılan şiddet, engelli kadınların bedenlerinde yaralanmalara ve zedelenmelere yol açmaktadır. Yaşanan bu

zedelenmeler de engelli kadınların hareket yeteneğini kısıtlamakta ve engelli kadınların özel alanlarında daha da kısıtlı kalmasına neden olmaktadır.

3.5.Kamusal Alanda Toplumsal Cinsiyet Analizi

Kadın engellilerden Emine, Gülsüm, Zeynep, Merve, Sevim ve Hatice bedensel engellerinden dolayı evlerinden çıkmakta güçlük çekmektedirler. Tekerlekli sandalye ile birinin yardımı ile kamusal alana çıkabilirler ancak maddi imkânlar bakımından yoksul olan kadınlar, tekerlekli sandalye alabilecek güce sahip değildirler. Herhangi bir kamu veya STK'lar tarafından da kendilerine yardım yapılmamaktadır. Kadın engelliler evlerinden çıkamadıkları için yanlarına komşuları gelmekte ve ancak bu şekilde çevresiyle iletişim halinde olabilmektedir:

Emine:

“Önce gidiyordum. Şimdi tek başıma gidemiyorum parka, lokantaya. Yürüyemiyorum artık. Sandalyemde yok. Kimse de alıp gezdirmiyor. Herkesin işi gücü var. Napalım.”

Bedensel, işitme, görme engelli olan Kübra, ev dışına çıkmadığını sabahları eşinin kendisini kapının önüne getirip bıraktığını, akşam olduğunda da eve götürdüğünü belirtmiştir. Komşularının yanına gidemeyen Kübra'nın yanına komşuları da gelmemektedir. Yalnızca eşinin yengesinin yanına geldiğini ifade etmiştir:

Kübra:

“Yok. Eltim geliyor sadece. Adam buraya bırakıyor akşam alıyor içeri.”

Engelli kadınlar, engellerinden dolayı kamusal alana çıkamamaktadırlar. Aileden birinin yardımıyla hareketlerini gerçekleştirmektedirler. Ama her zaman çevresinde kendisine yardım edebilecek birileri bulunmamaktadır. Bundan dolayı bedensel engelli kadınlar tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak bunu karşılayacak maddi imkânları bulunmamaktadır.

3.6.Engellilik ve Kırsal Alan

Kırsal alanda kadın engelliler dışarıya tek başlarına çıkamamaktadırlar. Kamusal alanda bir yere gidecekleri zaman yanlarında baba, abi ya da erkek kardeşlerden birinin bulunması gerekmektedir. Engelli kadın özel alanda devamlı olarak ev işleri ile meşgul olmakta kamusal alana çıktığında da yine bir baskı aracı olan erkek iktidarı ile hareket etmek zorunda kalmaktadır. Bu şekilde toplumsal cinsiyet çerçevesinde kadının tek başına dışarıya çıkmaması gerektiği algısı bir katılımcı (Didem) tarafından içselleştirilmiştir:

Didem:

“Genelde ben ailem olmadan gidemiyorum merkeze. Bilemiyorum. Pek gidemedim bugüne kadar tek başıma. Ailem, herhalde pek yaşım elvermedi bugüne kadar diye yollamıyor. 18 yaş ve üstü değilim zaten. Yani hep sınav şu bu. Doktor kontrolleri. Hep onun için gittim. Çarşıya bir ihtiyacımı karşılamak için giderim. Bulanık’ ta pek sosyal aktivite yapılacak bir yer yok. Kadınlar özgür değil. Çıkılacaksa ancak bir ihtiyaç için çıkılır. Giyim, kuşam, bakkal işleri v.s.”

3.7.Hizmetlerden Yararlanma

Herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından engelli bireyler için herhangi bir etkinlik, bir program yapılmamıştır. Engellilere yönelik hiçbir örgütlenme de bulunmamaktadır. Engelli kadınlar, engellilikleri ile ilgili net bir bilgiye sahip olamamaktadırlar. Bundan dolayı engelli bireyler eve hapsedilmiş bir şekilde hayatlarını yaşamaya devam etmektedirler.

Engelli kadınlardan 13’ü de muhtarlar ya da belediyeler tarafından kendilerine yönelik bir çalışma yapılmadığını böyle bir şeyi hiç duymadıklarını belirtmişlerdir.

Emine ve Mine kırsal alanda park olmadığını ancak İstanbul ve İzmir gibi büyükşehirlerde olduğunu belirtmişlerdir. Buraya gittikleri zaman parklarda spor yapabiliyorlar. Özellikle Emine bedensel engelli olduğundan dolayı fizik tedavi için gerekli olan aletleri İzmir’de kullandığını ifade etmiştir:

Emine:

“Hayır, hayır. Burada bizim için hiçbir şey yok. Gelinim beni İzmir’de parka götürdü. Orada hareketler yaptım. Bana iyi geliyordu.”

3.8.Kamusal Alanda Şiddet

Kadın engellilerden 2’si engelleri nedeniyle çevresi tarafından kendisine sorular sorulduğunu ve kendisini anormal biri olarak gördüklerini ifade etmiştir ve bu psikolojik şiddet nedeniyle kadınlar suskun olduklarını ve çevrelerindeki sorgulamalara duyarsız kalmaya başladıklarını vurgulamışlardır:

Zeynep:

“Yaşadım. Sıkıntı oluyor. Çevreden, evden. Suskun oldum artık. Daha durgun oldum hastalıktan sonra. Kimse beni rahatsız etmiyor, etmez aile de komşularda. Ben kendi kendime sıkılıyorum. Canım sıkılıyor.”

Kadın engelliler, engellerinden ve çevredeki psikolojik şiddetten dolayı üzüntü duymaktadırlar. 2 kadın engelli (Cansu, Mine) çok zor şartlar altında okullarını bitirmişlerdir. Hiç bilmedikleri bir yerde, hiç tanımadıkları insanlarla olmak onları korkutmuştur. İşitme ve konuşma engelli oldukları için kimse ile dertleşmemek, kimseyi duyamamak onları etkilemiştir. Çevresindeki insanların işaret dili bilmemesinden dolayı iletişim kurmada sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir:

Cansu:

“Okul olmadan önce hep susuyorduk, kimseyle iletişim kuramamak çok kötü. Hiçbir düğüne gitmek istemiyordum. Köyde gidilebilecek tek sosyal ortam oydu. Hep evde oturuyordum. Ben sıkılıyordum kimse benimle sohbet etmiyordu. Çevremdeki herkes konuşuyordu. Niye ben konuşamıyorum diye üzülüyordum. Okula gidince çevremde benim gibi olanları da görünce mutlu oldum. Okul bitince iş bulamadım, bu beni üzüyor. Ailemin yanında olmak güzel ama köyde olmak biraz sıkıcı. İş bulamadığım için sabrediyorum. Hiç konuşamıyorduk ki. Sadece oyun vardı. Oyun oynuyorduk. Bizi oyundan dışlıyorlardı. Herkes konuşuyor ben konuşamıyorum. Sonra zamanla anladım. Okula gittikten sonra her şeyin ne olduğunu anladım. Sınava girdim, kazanamadım ama tekrar hazırlanmak istiyorum.”

Kadın engellilerden Fatma kamusal alanda olduğu bir zamanda bir erkek bohçacı tarafından korkutulmuştur. Bu durum nedeniyle kendisi dışarıya tek başına çıkamamaktadır:

Fatma:

“Pazara, merkeze gitmiyorum. Tek başıma gidemiyorum. Sokakta tek başıma gezemiyorum. Korkuyorum. Bohçacı bir adam beni kovaladı. Korkuyorum. Bir yere gitmiyorum. Sorun da olmuyor.”

3.9.Kırsal Alanda Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı İle İlgili Sorunlar

3.9.1.İstihdam

Toplamda 13 engelli kadın ile yapılan görüşmede, kadınların tümünün herhangi bir işte çalışmadığı tespit edilmiştir:

Kadın engellilerden Didem, Zuhal, Ayşe ve Fatma şu an hiçbir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Engelli kadınlar, özel alanda toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bağlamında, kadının görünmeyen emeği ile uğraştıklarını belirtmişlerdir:

Didem:

“Çalışmıyorum. Evdeyim. Ev işiyle uğraşıyorum.”

Kadın engellilerden Cansu ve Mine de, liseden mezun olduktan sonra iş bulamamışlardır. Maddi bir gelirlerinin olmasını isteyen kadınlar kamuda memur olmak istemektedirler. Bundan dolayı engelliler için yapılan E-KPSS sınavına hazırlanmışlardır fakat sınavı kazanamamışlardır. Ancak sınavı kazanmak için tekrar hazırlanmak istediklerini ifade etmişlerdir:

Cansu:

“Sınava girdim, kazanamadım ama tekrar hazırlanmak istiyorum. Ailemin yanımda olmaması üniversiteye hazırlanamam konusunda benim için biraz dezavantaj oldu. Çünkü sürekli aklım onlardaydı. Bütün hayatı uzak geçirdiğim için bir süre sonra yanımda olmalarını istedim. Boşuna okumuşum gibi hissediyorum. Çok isterdim. En azından bir işim olsaydı. Çok şanssız olduğumu düşünüyorum.”

3.9.2.Eğitim

Engelli kadınların eğitim düzeyleri incelendiğinde 9'unun hiç okula gitmediği, 3'ünün (Didem, Cansu ve Mine) lise mezunu olduğu, 1'inin (Fatma) ise ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Cansu ve Mine işitme ve konuşma engelli olduklarından dolayı çevreleri ile iletişim kurabilmeleri ve okuma-yazma öğrenmeleri için aileleri tarafından işitme ve konuşma engelliler okuluna gönderilmişlerdir. Fatma da ailesi tarafından işitme ve konuşma engelliler okuluna gönderilmiş ancak 8. sınıfı bitirdikten sonra yeterli eğitimi aldığı düşününcesinden dolayı eğitimine devam etmesine izin verilmemiştir.

4 katılımcı, kadın oldukları için aileleri tarafından okula gönderilmediklerini belirtmişlerdir. Engelli kadınların yaşadıkları kırsal toplumda kadınların eğitime katılımının “ayıp” olması buna neden olarak gösterilmiştir.

Gülsüm:

“Bizim zamanımızda okul da vardı. Annem diyordu kızın okuması ayıptır. Benim önümde erkek kardeşim vardı Hacı Kemal. Onu yazdılar bizi yazmadılar. Şimdi telefon var. Kimse beni aramayana kadar kimseyi arayamıyorum. Bazen diyorum; Allah kabul etmesin, biz de okula gitseydik, bilseydim. Bırakmadılar bizi gidelim.”

“İşitme ve konuşma engelinden dolayı bir kadın ortaokul mezunu olduktan sonra ailesinin izni olmadığı için okula gidememiştir. Görüşme sırasında katılımcı okul hayatının yarım kalmış olmasından büyük üzüntü duyduğu ve bir anda dalıp konuşmayı yarıda kestiği gözlemlenmiştir:

Fatma:

“8’i bitirdim. Van’da engelliler okulunu okudum 8 yıl. Babam izin vermedi. Kızdılar. Ortam güzel değildi. Okuma- yazma biliyorum. Reçete okuyabiliyorum.”

Muş ilinde işitme engelliler için okul bulunmamaktadır ve Muş’a en yakın işitme engelliler okulu ise Van’da bulunmaktadır. Dolayısıyla işitme engeli olan insanlar Van’daki okula gitmektedirler. Ancak kadın engellilerden 1’i engelli olduğu için ailesi tarafından Van’a gönderilmemiştir:

Ayşe:

“Gitmedim okula. Annem bırakmadı Van’ a. Sağır olduğum için. Kendi kendime okuma yazma öğrendim.”

Yapılan görüşmelerde iki katılımcı engel durumlarından dolayı çok zor şartlarda eğitim gördüklerini belirtmişlerdir. Cansu ve Mine konuşma ve duyma yetileri olmadığı, başka bir şehirde ailelerinden uzak yaşadıkları için bu durumdan çok korkmuşlar ve sürekli ağlayarak eğitimlerini tamamlamaya çalışmışlardır. İşitme engelli bireyler için her ne kadar okullar mevcut olsa da, bir engelli birey (Mine) az da olsa konuşup, duyabiliyorken bu yetilerini yanlış eğitim yüzünden tamamen kaybetmiştir. Görüşme esnasında eğitim hayatlarını anlatırlarken çok üzgün oldukları dikkat çekmiştir ama her şeye rağmen hayata tutunabilmek ve ailelerine mahcup olmamak için eğitimlerini tamamlamışlardır.

Mine:

“Liseyi bitirdik. 1 yıl anasınıfı, 3 yıl Erzurum’da okuduk. Tuzla’da 7 ve 8’i işitme engelliler okulunda okudum. Orada işaret dili vardı. Bize konuşmayacaksın dediler. İlk zor geliyordu. Sonra alıştık. Aslında güzeldi. Sonra işaret diline başlayınca unuttuk. Çünkü bir süre sonra

konuşmamaya alışılıyor. Belki de işaret dili değil de konuşmaya zorlansaydık daha farklı olurdu.”

3.9.3.Sağlık

Engelli kadınlar hem engelli olduklarından hem de kadın olduklarından dolayı sağlık alanından da dışlanmaktadır. Toplumda bulunan her birey, yaşamış olduğu sağlık sorunları nedeniyle hastaneye gitmekte ve tedavi olmaktadır. Ancak engelli kadınlar engelleri nedeniyle hastaneye bireysel olarak gidememektedirler. Kendileri hastaneye gidemediği için de ailesi tarafından götürülmek zorundadırlar. Ancak engelli kadınların ailelerin çoğu, işlerinin olduğunu söyleyerek kendilerini hastaneye götürmemektedir. Aile bireylerinden olan bir erkek kimseden izin almadan, istediği zaman hastaneye gidebilmektedir. Ancak söz konusu kadın olduğunda ise göz ardı edilmekte ve kadının hasta olması kadına yüklenmektedir. Katılımcılar hastaneye gittikleri zaman da binanın tasarımı, karşısındaki birey ile iletişim kuramaması gibi engeller ile karşılaşmakta ve bu da tedavilerini kısıtlamaktadır. Engelli kadınlar, hem toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından hem de engelli olmalarından dolayı sağlık alanından faydalanamamaktadır. Bu da araştırmanın, toplumsal cinsiyetin engelli kadınların toplumsal hayata katılımının en önemli sorunlarından ve engellerinden biri olduğu hipotezini desteklemektedir:

Ayşe:

“Hastaneye giderken yengemle gidiyorum. Hastane yakın. Yürüyerek gidiyorum. Mide ağrım için, adet düzensizliğim için hastaneye gidiyorum.”

Fatma:

“Hastaneye de onunla gidiyorum –eltisiyle- . Hastaneye istediğim zaman gidemiyorum engelli olduğum için. Duyamıyorum, konuşamıyorum. Tek başıma nasıl gidim”

İşitme ve konuşma engeli olan kadınlar, hastaneye ya da kamusal alanda bir yere gittikleri zaman karşısındaki kişi işaret dilini bilmediği zaman engelli kadın derdini ifade etmekte zorlanmaktadır. Bundan dolayı kamusal alanda bir işleri olduğunda, isteklerini ifade edebilmesi için aileden birini yanlarında götürmek zorunda kalmaktadırlar:

Cansu:

“Tek başımıza gidemiyoruz. Derdimizi birinin anlatması gerekiyor. Birisiyle beraber gidiyoruz. O da babamın hep haberi olur zaten. Hiç tek başıma gitmiyorum. Tek başıma giderim ama ailem beni tek bırakmıyor. Burada kadının tek başına gitmesine izin verilmez.”

Sağlık problemlerinde kamusal alana çıkmaları ile ilgili engelli kadınlara yöneltilen soruda engelli kadınlarının genelinin engelli ve kadın olmalarından dolayı hastaneye gidip tedavi olamadıkları saptanmıştır. Sağlık problemleri nedeniyle hastaneye gidemeyen engelli kadınların sağlık sorunları tedavi olamamalarından dolayı giderek artmaktadır. Doktor tarafından kendilerine verilen ilacı 5 ay kullandıktan sonra bırakmaları gerekirken, hastaneye gidemediklerinden ağrılarını dindirmesi için yıllarca aynı ilacı kullanmaktadırlar. Bu da hastalıklarını daha da artırmakta ve sürekli ağrılar içerisinde yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

3.9.4.Ulaşım

Kadın engelliler sağlık problemleri için hastaneye gitmek istediklerinde ya da kamusal alana çıkmaları gerektiğinde, o an bulabildikleri herhangi bir araçla ulaşımını sağlamaktadırlar. Köylerde bulunan servis araçlarının birçoğu erkekler tarafından kullanılmaktadır. Kadınların servis araçlarıyla gitmesi toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Belediyeler tarafından kadın engelliler için gerekli olan servis hizmeti bulunmamakta, kadın engelliler bu konuda çok sıkıntı çekmektedirler. Bu durum engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarının önündeki engelleri daha da artırmaktadır:

Emine:

“Arabayla gidiyoruz. Servislerle. Bir kişi ile gidiyorum yavaş yavaş. Orada arabaya biniyorum. Kendi arabamız nerdee. Eşim götürüyor hastaneye. Otobüsle. Giderken izin isterim. Önceden hiç gitmiyordum. Şimdi deli dolu oldum ya bazen diyom bazen demiyom. Önceden izin verseydi çıkardım, izin vermeseydi çıkamazdım.”

3.9.5.Kararlara Katılım

Kadınlar politik alanda görünür değillerdir. Durum engelli kadın olduğunda değişen bir şey olmamakla çifte dezavantaj yaşamakta ve siyasi hayattan, kamusal alanda alınan kararlardan dışlanmaktadırlar. Engelli kadınlar siyasi bir seçim olduğunda kendileri oy kullanamamaktadırlar. Eşleri tarafından kimlikleri alınmakta ve kendi istedikleri partiye oy vermektedirler. Kadınlar köy ile ilgili verilen kararlarda da pasif durumda bırakılmaktadırlar. Köy ile ilgili bir konu olduğunda erkekler kahvehanede ya da köyden birinin evinde toplanmakta

ve kararları almaktadırlar. Kadınlar yalnızca erkeklerin yemek ve çay ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olan kesimi oluşturmaktadırlar:

Gölsüm:

“Biz bir şey söylemeyiz. Erkekler toplanır ne yapılacaksa yapar. Ben zaten yürüyemiyorum. Bir yere gidemiyorum. Kadınlar karışmaz. Ayıptır kadınların erkeklerle oturup konuşması. Her şeyi onlar yaparlar.”

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amaçları doğrultusunda engelli kadınlarla yapılan görüşmelerde ulaşılan veriler analiz edildiğinde; kırsal alanda yaşayan engelli kadınların annelik, eş olma, ev kadınlığı gibi toplumsal cinsiyet rollerinden ve toplumdan dışlanmaları, yaşadıkları sorunları daha da derinleştirmektedir. Yapılan bu çalışmada; kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı engelli kadınların kamusal alanda görünür olmalarının engellendiği ve engelli kadınların toplumdan soyutlanmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle engelli kadınların kamusal alandaki görünürlükleri önemli ölçüde düşüktür. Bu sorunları destekleyen temel unsur engelli kadınların eğitim, istihdam ve siyaset alanına katılamamalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle de eğitim hayatına katılamamak diğer bütün toplumsal dışlanma sorunlarını doğurmaktadır. Engelli kadınlar, hem kadın olmalarından hem de engelli olmalarından dolayı çifte baskıya uğramakta ve toplumdan dışlanmaktadır.

Kırsal alanda yaşayan engelli kadınlar engelli olmayan kadınlardan daha fazla ayrımcılığa uğramaktadırlar. Bireylerin toplumsal hayatta kendilerini gerçekleştirmesinin temel unsurlarından olan eğitim, istihdam, siyasal gibi alanlardan engelli kadınlar dışlanmaktadır. Bundan dolayı kamusal alanda engelli kadınların görünür olmaları önemli derecede azalmaktadır. Her türlü kamusal alandan dışlanan engelli kadınlar yoksulluk içerisinde bulunmakta ve hayata tutunmaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada engelli kadınların kırsal alanda toplumsal cinsiyet normlarından kaynaklı hem özel alanda hem de kamusal alanda kısıtlamalar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Engelli kadınlara acınmakta, hor görülme ve ilgisiz bırakılmakta ve belediyeler tarafından yapılan yardımlar da bulunmamakta bu da kadınları eve hapsedmektedir. Dolayısıyla engelli kadınlara yönelik olarak yardım odaklı değil de kadınları toplumsal hayata katabilecek ve onları görünür kılacak eylem ve politikalar geliştirilmelidir. Engelli kadınların ihtiyaçları ve sorunları değerlendirilmeli bu noktada çözümler üretilmeli, fırsat eşitliği sağlanmalı ve engelli kadınların

toplumsal hayata katılımlarının önündeki toplumsal engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlardan hareketle şu öneriler belirlenmiştir:

-Engelli bireyler arasında doğuştan engelli bireyler olduğu için, kadınlara hamilelik öncesinde, hamilelik döneminde ve hamilelik sonrasında sağlık hizmetleri verilmeli ve kadınlara doğum süreci ile ilgili bilgilendirmeler yapılmalıdır.

-Yoksul halde bulunan engelli kadınlar belirlenmeli, asgari düzeyde maddi ihtiyaçlarını giderebilmeleri için çözümler üretilmeli ve çalışabilen engelli kadınların yoksulluğunun azaltılması için belediyeler tarafından iş sahaları oluşturulmalı, çalışacak durumda olmayanlar için ise yardım fonları ayrılmalıdır.

-Engelli kadınların kırsal alanda yaşadığı sorunlar toplumsal cinsiyet bağlamında tartışılmalı, bu sorunlar çözüme kavuşturulmalı ve engelli kadınların da kamusal alanda görünür olmaları sağlanmalıdır.

-Köyü merkeze uzak olan ve hastanelere ulaşımında sıkıntı yaşayan engelli kadınlar belirlenmeli ve hastaneye gitmek istedikleri zaman belediyeler tarafından belirlenen özel araçlar ya da servislerle, kadınlar evlerinden alınıp tekrar evlerine bırakılacak şekilde hizmetler sunulmalıdır.

-Engelli kadınlar arasında bekâr olup da evlenmek ve çocuk sahibi olmak isteyen kadınların evlendirilmesi için teşvikler sunulmalı ve çocuk sahibi olabilmeleri için gerekli kontrollerin yapılması için hizmetler sağlanmalıdır.

-Engelli bireylerin ailelerine de destekler sağlanmalı, devletten bakım parası alan bakıcıların işlerini yapıp yapmadıkları düzenli olarak kontrol edilmelidir.

-Engelli kadınların eve bağımlı olmasını önlemek, toplumsal hayata erişimlerini, ulaşımını kolaylaştırmak ve sosyal olarak güçlenmelerini sağlamak için sosyal hizmetlerin yardımıyla tekerlekli sandalyeler ya da akülü araçların temini için destekler sağlanmalıdır.

Kaynakça

- ALTUNTAŞ, N., DOĞANAY, G., (2016),“Trabzon’da Engelli Kadın Profili”,*KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12. (s. 317).
- BORA, A., (2010), *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BURCU, E., (2015),*Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ., ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIğI, (2009),*Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DUMAN, N. A., DOĞANAY, G. (2017), “Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20/2. (s.6-7)
- EROğLU, D., (2018), "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği" *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. Gür, F., Bayramoğlu, M. (der). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları
- EUROPEAN COMMISSION., (2002),*Definitions Of Disability In Europe*. London: European Commission Publications.
- KURT, M.,(2014),*Katılım ve Otonomi Etki Anketi” nin (Ipaq-Impact On Participation And Autonomy Questionnaire) Türkçeye Adaptasyon, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
- NHRC., (2005), *Disability Manual*. New Delhi: Faridkot House
- OAKLEY, A., (2015), *Sex, Gender and Society*. England: Ashgate
- ÖZDEMİR, D. K., (2010),“Ortopedik Engelli Kadınların Sorun ve Beklentileri: Tuzla İlçesi Örneği”,*Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PURUTÇUOğLU, E., AKSEL, C. (2017), “Engelli Kadınların Beden İmajı Algısı İle Yaşam Doyumunun Belirlenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 50/10. (s.428-430)
- SEÇGİN, F., TURAL, A., (2011), “Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları”. *E- Journal of New World Sciences Academy*, 6/4. (s. 2447).
- SHAKESPEARE, T., (1996), “Disability, Identity and Difference” *Exploring the Divide*. Barnes., C., Mercer., G. (der) Leeds: CDS Publications.
- YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H., (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- WHO., (2011),*Dünya Engellilik Raporu*. Çev. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Ankara: Anıl Group Matbaa

KADIN FUTBOL ALANININ İLİŞKİSEL ANALİZİ*

Birtan BOZLU**
ORCID: 1-7596-2017

Öz

İlkel biçimleri binlerce yıl öncesine dayanan futbol günümüzde toplumsal yaşamın neredeyse bütün alanları ile ilişki içerisinde olan ve milyonlarca insanın içerisinde yer aldığı küresel boyutta bir alandır. Milyonlarca insanın katıldığı bir oyun olmasına rağmen futbol hala eril ilişkilerle ve eril bir algılayış biçimi ile şekillenen bir alan konumundadır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı eril tahakkümün etkisi altında olan futbol alanında kadın sporcuların deneyimleri üzerinedir. Araştırma verilerini elde etmek için nitel teknikler doğrultusunda saha araştırması yapılmış ve Türkiye Kadın Futbol Ligi'nden bir spor kulübünde bulunan kadın futbolcularla yüz yüze görüşmeler ve anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Futbol alanındaki kadın sporcuların alan içerisindeki faaliyetleri ve ilişkileri hakkında veriler elde edilmiş ve değerlendirilmeler yapılmıştır. Sonuç bölümünde de bu veriler ilişkisel yaklaşım ekseninde Pierre Bourdieu'nun eylem teorisi ve alan, sermaye ve kavramları temel alınarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Kadın Futbolu, İlişkisel Sosyal Bilim

The Relational Analysis Of Women Soccer Area

Abstract

Soccer, whose primal forms date back to thousands of years ago, is a global field which today is in relation to almost whole other fields of social life and where millions of people participate in. Despite the fact that millions of people participate, soccer is still an area that is controled by masculine relations and masculine perception. For this reason, the aim of this research is on the experiences of female athletes in the soccer field which is under the full

* Bu çalışma 2018 Temmuz ayında kabul edilen "Türkiye'de Kadın Futbolcular: Kadın ve Erkek Futbolcuların Karşılaştırmalı İlişkisel Analizi" tezinden türetilmiştir.

**Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
birtanbozlu@gmail.com, birtanbozlu@akdeniz.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi:28/09/2018 Kabul Tarihi: 03/04/2019

influence of masculine domination. In order to obtain the research data, field research was conducted in accordance with the qualitative techniques and interviews were held with women soccer players in a soccer club and also survey was conducted. Data on the activities and relationships of women athletes in the field were obtained and evaluations were made. In the conclusion section, these data were interpreted based on Pierre Bourdieu's theory of action and the concepts of space, capital and habitus on the relational approach axis.

Keywords: Bourdieu, Women soccer, Relational Social Science

Giriş

İkel biçimleri binlerce yıl öncesine dayandırılan, toplumsal olaylarla sürekli olarak bağlantılı bir biçimde gelişimini sürdürmüş ve küresel çapta seyirlik bir malzeme haline gelmiş olan futbol oyunu günümüzde toplumsal yaşamın medya, siyaset, ekonomi gibi neredeyse bütün boyutlarına sirayet etmiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel boyutta devamlı artan ekonomik hacmi, siyasi alanın aktif olarak bir parçası olması ve medyada işgal ettiği yer düşünülürken gündelik yaşamın önemli bir parçası haline gelen futbol alanı tartışmasız çağımızın en popüler ve en yaygın spor dalı olarak öne çıkmaktadır. Hakkında bilgi sahibi olmak istemeyen ya da bu spor dalına yönelik hiçbir ilgisi bulunmayan bir insanın bile bir şekilde güncel konularından haberdar olduğu futbol alanı milyonlarca insanın aktif olarak içerisinde yer aldığı, çok daha fazlasının seyirci/taftar sıfatıyla dolaylı bir şekilde katılımında bulunduğu devasa bir alan konumundadır.

Küresel çapta milyonlarca insanın içerisinde yer aldığı devasa bir boyuta sahip olmakla birlikte futbol her şeye rağmen erkek cinsiyetinin hem nicelik hem de alana etki bakımından hâkim pozisyonda olduğu ve kadınların dezavantajlı konumda faaliyetlerine devam ettiği bir alan olma özelliği taşımaktadır. Bugün bildiğimiz şekliyle 20. Yüzyıldan bu yana oynanmakta olan modern futbol oyununun devamlı olarak erkek cinsiyetinin ön plana yerleştirilerek faaliyetini sürdürmesi, kadınların bu alanın sporcu, hatta seyirci olarak bile uzun bir süre dışında tutulması futbol alanının eril ilişkiler çerçevesinde gelişmesine ve eril bir alan olarak atfedilmesine neden olan unsurlar arasındadır. Bu nedenle bu çalışmada futbol alanında kadın sporcuların nasıl konumlandığı, kadın futbol alanının hangi ilişkiler ağıyla oluşarak devamlılığını sürdürdüğü ve kadın futbolcuların alan içerisinde ne tür faaliyetler gerçekleştirdiği üzerinde durulmaktadır.

En genel ifadeyle kadın futbolcuların futbol alanına girişi, alan içerisindeki faaliyetleri, kendilerini, çevrelerini algılayış biçimleri ve alan içerisindeki ilişkileri çalışmada analiz edilmeye çalışılan noktaları oluşturmaktadır. Analiz sürecinde, yapı/fail düşüncesini aşma hedefi taşıyan ve incelenen alandaki ilişkiler ağına odaklanmayı temel alarak pozitivist ve yorumlayıcı paradigmlar gibi yaklaşımlara alternatif bir paradigma olma amacı taşıyan ilişkisel yaklaşım ve ilişkisel sosyal bilim anlayışının bu alandaki öncü isimlerinden biri olarak kabul edilen Pierre Bourdieu'nun teori ve kavramları rehber olarak alınmıştır. Bu ekseninde Kadın Futbol 1. Liginde yer alan kadın futbolculardan nitel ve nicel veriler elde edilmiş, ayrıca ek olarak alanda antrenör ve yönetici pozisyonundaki iki isimle ve kadın futbol alanında faaliyet gösteren kulüpler birliğinden yetkili bir isimle görüşmeler gerçekleştirilerek kadın futbol alanındaki ilişkiler ağı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak kuramsal çerçeveyi açıklayabilmek adına ilişkisel yaklaşımın ne olduğu ve ilişkisel bir analizin nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmuş, ardından Bourdieu ve ilişkisel sosyal bilim arasındaki bağlantı ve çalışmanın evreni ile ilişkili olması sebebiyle Bourdieu'nun kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak da araştırma deseni ve bu ekseninde elde edilen veriler değerlendirilmeye alınmıştır.

İlişkisel Yaklaşımın Sayıltıları ve Bourdieu Sosyolojisi

İlişkisel yaklaşım toplumun ilişkileri de içinde barındıran bir yapı ya da bireyler tarafından ilişki performanslarının sergilendiği bir alan değil, toplumun "ilişkiler" olduğu gerçeğini ileri sürmektedir (Donati, 2015: 87). Bundan yola çıkarak, ilişkisel yaklaşımla ileri sürülen temel düşüncenin toplumun bir ilişkiler kümesi ya da ilişkiler toplamı olduğu ve toplumsal değişimin yönünün dinamik bir şekilde bu ilişkilerin yönü doğrultusunda ilerleyerek şekillendiği söylenebilir. Bu nedenle, ilişkisel düşünce için toplumsal ilişkilerin toplumsal dünyanın temel nesnesini oluşturduğu açıkça görülebilmektedir.

İlişkisel yaklaşım göre, ilk olarak bir sosyal bilimcinin görevi herhangi bir şeyi evrensel ölçütte tanımlamak değil, araştırma nesnesini olduğu haliyle ve olduğu yerde gözlemlemek, tanımlamak, karşılaştırmak ve bütün çeşitliliği ve ilişkiler ağını ortaya koymaktır (Prandini, 2015: 7). Öncelikle ilişkisel sosyolojinin araştırma nesnesi birbirlerine bağımlı ve etkileşim halinde olan eyleyiciler arasındaki bütün birliktelikler ya da ilişkiler olarak tanımlanmaktadır (Prandini, 2015: 6). Bu nedenle ilişkisel sosyolojik yaklaşımın analiz birimini ana-akım yaklaşımların önceden belirlenmiş ve tanımlanmış sabit toplumsal 'şeyler' yerine öncelikli olarak ilişkilerin eyleyicileri olan somut aktörler, yani gündelik yaşamdaki toplumsal ilişkiler oluşturmaktadır (Kasapoğlu, 2016: 87).

Veri toplama yöntemi ve araştırma süreci ise, ilişkisel sosyoloji için ana-akım paradigmaların bir kombinasyonu niteliğinde olduğu söylenebilir. İlişkisel yaklaşım toplumsal ağ yapılarının ve karmaşık toplumsal ilişkilerin analiz sürecinde nicel ve nitel verilerin kombinasyonunu ve eş güdümlü kullanılmasını önermektedir (Prandini, 2015: 4). Makro, mezo veya mikro ölçekteki bir analiz ayrımının gerekli olmadığı hususuna dikkat çeken ilişkisel yaklaşım, toplumsal ilişkilerin tek bir düzeyde olduğu görüşünü savunmaktadır (Prandini, 2015: 6) ve makro-mikro birlikteliğinin uygulanmasını önermektedir (Kasapoğlu, 2016: 74). Bu nedenle ilişkisel sosyoloji anlayışının ana-akım paradigmaların analizin ölçeğine göre (makro-mezo-mikro) planladığı salt nicel ya da salt nitel yöntemlerle veri toplama fikrine karşı çıktığı söylenebilir.

Bu çalışmada önemli nokta, kuramsal çerçevede yer verilecek olan ve ilişkisel sosyoloji anlayışına çalışmaları ve açıklamalarıyla katkılar sağlamış olan Pierre Bourdieu ve Bourdieu'nun ilişkisel yaklaşım ile olan bağlantısıdır. Bourdieu'nun ilişkisel sosyolojinin öncü isimlerinden biri olarak kabul edilmesinde mevcut ikililikleri aşma çabasının, tözcü anlayışa karşı konumlanmış olmasının ve bunun sonucunda ortaya koyduğu kavramların ilişkiselci anlayışla paralellik göstermesinin etkili olduğu söylenebilir. Bourdieu'nun ortaya koyduğu, ayrıca bu çalışmanın da temel noktalarını oluşturan habitus, alan ve sermaye kavramları, Bourdieu ve diğer pek çok isim tarafından desteklendiği üzere (Mohr,2013; Thorpe, 2015; Swartz,2011) ilişkisel kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bourdieu'nun ortaya koyduğu alan, habitus, sermaye gibi temel kavramlar, ikililiklere ve tözcülüğe karşı konumlanmış, toplumsal gerçekliği ilişkisel bir anlayışla kurmaya ve tarihsel nitelikleri de alt yapısına yerleştirerek inşa etmeye yöneliktir (Mücen, 2014: 359). İlişkisel bir anlayışla toplumsal gerçekliği ortaya koyan inşacı bir sosyal bilim anlayışına erişebilmeyi hedefleyen Bourdieu'nun ortaya koyduğu teorik çerçevenin ve kavramların da bu minvalde üretildiği ve geliştirildiği de rahatlıkla söylenebilir. Bourdieu sosyolojisinin temel kavramları olarak nitelendirebileceğimiz alan, habitus ve sermaye kavramları birbirleri ile ilişkili, bütüncül ve düşünömsel nitelikteki kavramlar olarak ifade edilebilir.

Çalışmada faydalanılan Bourdieu'nun ilişkisel nitelikteki kavramların ilki "alan" kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bourdieu, toplumların modernleşme süreciyle birlikte bireylerin faaliyet alanlarının genişlemesi ve farklılaşması sonucu belirli toplumsal ilişkilerinde tetiklemesiyle toplumsal alanların oluştuğu iddiasındadır (Hilgers ve Mangez, 2015: 3). Alan bireylerin elde edilmek istenen kaynaklara ulaşmaya çalıştığı ve bu hedefi gerçekleştirmek adına stratejiler üreterek devamlı bir mücadele içinde olduğu toplumsal bir çerçeveyi ifade etmektedir (Wallace ve Wolf, 2013: 164).

Bourdieu'ya göre toplumsal yaşamda birbirinden farklı nitelikler barındıran birçok alan yer almaktadır ve her alan belirli faaliyet türlerini ve amaçları içerisinde barındıran kendi sınırlarına sahip ilişkisel bir alandır (Hilgers ve Mangez, 2015: 5). Toplumsal uzam, ekonomik alan, din alanı, siyasi alan, spor alanı gibi pek çok alanın birlikteliğinden meydana gelmektedir. (Jourdain ve Naulin, 2016: 123). Toplumsal uzamı oluşturan çok sayıda alan bulunmakla birlikte, her alan kendi içinde oldukça farklı karakteristik nitelikler barındırmaktadır. Bir alanın var olabilmesi ve devamlılığını sağlayabilmesi için, alan içerisinde belirli bir değere dönüşen özgün sermayelere, alan içerisindeki her türlü pratiğin belirli kurallarının, potansiyel hedeflerin adaptasyonuna ve içselleştirilmesine aracı olan habitusa, alan içerisinde eyleyici konumda yer alan bireylere ve çıkarlar doğrultusunda hedeflere ihtiyaç vardır (Bourdieu, 1997: 104).

Alan içerisinde hâkim konumda yer alanlarla bu hâkim konumu elde etme arzusu taşıyanlar arasındaki mücadele, başka bir deyişle alan içerisinde gereken sermayelere sahip olanlar ve bu sermayelere ulaşma gayreti içerisinde olanlar arasındaki mücadele, konumunu korumaya ya da yükseltmeye çalışan bireyin üretme gayreti içerisinde olduğu stratejiler alanın temel yapısal özellikleri konumundadır (Kaya, 2016: 400-402). Her alanın farklılığı aynı zamanda sahip olunmasını gerektirdiği sermayelerin (kültürel, ekonomik, sembolik sermayeler gibi), beklentilerin ve verilen değer (doxa), alandaki stratejilerin ve yatırımın (illusio) farklılığını da beraberinde getirmektedir.

Toplumsal yaşamın bir parçasını oluşturan ve kendine özgü belirli nitelikler barındıran her özerk alan, aynı zamanda içerisinde yer işgal eden eyleyicilere de çıkarları doğrultusunda alanda elde etmek istediği hedefe ya da sahip olmak istediği konuma ulaşması için belirli sermayelere sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Her toplumsal alan kendine özgü çeşitli sermayeler barındırmaktadır (Akademik alanda bilimsel sermaye, spor alanında sportif ya da bedensel/fiziksel sermaye gibi) (Timur, 2011: 227). Bu nedenle, eyleyicilerin de toplumsal yaşamın parçası olan bir özerk alanda yer alabilmek, alan içerisinde çıkarları ve hedefleri doğrultusunda konumlanabilmek ve belirli bir birikime, pozisyona ya da alanın vadettiği ödüllere ulaşabilmek adına belirli sermayeleri edinmesi gerekliliği olağan bir durumdur.

Bourdieu'ya göre, toplumsal alanda her biri kendi özgün alt sermaye türlerine (sportif sermaye, bilimsel sermaye, entelektüel sermaye vb.) sahip olan ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye adıyla üç belirleyici sermaye türü bulunmaktadır. Ayrıca, bu üç temel sermaye türünün belirli bir toplumsal algıyla nesneleşmiş ya da metalaşmış biçimi olan simgesel (sembolik) sermaye türü de bu üç sermaye türüyle birlikte dördüncü temel

sermaye biçimi olarak Bourdieu tarafından ifade edilmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 1992: 119).

Sermaye türlerine kısaca değinmek gerekirse; ekonomik sermaye bireyin ihtiyaç dahilinde parasal kazanca dönüştürebileceği mal, mülk ve çeşitli metallerden oluşan biriktirilebilir ve mülkiyet hakkı olarak kurumsallaştırılabilir nitelikteki sermaye biçimi olarak tarif edilebilir (Türk, 2015: 137). Kültürel sermaye, alan içerisinde egemen konumda bulunanların doğru ve olması gereken olarak kabul ettiği ve empoze etme gayreti içinde olduğu, bireye sosyalizasyon sürecinde aile ve okul gibi kurumlarca aktarılan edinimler olarak tanımlanabilir (Arun, 2009: 79). Genel bir ifadeyle sosyal sermaye, bireyin alan içerisinde çevresi ile kurduğu ilişkiler ağının niteliğine dayalı olan ve sahip olduğu ekonomik, kültürel ve sembolik sermayelerin büyüklüğüne ve değerine bağlı olarak değişen bir sermaye biçimidir (Yarçı, 2011: 131). Simgesel sermaye tek başına, ayrı bir sermaye biçimi olarak ortaya konmamakla birlikte, üç temel sermaye biçimi olan ekonomik, kültürel ya da sosyal sermayelerden birinin bulunduğu alan içerisinde değeri ve etkisi göz önünde bulundurularak ortak kaniyla oluşturulmuş ve ün, tanınırlık, nesnelleşmiş semboller ya da unvanlar şeklinde alanda karşılaşılan bir sermaye biçimidir (Gürakar, 2014: 252).

Çalışmanın evreni (futbol alanı) dikkate alındığında, açıklanması gereken bir diğer sermaye türü ise fiziksel ya da bedensel sermaye biçimidir. Spor alanında bireyin sahip olması beklenen ve bu araştırmada da üzerinde durulan fiziksel sermaye, bireyin fiziksel görüntüsü veya kapasitesiyle alandaki toplumsal, kültürel ya da maddi kaynaklara ulaşabilme edinimine işaret etmektedir (Shilling, 2004: 474). Bourdieu'ya göre spor alanları ve güzellik ya da kabul edilmiş fiziksel mükemmellik gerektiren alanlar (güzellik yarışmaları gibi) eyleyicinin bedeniyle kurduğu ilişkinin bir boyutudur ve fiziksel sermayeye yatırım toplumsal yaşamın diğer kaynaklarına (ekonomik sermaye, sosyal sermaye gibi) ulaşabilmenin kabul edilir bir yoludur (Bourdieu, 2015e: 109-111).

Fiziksel sermaye biçimine örnek bir çalışma olarak Wacquant'ın İşleyen Boksörler: Profesyonel Boksörler Arasında Bedensel Sermaye ve Bedensel Emek (2015) Gösterilebilir. Wacquant, güç ve cesaret gerektiren bir alan olarak tanımladığı boks alanında faaliyet gösteren boksörlerin bedenlerini emek harcanması, geliştirilmesi ve muhafaza edilmesi gereken bir sermaye biçimi olarak nitelenmektedir (Wacquant L. , 2012: 138-139). Wacquant, Bourdieu'nun sermaye tanımlamasına paralel olarak, boksörler (boksörlere diğer dallarda mücadele eden profesyonel sporcular da dahil edilebilir) bedensel sermaye sahipleridir ve bir sermaye biçimi olarak bedenlerini şöhret, unvan, sembolik ödüller ve ekonomik kazanca dönüştürebilmek adına geliştirmesi ve koruması gereken işletmesidir. Bir sporcunun bedeni hem sporcunun üretim aracı hem

hammaddesi hem de geçmişteki çalışmalarının ve biriktirdiği emeğinin bedenleşmiş halidir (Wacquant L. , 2015: 122-123).

Bourdieu'nun alan ve sermaye kavramlarına ek olarak, kadın futbolcuların alan içi ve alan dışı deneyimlerinde edindikleri yatkınlıkları analiz edebilmeyi mümkün kılmak için habitus kavramı kullanılmıştır. Bourdieu çalışmalarında habitus kavramına göndermede bulunmak amacıyla sıklıkla “alışkanlık oluşturan güç”, “temel derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler”, “zihinsel alışkanlık”, “zihinsel ve bedensel algı, beğeni ve eylem şemaları”, “düzenli doğaçlamaların üretici ilkesi” şeklinde ifadelere başvurmaktadır (Swartz, 2011: 145). Temel bir ifadeyle habitus kavramı, bireylerin toplumsal yaşamı anlamlandırmalarını, değerlendirmelerini ve belirli bir kıymet biçimlerini mümkün kılan “zihinsel ya da bilişsel yapılar” olarak açıklanabilir (Ritzer, 2012: 398). Bu açıklamadan yola çıkarak, bireyin habitusunu sosyalizasyon süreci içerisinde deneyimlediği etkileşimlerle ve bu etkileşimleri anlamlandırma yetisiyle edindiği söylenebilir.

Bourdieu habitusu kısa ve net bir ifadeyle “(...) belirli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin bir tür pratik kavrayış (...)” şeklinde açıklamaktadır. Bu öz açıklamanın ardından Bourdieu, habitus kavramını daha keskin bir örnek üzerinden ifade etmektedir. Bourdieu'ya göre habitus, spor müsabakasında “oyunu okumak” olarak tarif edilen nitelikle aynı kapıya çıkar. Oyunu okumak (ve aynı zamanda da habitus), oyun devam etmekteyken ve devam eden oyun sırasında ileride olacaklar belirsizken ne olacağını ve ne yapılması gerektiğini, ya da o an içerilen geleceği fark edebilme yeteneğidir (Bourdieu, 2015d: 42). Bourdieu'ya göre, her şeyden önce habitus toplumsal yaşamın parçaları olarak kabul edebileceğimiz nesnel yapılar ve pratikler arasındaki etkileşime dikkat çekmesi bakımından ayrıca ilişkisel bir kavram niteliği taşımaktadır (Wacquant, 2013: 258). Habitus bireyin bir alandaki konumunun ve sergilediği pratiklerinin tutarlı bir çizgiye gelmesini sağlamakla birlikte, eyleyenin alandaki konumu da bir noktada habitusuna tabidir. Alan ve habitus ikilisi tutarlı bir etkileşim halindedir ve ilişkiseldir (Swartz, 2015: 61).

Yöntem

Futbol ilkel biçimleri Milattan Önce 3000-5000'li yıllara dayanan ve modern tarzda örgütlü bir şekilde devam ettirilerek günümüze kadar gelen bir oyun ve spor dalıdır. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern futbol tarzına geçilmesiyle birlikte, futbol alanı toplumsal yaşamın en etkin parçalarından biri haline gelmiş, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan oldukça etkin bir alana dönüşmüştür. Ancak, alanı var eden ilişkiler ağını oluşturan kesimin neredeyse tamamen erkek bireylerden oluşması ve futbol oyunun tarih boyunca erkek egemen bir anlayışta şekillenmiş olması kadınların

bu alandan uzun bir süre dışarıda tutulmasına neden olmuştur. Örgütlü olarak futbolda varlıklarını sürdürmeleri oldukça yakın bir tarihe dayandırılmakla birlikte, bu kısa sayılabilecek süre içerisinde kadın futbol organizasyonları ve kadın sporcular hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde kayda değer ilerlemeler kaydetmiş ve futbol alanı içerisinde kendilerine ait bir konum elde etmişlerdir. Bu nedenle, uzun ve zorlu bir mücadelenin ardından türlü engellere rağmen alan içerisinde kendilerine yer bulan kadın sporcuların ve elbette kadın futbol organizasyonlarının var olma mücadelesi, alan içerisinde nasıl bir konuma sahip oldukları ve erkek futbol alanı ile kıyaslandığında kadın futbol alanındaki ortak ve özgün nitelikler incelenmeye değer bir konu haline gelmiştir.

Bu çalışmada kısaca, kadın sporcuların futbol alanına katılımlarında ihtiyaç duydukları sermayelerin türleri, edinilmiş yatkinlikleri (habitus), alan içerisinde kurulan ilişkilerin boyutu ve bu ilişkilerin karşılaştırmalı olarak Pierre Bourdieu eksenli ilişkiyel yaklaşıma dayalı analizi hedeflenmiştir. Pierre Bourdieu'nun ilişkiyel kavramlar olarak öne sürdüğü alan, sermaye ve habitus kavramları üzerinden kadın futbolcuların futbol alanına ilişkin beklentileri, futbol alanına katılımın gerçekleştirebilmesi için sahip olunması gerekli olan sermaye türleri ve alanın oluşmasını mümkün kılan ilişkilerin ne şekilde kurulduğu ve devam ettirildiği analizin temel noktaları olarak aktarılabilir.

Araştırmanın evrenini Türkiye Futbol Federasyonu'na bağlı kadın futbol ligleri ve elbette bu liglerde sürdürdükleri faaliyetlerle kadın futbol alanının var olmasını mümkün kılan üyeler oluşturmaktadır. 2017/2018 sezonunda 1. Lig'de 10, 2. Lig'de 16 ve 3. Lig'de 98 olmak üzere 124 kadın futbol takımı ve bu takımlarda yer alan oyuncular araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, nicel veri için Kadın futbol liginin 1.Lig kategorisinde 2017/2018 sezonunda kayıtlı olarak faaliyetlerini sürdüren futbol takımlarında yer alan kadın sporcular oluşturmaktadır. Nitel veriler ise Kadın Futbol 1. Ligi'nde faaliyet gösteren bir takımın belirlenmesiyle oluşturulmuştur.

Araştırmanın metodolojisi olarak belirlenmiş ilişkiyel paradigmanın bir gerekliliği olarak kadın futbolu alanında faaliyet gösteren sporculardan hem nicel hem de nitel veriler elde edilmiştir. İlişkiyel sosyal bilim anlayışının önerdiği nitel ve nicel verilerin kullanılmasına paralel olarak tümdengelim ve tümevarım yöntemleri arasında bağlantı kurmaya dayalı birleştirici bir yöntem kullanılmıştır.

İlk olarak, kadın futbol alanında faaliyet gösteren ve ulaşılabilir konumda olan bir futbol takımının üyeleriyle (11 sporcu) ve aynı takımında yönetici ve antrenör olarak yer alan iki ismin yanı sıra Kadın futbol alanında faaliyet gösteren Kulüpler Birliği'nden bir isim ile yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Burada belirtilmesi gereken nokta, kadın sporculara yöneltilen görüşme sorularının alan içi deneyimlerle ilgili içeriğe ve diğer üç isimle yapılan görüşme sorularının ise çoğunlukla kadın

futbol alanının genel durumuna yönelik olmasıdır. Ayrıca, Kadınlar 1. Ligi'nde yer alan maksimum sayıda sporcuya ulaşma hedefiyle anket çalışması gerçekleştirilmiş ve 102 sporcuya anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Kadın Futbol 1. Ligi İstanbul'da dört, İzmir, Antalya, Samsun, Zonguldak, Diyarbakır ve Trabzon'da birer takım olmak üzere toplamda 10 takım bulunmaktadır. Coğrafi olarak Türkiye'nin birbirlerine çeşitli uzaklıklardaki 7 farklı şehrinde bulunan takımların hepsine birden ulaşmanın zaman açısından mümkün olmamasından ötürü nitel çalışma bağlı bulunulan sosyal bilimler enstitüsü ve takım yöneticilerinin izni ve oyuncuların rızası ile Kulüpler Birliğinin bilgisi dahilinde önceden belirlenen bir takımın oyuncuları ve futbol alanında faaliyet gösteren üç yönetim/teknik ekip üyesi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Nicel veri toplama sürecinde yine coğrafi sebepler ve kısıtlı zamandan kaynaklı olarak, nitel görüşme gerçekleştirilen takımların iç saha maçı haftalarında misafir takım oyuncuları ile ilk elden, bir kısmına da Kulüpler Birliği'nin takım yöneticilerine ve sporcularına ulaşması aracılığıyla dijital ortamdaki ulaşılarak gerçekleştirilmiştir. İlk elden yapılan anketlerin sonuçlarıyla dijital ortamda gerçekleştirilen anketlerin birbirleri ile tutarlı olduğu görülmüş ve tamamen aynı soruların yer aldığı iki anket grubu birleştirilmiştir.

Nitel araştırma tekniğinin kullanılmasındaki sebep, oyuncuların futbol alanı içerisinde oynula, kendileriyle ve çevreleriyle nasıl bir ilişki kurdukları, futbol alanına katılımlarının nasıl gerçekleştiği, alandaki faaliyetlerini nasıl ya da başka bir ifadeyle hangi yatkınlıklar üzerinden devam ettirdikleri, ait oldukları toplumsal sınıf ya da konumları hakkında derinlemesine bilgi sahibi olabilmek ve derinlemesine bir analizi mümkün kılmaktır. Anket çalışması ise çoğunlukla demografik bilgileri içermekle birlikte, nitel çalışmada elde edilen verilerin güvenilirliğini desteklemesi ve belirli bir profil çıkartma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sayede nitel verilerden elde edilen ayrıntılı verilere ek olarak, kadın futbolcuların yaş ve eğitim durumu, futbola başlama yaşı, lisanslı bir sporcu olarak kaç yıldır futbol alanında yer aldığı, futbola yönelme sebepleri, futbol alanından beklentileriyle ilgili istatistiki veriler elde edilmiştir. Antrenör, yönetici ve kulüpler birliği üyesiyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ise, hem kadın futbol alanının mevcut işleyişi ve durumu hem de kadın futbolculardan elde edilen nicel ve nitel verilerin doğruluğuna katkı sağlaması açısından kadın futbolcularla açıklamalar ve fikirler elde edilmesi hedeflenmiştir.†

† Sporcu pozisyonu dışındaki görüşmecilere yöneltilen sorulara birkaç örnek vermek gerekirse; Kadın futbolunun Türkiye'deki durumundan bahsedebilir misiniz? Kadın futbolu üzerine çevrenizde ne tür yorumlar yapılıyor? Sizce kadınlar neden futbola? Oyuncular hangi amaçlarla kadın futbolunda yer alıyor? Kadın futbolunun geleceği hakkın neler söyleyebilirsiniz?

Araştırma Bulgularının Analizi

Kadın Futbol Alanının Durumu, Mevcut Düşünceler ve Sorunlar

Türkiye’de kadın futbol alanının TFF tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmesi, kadın futbol kulüplerinin buldukları bölgenin yerel yönetim ve kurumları tarafından minimum düzeyde ya da katılımcının açıklamasından yola çıkarak “göstermelik” bir desteğe sahip olması bu alanın devamlılığında pek çok sorunlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu nedenle yönetici/antrenör pozisyonundaki katılımcıların kadın futbol alanının işleyişi, düzeni ve alanın mevcut durumu hakkında verdikleri cevaplar da bu ekseninde seyretilmektedir. Katılımcılar alanın son derece zayıf olan kurumsal yapılanması, ilgisizlik ve federasyon tarafından uygulanan stratejilerinin yanlışlığı ve eksikliği üzerinde durmaktadır.

Yönetici/Antrenör pozisyonundaki Y-3 No’lu[‡] katılımcının kadın futbol alanının yapılanması, işleyişi ve futbol federasyonunun bu alan üzerinde uyguladığı faaliyetler üzerine açıklaması şu şekildedir:

“(…) Lig nasıl idare ediliyor? Birkaç pazı[§] var bu liglerin. En son pazıda, ben girdikten sonraki dönemi söylediğimizde (yaklaşık 5-6 yıl öncesinden bahsediyor), iki tane ana pazı var. Birisi genişleme dönemi, birisi bastırma dönemi. İlk dönemde numerik artışlara önem verilmiş, bir ani genişleme dönemi. Daha sonrasında da bu ani genişlemenin getirdiği bazı yapısal değişikliklerin yapılamamasından dolayı sorunlar başlamış. Takım sayısı her sene ikiye katlanarak artmış, UEFA’ya bildirilen şeylerde de yine böyle, lisanslı oyuncu sayısı da ciddi oranda artmış. Federasyonun ilgisi de buna orantılı olarak değişmiş. Ancak, işin kalitatif yönüne çok fazla odaklanılmamış. Çok hızlı büyüme kalitesizliği getiriyor, kalitesizlikle birlikte bir takım ek sorunlar ortaya çıkmaya başlıyor. Mesela, çocuk korumaya dair birtakım endişeler. Bundan sonraki süreçte de federasyon tamamen bu durumu kontrol altına alma, teşvik olayını buna göre düzenleme, dolayısıyla, mevcut olan kaynaklarla durumu idare etme ve var olan şeyi koruma üzerine tavır alıyor. (...) Kısaca ana fikir, çok hızlı gelişme ve kalitatif büyümeye yönelik bir genişleme dönemi, onun ardından bu genişlemenin yapısal ve kalite açısından eşlemesi yapılamadığı için bir kalitesizleşme ve bu kalitesizleşmenin getirdiği birtakım sorunlar, çocuk korumadan teşvik

[‡] “Y” kodlu görüşmeciler yönetici ya da antrenör pozisyonunda bulunan katılımcıları, “F” kodlu katılımcılar ise kadın sporcuları ifade etmektedir.

[§] Katılımcı burada birkaç aşaması olduğunu ifade etmek istiyor

sisteminin yanlış olmasına kadar birtakım endişeler. Son iki yıldır da bu genişlemeyi kontrol etme ve idare etme çabası içinde olan bir lig var aslında şu an.”

Kadın futbol alanının mevcut durumu ve alanın işleyişi üzerine açıklamalarda bulunan bir diğer Yönetici/Antrenör pozisyonundaki Y-1 No'lu katılımcı da Y-3 No'lu katılımcının vurguladığı kadın futbol alanındaki kurumsal yapılanmanın yetersizliğine ve yanlış uygulamalara vurgu yapmaktadır:

“Aslında bu konu çok yarama basılan bir konu. Ligin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili şu söylenebilir. Üç tane lig var; 1. Lig, 2. Lig ve 3. Lig. Biz tamamen gelişim liglerine bağlıyız. Aslında bizim savunduğumuz şey ayrı bir departmanın olması kadın futbolu alanında. Bu işi bu sene yapan arkadaşlar, Grassroots dedikleri departmanda çalışan arkadaşlardan bahsediyorum. Bu işi hakıyla yapmıyorlar. Sıkıntılar çok büyük o yüzden. Yani normalde cumartesi gününe maç verirken, bize birde çarşamba gününe veriyor. Şunu düşünmüyorlar; bizim burada futbol oynayan sporcularımızın hemen hemen hepsi öğrenci. Mesela bununla ilgili büyük bir sıkıntı yaşıyoruz.”

Açıklamalardan yola çıkarak, kadın futbol alanının futbol federasyonu tarafından ikincil bir konuma hapsedilmiş bir yapıda olduğu çıkarımı yapılabilir. İki katılımcının açıklamalarında da benzer şekilde belirttiği gibi, kadın futbol alanı kurumsal yapılanmanın yetersizliğinden kaynaklı olarak kalite ve verimlilik konusunda oldukça vasat bir konumda yer almaktadır. Yönetici ve antrenör pozisyonundaki üç görüşmecinin kadın futbol alanı konusunda bürokratik açıdan zayıf ilişkilerin ve ilginin vurgusunu yapmakta olsa da toplumsal yaşamın bir alt alanı konumunda yer alan kadın futbolu, kendi sınırları içerisinde mevcut ilişkiler ağının ve elbette eyleyicilerin oluşu, belirli bir tarihsel sürece sahip olması ve belirli bir yapılanmanın ve işleyişin söz konusu olması sebebiyle Bourdieu'nun alan üzerine yaptığı açıklamalara paralel bir durum söz konusudur.

Kadın Futbolcuların Sosyo-ekonomik Durumları

Araştırmada yer alan kadın futbolcuların yaş aralıkları, devam ettikleri eğitim kurumları ve kayıtlı oldukları bölümleri belirli bir aralıkta seyrettiği gibi, aile yapıları ile ait oldukları sınıf yapısından bahsetmeyi mümkün kılacak sosyal ve kültürel sermayeleri de paralellik göstermektedir.

En azından şehir özelinde, kadın futbolcuların ailelerinin sosyo-ekonomik durumu hakkında yönetici/antrenör pozisyonundaki Y-1 No'lu katılımcı şu açıklamalarda bulunmaktadır:

“Çocukların geldiği aileler çoğunlukla kötü (maddi duruma sahip) diyebilirim rahatlıkla. Yeşilbahçe'den, Zeytinköy'den (katılımcının bahsettiği iki mahalle, şehirde görece alt gelir grubu olarak belirtebileceğimiz insanların yaşadığı bölgelerdir) sporcularım var bir sürü. Zar zor geçinen aileler, çocuklarının bir yerlere buradan varmasını isteyen aileler bunlar. Burada aslında vurgulamamız gereken en önemli noktalardan biri şudur; bu işin hem sportif hem de sosyal bir tarafı var. İlk öncelik bu işin sosyal boyutu. Ailevi durumlarından kaynaklı ya da yaşadıkları muhitlerden kaynaklı olarak başka yönlere sapma ihtimalleri de var bu çocukların bu bir gerçek.”

Yönetici/antrenör pozisyonunda yer alan katılımcının kadın futbolcuların ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumu üzerine yaptığı bu açıklamaların anketlerden elde edilen verilerle paralellik gösterdiği söylenebilir. Anket çalışmasına katılan 102 katılımcının cevapları incelendiğinde, toplamda 204 ebeveynin sadece 4'ünün üniversite eğitimi tamamladığı, ebeveynlerin yaklaşık olarak 4'te 3'ünün ortaokul veya ilkokul mezunu olduğu görülmektedir.

Anket çalışmasından elde edilen verilerde kadın futbolcuların ailelerinin sosyo-ekonomik durumu ile ilgili bir diğer önemli nokta da ebeveynlerin meslekleri olarak göze çarpmaktadır. Ebeveynlerin eğitim seviyelerinin düşük olduğunu iddia edebileceğimiz gibi, meşgul olunan meslekler de en azından toplumsal yaşamda ekonomik ve sosyal statü açısından üst meslekler olarak görülmemektedir. 204 ebeveynin 37'si serbest meslek, 42'si işçi, 17'si memur, 27'si ise emeklidir. 81 ebeveyn ise herhangi bir işte çalışmamaktadır (77'si kadın ebeveynidir). Kadın futbolcularının ebeveynlerinin çoğunlukla görece işçi sınıfı ya da alt-orta olarak tanımlanabilecek meslek gruplarında yer aldığı görülmektedir. Ebeveynlerin mesleki bilgileri incelendiğinde ilk dikkati çeken nokta özellikle futbolcuların annelerinin büyük çoğunlukla herhangi bir işte çalışmıyor oluşudur.

Kadın futbolu alanındaki sporcuların hangi sebeplerden ya da ne tür beklentilerden dolayı bu alanda yer aldığı ve daha üst gelir gruplarından gelen sporcuların futbolu tercih etmemesinin sebeplerini yönetici/antrenör pozisyonundaki Y-3 No'lu katılımcı şu şekilde açıklamaktadır:

“Benim bu konudaki fikrim şu şekilde: beyaz yaka ailelerinin çocuklarının portföyleri çok daha geniş oluyor genelde. Bunun içerisinde

okul hedefleri, kariyer hedefleri de oluyor. Onun dışında farklı aktiviteler de yapıyor beyaz yaka ailelerinden gelen çocuklar. Sosyo-ekonomik düzey düştükçe çocukların portföyleri daralmaya başlıyor ve bu portföylerinin içerisinde futbolun yeri çok daha başkalaşiyor. Hatta belirli bir noktadan sonra futbol tek çıkış noktası haline geliyor. Ya da tek aktivite olarak kalıyor çocuğun elinde. Bu yüzden, genele baktığımızda alt yapıda Dudullu'da özellikle özel okullardan ve kolejlerden çocuklar da geliyor. Ancak, bir sene bile kalmadan bırakıyorlar onlar. Çünkü yaz tatillerinde yurtdışına gidiyorlar mesela, o tempo ile öbür tempo bir arada gitmiyor. Spor ikinci planda kalıyor portföyleri genişledikçe.”

Y-3 No'lu katılımcının açıklamasında belirttiği üzere, kadın futbolcuların büyük çoğunlukla düşük gelir grubuna mensup, alt sınıf ailelerin üyeleri olmasına paralel olarak ekonomik sermayelerinin sınırlı olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle futbolun kadın sporculara sunduğu eğitim ve iş bulma gibi çeşitli potansiyel avantajların ya da yarattığı ihtimalin alt sınıf mensubu kadın sporcuların bu alana çok daha fazla tutunmasında önemli bir etken olarak görülebilir.

Kadınların Futbol Alanına Yönelmesinde Etkili Olan Faktörler

Elde edilen veriler dikkate alındığında, kadınları futbol alanına katılmaya iten üç temel etken dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki hem anket çalışmasında hem de yüz yüze derinlemesine görüşmelerde en çok öne çıkan çocukluk döneminde mahalle ortamındaki ya da okul ortamındaki arkadaş etkisidir. Diğer iki etken ise arkadaş ilişkileriyle aynı etkiye sahip olmasa da ailenin desteği ve beden eğitimi ya da antrenörlerin yönlendirmesi olarak göze çarpmaktadır.

Nicel veriler göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların yarısından fazlasının futbola olan ilgisinin arkadaş çevresinin etkisiyle başladığı görülmektedir (102 katılımcının 62'sinin futbolla ilk olarak arkadaş çevresinde tanıştığı görülmektedir). Diğer yandan, aile ve okul ortamında kurulan ilişkiler de katılımcıları futbol alanına yönlendiren diğer önemli etkenler olarak görülebilmektedir (102 katılımcıdan 39'u). Katılımcıların verdiği cevaplara göre, futbola olan ilginin başlaması yıl yıl değişkenlik göstermekle birlikte çok büyük çoğunluğunun 5-15 yaş aralığında (102 katılımcıdan 93'ü), yani okul çağı olarak niteleyebileceğimiz bir dönemde, futbola ilgi duymaya başladığı gözlemlenmektedir.

Futbola olan ilginin nasıl başladığı ile ilgili yüz yüze görüşmelerde verilen cevaplar ise tamamen paralellik göstermektedir. Katılımcıların futbola olan ilginin nasıl başladığı ile ilgili sorulara verdiği cevaplarda okul, mahalle ve

sokak ortamı gibi farklı mekanlar belirtilmekle birlikte, ortak nokta mahalledeki ya da okul ortamındaki “erkek arkadaşlar” olarak dikkat çekmektedir.

Futbola olan ilgisinin nasıl ve kimlerle birlikte başladığı ile ilgili soruya F-13 No’lu katılımcıların verdikleri cevap diğer katılımcıların bu konudaki açıklamalarını özetler niteliktedir. F-13 No’lu katılımcının açıklaması şu şekildedir:

“Aslında çocukluğumdan beri futbolla ilgiliyim diyebilirim. Çünkü erkeklerle falan oynayarak başladım futbola mahallede. (...) hiç kız arkadaşım olmadı benim. Böyle Barbie bebeklerle oynamadım hiçbir zaman. Hep erkekti yani arkadaşlarım. Onlar da futbol oynayınca ben de başka bir sporla uğraşmadım hiçbir zaman.”

Bu noktada dikkate değer olabilecek bir diğer husus, araştırmaya katılan 11 kadın futbolcunun mahalle ya da okul ortamında erkek arkadaşlarıyla birlikte oynayarak futbola ilgi duymaya başlamasının yanında, çocukluk dönemlerinde ya hiç ya da sadece birkaç tane ile sınırlı kadın arkadaşına sahip olduklarını belirtmeleridir.

Kadın futbolcu konumunda bulunan katılımcıların futbola nasıl ve kimlerle başladığı yönündeki ortak cevaplarını destekler nitelikteki önemli açıklamalardan biri de F-2 No’lu katılımcının bu konu hakkındaki cevabıdır:

“Futbola ilgim her zaman olduğu gibi başladı, klasiktir bu, herkes için aynıdır. Erkeklerle okul aralarında, teneffüslerde, beden eğitimi derslerinde top oynaya oynaya ilgim başladı. Kızlarla oynamazdım pek. Sonra okulda bir takım oluşturduk kendi aramızda. Sonra oradan da futbola başladım.”

Kadınların mahalle ya da sokak ortamından çıkarak bir spor kulübüne katılmasında ise, okul ortamında beden eğitimi öğretmenlerinin tavsiyesi ve kadın futbol antrenörünün oyuncuyu keşfetmesi ön plandadır. Katılımcıların yaptığı açıklamalara göre, 4 katılımcının lisanslı olarak futbol kulübüne katılımında okullarındaki beden eğitimi hocalarının yönlendirmesi etkisi olmuş, geriye kalan 11 katılımcı ise mahallelerinde ya da okullarında futbol oynarken kadın futbol takımı antrenörleri tarafından fark edilerek kulübe davet edilmiştir.

Futbol oyununa ilgi duyan kadınların futbol kulübüne girişlerinde beden eğitimi öğretmenlerinin etkili olduğunu belirten F-15 No’lu katılımcının açıklaması şu şekildedir:

F-15 No’lu katılımcı da futbol kulübüne katılmaya karar vermesinde beden eğitimi öğretmenin etkisinden söz etmektedir:

“Aslında ben kulübe gideceğim diye bir karar vermedim. Okul takımında falan oynuyordum ben futbol. Daha sonra beden eğitimi öğretmenlerim buradaki takım antrenörüne götürdüler. Sonra orada ortamın daha geniş ve imkanların daha fazla olduğunu gördüm. Ben de o şekilde başladım.”

Katılımcıların kulübe girmeye karar verdikleri ya da girdikten sonraki dönemde deneyimledikleri bir diğer tecrübe de ailenin tepkisi olarak görülmektedir. 11 katılımcının 2’si hariç diğer bütün katılımcılar futbol kulübüne lisanslı sporcu olarak ilk katıldıkları dönemde ailelerinin karşı çıktığını ya da en azından doğrudan onay vermediklerini belirtmektedirler. Ancak burada ailenin onaylamayan tavrını değiştiren katılımcının kadın futbol alanından elde ettikleri çeşitli çıkarlar olarak göze çarpmaktadır. Ailenin bakış açısını değiştiren iki durum ortaya çıkmaktadır. Birincisi milli takımda sporcu olarak yer almanın sosyal ve kültürel anlamda oyuncuya getirdiği, ikincisi ise sporcunun futbol kulübünden sınırlı miktarda da olsa düzenli bir gelir elde etmesidir.

Elbette, bu 2 durumdan bağımsız örnekler de katılımcıların açıklamalarında yer almaktadır. Örnek olarak, F-13 ve F-7 No’lu katılımcıların açıklamasına göre aileleri en başından beri bu alana katılımda ve ilerlemelerinde destek sağlamıştır. F-13 No’lu katılımcının açıklaması şu şekildedir:

“Epey destek çıkıyorlar. Mesela lise zamanında ben Serik’te oturuyordum. Şehire oradan geliyordum yağmur çamurda bile. Beni oradan alırlardı hiç üşenmeden. Gün ya da saat fark etmeksizin. Antrenmanım geç bitmesine rağmen gelirlerdi. Moral olarak da her zaman destek verdiler bana. Maçlarıma hep gelir izlerler. Bir ihtiyacım eksikim olduğunda her zaman yardımcı olurlar.”

Diğer yandan katılımcıların 10’u futbol kulübüne başladıkları ilk zamanlarda ailelerinin futbol oynamalarını desteklemediğini belirtmektedir. F-14 No’lu katılımcının açıklaması da ailesinin ilk dönemlerde futbol oynamasına karşı olduğu, ancak sonraları ekonomik olarak futbol alanının sağladığı avantajdan dolayı bu durumun tersine döndüğünü belirtmektedir: “En başta, önceden bir tepki göstermişlerdi, babam falan özellikle istemiyordu. Ondan sonra tabii, futbol maddi bir kazanç sağladı bana. Sonuçta harçlığımı kazanıyorum ben futboldan. O yüzden şu an destekliyorlar.”

F-15 No’lu katılımcının açıklaması da çoğu katılımcının ailelerinden gelen genel tepkiyi özetler niteliktedir:

“İlk başlarda çok sıkıntılıydı benim için. Gitmemi istemiyorlardı. Ancak, zamanla alıştılar yani. Artık elimi kolumu sallaya sallaya istediğim gibi gidiyorum. Bir de milli futbolcu olduğum için yurtdışına falan da çıkıyorum. Burs da alıyorum aynı şekilde. O yüzden bu konuda artık hiç sorun yaşamıyorum.”

Ailelerin çocuklarını kadın futbol kulübüne gönderme ya da gitmesine izin verme konusundaki tutumuna değinen yönetici/antrenör pozisyonundaki Y-2 No’lu katılımcının açıklaması ise artık ailelerin çocuklarının futbol oynaması konusundaki önyargılarının kalkmaya başladığına yöneliktir. Ayrıca, açıklamada oyunculara sunulan milli takım avantajı ve ekonomik katkı da bu açıklamada vurgulanmaktadır:

“Her ne kadar devam edilse, aştık bazı şeyleri dense de hala bir kuşku var ailelerde, kızlar da da var. Ne işi var benim kızımın futbolda gibi bir düşünce. Tabi ki eskisi kadar değil, ki bizzat bize kızını getirip burada spor yapmasını vakit geçirmesini isteyen bir sürü aile de var. Sonuçta çocuk buraya spor yapmaya geliyor. Sağa sola sapma gibi bir durumu yok. Burada ne olursa olsun bizim de her zaman gözümüz onları üzerinde. Çocuğu milli takıma gönderiyoruz, cebine parasını koyuyoruz, herhangi bir ihtiyacı varsa karşılıyoruz.”

Alana Katılım İçin Gereken Sermayeler

Kadın futbol alanında futbolcu olarak yer alabilmek için elbette birey çeşitli sermayelere ihtiyaç duymaktadır. Yaş kategorileri ve cinsiyet sınıflandırması yapmaksızın bütün futbol alanlarında sahip olunması gereken muhtemelen en temel sermaye bedensel/fiziksel sermayedir. Alandaki faaliyetlerde tamamen bedeninin ön planda olması ve bedene yatırımın önemi erkek futbol alanında da benzerlik gösterebileceği haliyle, kadın futbol alanında da aynıdır ve beklenen bir şekilde sporcunun bedenine yatırım yapması, yani fiziksel açıdan yapılan spor için yeterli olması bir gereklilik olarak alınabilir. 3 yönetici/antrenör ve 11 katılımcının tamamı bir kadın sporcunun futbol kulübünde yer alabilmesi için ihtiyaç duyduğu niteliklerin ya da gerekliliklerin öncelikli olanlarını “yetenek” ve “istek” olarak açıklamaktadırlar.

F-2 No’lu katılımcı, açıklamasında bir kadın sporcunun futbol takımına giriş hikayesini ve bir kadın futbol kulübünde yer alabilmek için fiziksel açıdan ne tür özelliklere sahip olması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Çok bir şeye sahip olmaya gerek yok. Yetenekli olacaksın. Hocalar okulları devamlı geziyor zaten. Görüyorlar seni antrenmanlarda, okul takımlarında falan. Yetenekliysen eğer beğeniyorlar ve kulübe çağırıyorlar. Kabul edersen giriyorsun. Bayan futbolunda öyle transfer ücretiymiş, lisans parasıymış onlar yok zaten.”

F-13 No'lu katılımcının açıklaması da F-3 No'lu katılımcının açıklamasına paralellik göstermektedir: “En azından topla uyumlu olması lazım. Uyum olduğu sürece gerisini geliştirebilir. Kalas gibi olmamak lazım, bir estetik olması lazım. Vücudun spora uygun olması lazım diyebiliriz.”

Yönetici/antrenör pozisyonundaki Y-1 No'lu katılımcı da kadın futbol takımına oyuncu seçerken ilk önceliklerinin yetenek olduğunu ve ardından da ailenin çocuklarına karşı bu konudaki tutumunun geldiğini belirtmektedir:

“Oyuncu seçiminde öncelikle yetenek önemli tabi. Birincisi kız hevesliyse, ikincisi de ailesi onu destekliyorsa bizim için tamamdır. Aile desteği ve kızın isteği olmadan bu iş zaten olmaz...”

Bir kadın sporcunun futbol alanına katılabilmesi ve alan içerisinde varlığını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan yegâne sermaye bedensel/fiziksel sermaye olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada, kadın futbol alanında futbolcu konumunda yer alabilmek için Bourdieu'nun sosyal, kültürel, ekonomik ya da sembolik sermayelerinden ziyade kişinin bedeni bir sermaye haline dönüşmektedir. Bu nedenle, fiziksel sermayeye yatırım yapmak (fiziği geliştirmek ya da futbol oynamaya müsait bir fiziği elde edebilmek olarak da ifade edilebilir), yetenek geliştirmek cinsiyet ya da yaş gözetmeksizin her sportif alanda olduğu gibi kadın futbol alanında da en ön plana çıkan bir sermaye olarak yer almaktadır.

Oyundan Beklentiler

Anket çalışmalarından ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, kadın futbolcuların oyundan beklentileri kadın futbol alanının bir meslek alanı olduğu kabulünden ziyade çoğunlukla katılımcıların gelecekteki hedefleri doğrultusunda bir araç olduğu kabulüne dayanmaktadır. Bu nedenle katılımcıların kadın futbol alanındaki beklentileri “milli sporcu olmak”, “eğitim alanına giriş sırasında sağlayabileceği muhtemel avantajlar” ve “lise-üniversite eğitiminden sonra ilgili meslek alanı için futbolcu olmanın sağlayacağı kolaylıklar” şeklinde üç temel kategoride aktarılabilir.

Anket çalışmasında sorulan futbol alanından beklentiler üzerine soru da “milli takımda yer almak”, “şampiyonluk yaşamak”, “eğitim hedefi” ve “diğer” seçeneklerinin sonuçları incelendiğinde, katılımcıların yarısından fazlasının futbol alanındaki beklentisini milli takımda yer alma isteği oluşturmaktadır (102 katılımcıdan 52’si). Belirtilmesi gereken bir diğer nokta, şampiyonluk yaşama ve iyi bir kariyere sahip olmayı hedefleyen toplam 29 katılımcının 15’inin halihazırda milli takım oyuncusu olmasıdır. 18 yaşının altında ve lise eğitimine devam etmekte olan anket katılımcılarının ise, milli takımda yer alma isteğinin dışında, lisanslı sporcu olmanın spor bilimleri fakültelerine sağladığı giriş kolaylığından dolayı beden eğitimi bölümüne girme hedefi taşıdığı ve kadın futbol alanından beklentisinin de bu minvalde şekillendiği söylenebilir.

Kadın futbolcularla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin de anket çalışmasında ulaşılan sonuçlara paralellik gösterdiği söylenebilir. Yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilen 11 kadın katılımcının 8’i açıklamalarında milli takımın sağladığı maddi kazanç ve gelecekte mesleki alanda sağladığı avantajlar ve kulüpten elde edilen kazanç ve sosyal çevrenin genişlemesi üzerinde durmaktadır.

Üniversitelerin spor bilimleri fakültesinde eğitimine devam eden ve milli takımda da yer alan F-12 ve F-3 No’lu katılımcılar kulüpten alınan ücrete de değinmekle birlikte, millilik bursu, milli sporcu olmanın sağladığı sosyal çevre avantajı ve üniversite mezuniyetinin ardından milli sporculara sağlanan atama kolaylıklarını futbol alanındaki beklentilerini açıklarlarken öne sürmektedirler.

F-12 No’lu katılımcının futbol alanından beklentileri hakkında yaptığı açıklama şu şekildedir:

“Şöyle ki (...) maddi bir kazanç sağlıyorum buradan. Üniversiteye girmemde de çok etkisi oldu. Mesela, ben milli sporcuym. Millilik bursu alıyorum devletten her ay ayrıca. Bu gibi avantajları var. Sonra öğretmenlik okuyorum. Milli olmanın atamada bir avantajı var. Tabi şimdilik durduruldu diye biliyorum.”

F-12 No’lu katılımcının açıklamalarına benzer olarak, F-3 No’lu katılımcı da futbol alanından beklentileri milli takımın sağladığı ve sağlayacağı sosyal ve ekonomik avantajlar ve kulüpten alınan ücret ekseninde şekillenmektedir:

“Sosyal bakımdan belirli bir kitle içerisinde olduğum için, yani milli takımda olduğum için çevre edinmenin çok fazla etkisi oluyor. Milli takımlara gidiyorum. Orada arkadaşlıklar kuruyorum. Mali bakımdan zaten kulüpten aldığımız ücretler oluyor. Onların da bir katkısı oluyor. Daha sonra, milli takımda oynadığımız için bizim atamalarımız

(öğretmenlik) hemen gerçekleşiyor. Atamalarımızla ilgili bir katkısı oluyor futbolun.”

Yönetici/antrenör pozisyonundaki katılımcıların kadın futbolcuların hangi beklentiler ve hedeflerle bu alanda yer aldığı ile ilgili açıklamaları da futbolcu pozisyonundaki katılımcıları destekler niteliktedir. Y-2 açıklamasından yola çıkarak, özellikle kadın futbolcu olmanın ekonomik ve eğitim ekseninde sağladığı avantajların futbolcuların hedef ve beklentilerini etkilediği görüşüne sahip oldukları söylenebilir.

Kadın futbolcularının futbol alanından beklentilerini ve milli takım, takımdan alınan ücret, eğitim gibi hedeflerin nedenini Y-2 No'lu katılımcı şu şekilde açıklamaktadır:

“En önemlisi bir üniversite kapısı açıyor çocuklara BESYO'da. Zaten hemen hepsi ya BESYO'da ya da spor lisesinde okuyor. Ne yapacakları belli yani ileride. E milli takıma gidip belirli sayıda maça çıkınca çocuk kapağı atıyor üniversiteye. Okurken de rahat ediyor. Burada belirli bir para alıyor, millilik bursu olabiliyor. Okulunu bitirince ataması hemen yapılıyor.”

Anket çalışmalarından ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen veri ve açıklamalar genel olarak incelendiğinde, kadın futbol kulübünün ve milli takımın ekonomik, sosyal ve mesleki (kariyer) açıdan sağladığı avantajları alan içerisindeki beklentiler olarak belirten kadın futbolcular içerisinde buldukları alanı erkek futbolcuların aksine uzun bir süre devam ettirebilecekleri bir profesyonel meslek alanı olarak görmemektedirler. Bu nedenle, kadın futbolcular için futbol alanının gelecekteki hedeflerini elde edebilmek adına faydalanabilecekleri bir araç olarak gördükleri söylenebilir. Futbol alanının büyük çoğunlukla spor bilimler fakültesi öğrencileri olan ya da ileride spor bilimleri fakültesi öğrencisi olabilmeyi hedefleyen kadın futbolcular için portföylerine ekleyebilecekleri bir sembolik sermaye amacı taşıyan “sertifika programı” ya da bir “formasyon” görünümünde olduğu söylenebilir.

Kadın Futbolcuların Edinilmiş Yatkinlıkları

Yüz yüze görüşmelerden elde edilen açıklamalar incelendiğinde, katılımcıların tamamının çocukluk döneminden itibaren erkek arkadaşlar edindiğini ve devamlı olarak erkek arkadaşlarla vakit geçirdiklerini belirtmeleri kadın futbolcuların belirli yatkinlıkları (habitus) edinme sürecinde etkili olduğu söylenebilir.

Bu noktada, katılımcıların belirttiği açıklamalarda, “erkek gibi olmak”, “erkek gibi davranmak”, “erkek gibi vücuda sahip olmak” ve “diğer kadınlar gibi olmamak” gibi ifadelerden sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kadın futbolcuların futbol alanını erkekleşmiş bir alan olarak algıladıkları ve belirli edinilmiş yatkınlıkları da zaman içerisinde bu minvalde elde ettikleri söylenebilir. Katılımcıların futbol alanında ve gündelik hayatlarında nasıl davranışlar sergiledikleri, ne tür aktivitelerde buldukları, giyim ve görünüş açısından tercihleri ve konuşma tarzları üzerine yaptıkları açıklamalar ve bu çerçevede yapılan gözlemler dikkate alındığında, katılımcılar kendilerini futbolla ilgilenmeyen kadınlardan daha farklı yatkınlıklara sahip insanlar olarak nitelendirmektedirler.

11 katılımcının 10’u saha içinde ve gündelik yaşamında kendisinin “erkek gibi” davrandığını, bu tarz alışkanlıklar geliştirdiğini belirtmektedir. “Erkek gibi” davranma, konuşma ve giyinme alışkanlıklarını futbolcu olma ile ilişkilendirmektedirler. Bu açıklamaların futbol alanının “erkekleştirilmiş”- “maskülenleştirilmiş” bir alan olarak algılanmasının bir sonucu olarak görülebilir. Ancak, katılımcıların tamamının çocukluk dönemlerinde çok fazla kadın arkadaşının olmaması ve büyük bir çoğunlukla erkek arkadaşları ile vakit geçirmesi geçmiş deneyimlerle edinilen ve bir yatkınlığa dönüşen habitusun şekillenmesinde etki sahibi olduğu da söylenebilir.

Görüşmecilerin bir nitelik olarak sunduğu önemli bir nokta da giyim tarzı olarak dikkat çekmektedir. Burada önemli nokta katılımcıların tamamının gündelik hayatlarında tercih ettikleri sportif bir giyim tarzını “erkek gibi” ya da “erkeksi olmak” ile ilişkilendirmeleridir. Bu açıdan, giyim tarzı konusunda F-5 No’lu katılımcının açıklaması diğer katılımcıların verdiği cevapları özetler niteliktedir:

“Biz biraz daha böyle erkeksi oluyoruz tabi. Fiziğimiz de geliyor. Giyim tarzımıza, konuşmamıza falan da yansıyor tabi. Öyle etek falan giymiyorum ben mesela. Maç izlemeyi seviyorum çok fazla. Ama diğerleri (futbolcu olmayan kadınlar) öyle değil tabi.”

Giyim tarzına ek olarak, katılımcılar özellikle fiziksel duruş, hareket ve konuşma şekillerinin de önemli bir edinim olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu nitelikleri de katılımcılar “erkeksi” ya da “erkek gibi olmak” ile ilişkilendirmektedir. Örneğin, futbol oynayan kadınlar ile oynamayanlar arasında oldukça ciddi farklar olduğunu ileri süren F-2 No’lu katılımcının bu konudaki açıklaması diğer katılımcıların bu konuya yaklaşımları ile önemli ölçüde paralellik göstermektedir:

“Dağlar kadar fark var (futbolcu kadınlar ve futbol ile ilgilenmeyen kadınlar arasında). En basiti, fiziksel olarak bizim yapımız değişiyor. İster istemez daha kaba yürüyoruz. Konuşma tarzımız değişiyor çok kibar olamıyoruz. Erkek muhabbetlerine katılabiliyoruz. Çok az bakımlı olan veya makyaj yapan insan var bizde. Bir takımında belki 1 ya da 2 kişi öyledir. Hep sportif takılırız rahat ve “cool”. Eşofmanla falan gezeriz. O yüzden zaten en çok bunu tercih ediyoruz (...).”

F-12 No’lu katılımcı da günlük yaşamda kadın futbolcuların tavır ve davranışlarının değiştiğini belirtmektedir:

“(...) Mesela sahada erkek gibi durman gerekiyor. Erkek gibi koşman, mücadele etmen gerekiyor. Duruş açısı olsun hareketler olsun. Tabi bunu sürekli yaptığın için dışarda da yürüyüşün, hareketlerin, konuşmaların falan da değişiyor, ona göre oluyor.”

Katılımcıların futbol alanında ve saha içerisinde buldukları hal, tavır ve davranışlar üzerine verdiği cevaplar ve ayrıca katılımcılar üzerine gözlemler dikkate alındığında, aynı alan içerisinde faaliyet göstermeleri, aynı eğitim alanında öğrenimlerine devam etmeleri gibi benzerlikler de göz önünde bulundurulduğunda kadın futbolcuların benzer eğilimler sergilediğini ve bir grup habitusu oluşturduklarını belirtebiliriz. Futbol oyununa duydukları ilginin de kaynağı olarak gösterebileceğimiz “erkek arkadaşlar” etkisi bu insanların benzer bir sosyal yörüngeye ve grup aidiyetine sahip olmasına neden olan ayrıca bir deneyim olarak da öne sürülebilir. Buna paralel olarak, kadın futbolcuların günlük hayatlarındaki yatkınlıkları da (habitusları) bu minvalde seyretmektedir. Burada belirtilmesi gereken nokta, katılımcıların giyim ve konuşma tarzlarını, günlük aktivitelerini, genel hal ve hareketlerini “sporcu gibi” ya da “futbolcu gibi” şeklinde değil, “erkek gibi” olarak tanımlamasıdır. Bu nedenle, katılımcılar geçmişten bugüne kurulan ilişkiler ağının ve deneyimlerinin bir sonucu olarak kendi perspektiflerinde bir “eril habitusa” sahip oldukları belirtilebilir.

Kadın Futbolcuların Çevrelerindeki İnsanları ve Takım İçerisindeki Diğer Üyeleri Algılayış Biçimleri ve Karşılıklı İlişkileri

Kadın futbolcuların futbol alanı dışında olan insanlarla olan iletişimini ikiye ayırmak mümkündür. İlki halihazırda kadın futbolcuları tanıyan gruplar, ikinci olarak da kadın futbolcular hakkında bilgi sahibi olmayan insanlar. Katılımcıların açıklamalarına göre, çevrelerindeki insanlar içerisinde devamlı iletişim halinde oldukları ve kadın futbol alanının varlığından belirli ölçüde

haberdar olan insanlar bu alana karşı çok daha ılımlı ve destekleyici tepkilerde bulunurken, kadın futbol alanı hakkında bilgisi olmayan insanlar kadınların futbol oynaması gerçeğine karşı cinsiyetçi ve destekler nitelikte olmaktan uzak bir tavır sergilemektedirler.

Kadın futbolcuların çevrelerinden aldıkları tepkileri F-1 No'lu katılımcı şu açıklamayla aktarmaktadır: “Yakın arkadaşlarım zaten bildiği için beni hep destekliyor, futbol oynamamı falan. Ama bilmeyen birisi futbolcu olduğumu duyunca “sen kızsın ne işin var futbolla”, “kız futbol mu oynamış” falan diyor. Aslında herkes olumsuz bakıyor genel olarak.”

F-4 No'lu katılımcının açıklaması da F-1 No'lu katılımcının açıklamasına paralel bir şekilde genel görünümü açıklar niteliktedir: “Şaşırıyorlar bilmeyenler genelde. Yani “kadın futbolcu mu olur?” diye. Ben mesela sporcuyum diyorum. Ne sporu voleybol mu falan diye soruyorlar. Hayır futbolcuyum diyorum. Epey de şaşırıyorlar duyunca. Saçma diyen de oluyor iyi şeyler söyleyen de.”

Araştırma sürecinde görüşülen katılımcılardan elde edilen veriler çerçevesinde, katılımcıların birer üyesi olduğu kadın futbol takımı özelinde, takım içerisinde bir meslek arkadaşlığı ya da kurallar çerçevesinde bir ast-üst ilişkisi bulunmamaktadır. Bunun yerine, ilişkilerin çok daha samimi olduğu ve sadece futbol alanı içerisinde değil, gündelik yaşamın genelinde devam eden bir iletişim söz konusudur. Dikkat çeken noktalardan biri, kadın futbolcular arasında gayri resmi ve yaş grubuna bağlı bir abla-kardeş ilişkisinin bulunmasıdır. Bütün katılımcıların cevaplarında dikkat çeken bu nokta, bir kadın futbolcunun yaşça büyük diğer kadın futbolculardan “abla” sıfatıyla, yaşça küçük olanlardan ise “kardeş” ya da “kız kardeş” sıfatıyla bahsetmesi şeklindedir. Ayrıca, bu abla-kardeş iletişiminin de kendi içerisinde getirdiği birtakım uygulamalar yer almaktadır. Bunlar, ablalar için küçük kardeşlere destek çıkmak ve küçük kız kardeşler için ablalara saygı göstermek şeklinde açıklanabilir.

F-8 No'lu katılımcının bu konudaki açıklaması takım içerisindeki genel iletişimi ve oyuncular arasındaki abla-kardeş iletişimini genel olarak özetler niteliktedir:

“İş arkadaşlığı gibi resmi bir şey yok aramızda hiçbir zaman. Takım arkadaşız. Aile gibiyiz burada. Benim bir sürü sevdiğim saydığım ablalarım var, onlar her zaman yardımcı olurlar, bizi devamlı desteklerler. Küçük olanlara da tabi ben her zaman yardımcı olurum. Burada sonuçta daha yeni gelmiş, yaşça küçük kardeşlerim var hep destek olmaya çalışırız onlara da. (...). Mesela hala görüştüğüm bir ablam vardır. 1 sene önce takımdan ayrıldı ama hala görüşürüz kendisiyle. Bana çok yardımcı oldu buradayken her konuda. Hala da destek olur (...).”

Takımdaki abla-kardeş ilişkisine ve bu iki kesim arasındaki iletişim şekline örneklerle açıklama getiren bir diğer katılımcı da F-2 No'lu katılımcıdır:

“Büyüklerimize saygımız sonsuzdur her zaman da öyledir. Küçüklerimize en kötü malzemeleri sen taşı falan diyoruz. O da olur, zamanında biz de yaptık. Onlar da büyüyünce kendi küçüklerine yapıyor. Bu her zaman bu şekilde oluyor. (...). Tabii hem içeride hem dışarıda her zaman aile gibiyiz zaten.”

F-7 No'lu katılımcının takım içerisindeki ilişkiler üzerine yaptığı açıklama da diğer katılımcıların bu konu hakkındaki cevaplarına paralellik göstermektedir:

“Zaten ilk olarak bir saygı oluyor. Küçük olanlar bize böyle tapıyor gibi. Sen de ister istemez davranışlarını falan düzeltmeye çalışıyorsun. Senin bir bakışından anlıyor mesela hangi hatayı yaptığını falan çok dikkat edilir buna. Bende böyle bir durum var mesela. (...). Daha küçük yaştakilerle aynen o şekilde ama kendi yaş grubumuzla daha bir kardeş gibi oluyorsun. Bir kere bir yere gitmeyince sen de gitmiyorsun mesela.”

Futbolcular arasındaki samimi olarak nitelendirebileceğimiz ilişki, aynı zamanda antrenör/öğrenci ilişkisi için de geçerli görünmektedir. Antrenör ve yönetici konumundaki insanların kendileri için hem bir hoca hem de bir baba, ağabey ve arkadaş konumunda olduğunu belirten katılımcıların tamamı resmi bir alt-üst ilişkisinden ziyade daha güçlü bir iletişimin varlığından bahsetmektedirler.

Antrenör/yönetici ve öğrenci arasındaki ilişkinin nasıl bir çizgide ilerlediğini belirten F-9 No'lu katılımcının hoca-öğrenci ilişkisinin mesleki bir boyutta resmi bir şekilde mi yoksa daha gayri resmi bir yapıda mı olduğu sorusuna getirdiği açıklama şu şekildedir: “Aslında hepsi denebilir buna. Hem hoca hem de ağabey gibi bizim için. Çünkü yeri geliyor derdimizi de anlatıyoruz. Bazen tartışıyoruz da ama geçici şeyler oluyor hep. Bir de sürekli beraber vakit geçiriyoruz sonuçta, yüz yüze bakıyoruz devamlı.”

F-2 No'lu katılımcının antrenör/hoca arasındaki ilişki üzerine yaptığı açıklama da F-9 No'lu katılımcının açıklamasını destekler niteliktedir: “Aramız çok iyi. Baba-kız ilişkisini görüyoruz yani onunlayken. Zaten Yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmiyor. Hemen her konuda çok destek çıkıyor bize.”

Yönetici/antrenör pozisyonundaki katılımcıların yaptığı açıklamalar da futbolcuların bu konudaki açıklamalarını destekler niteliktedir. Yönetici/antrenör

pozisyonundaki Y-1 No'lu katılımcının kadın ve erkek cinsiyetlerin karşılaştırmasını yaparak verdiği cevap şu şekildedir:

“Bu işi idare etmesini bilmeniz gerekiyor. Bilmediğiniz takdirde çok büyük sıkıntı. Gerektiğinde annesi, gerektiğinde babası, gerektiğinde erkek arkadaşı, gerektiğinde hocası olacaksınız. Bu kızları anlayacaksınız açıkçası. Oturup onlarla uzun uzun konuşacaksınız. Erkekler de pek öyle değil. Erkeklerle bir şey söylüyorsun anında yapar, keser atarlar. Ancak, kızlara öyle değil, biraz daha bazı konularda hassas olmak lazım.”

Futbolcularıyla olan ilişkisinin ve aralarındaki iletişimin sadece futbol alanında değil, gündelik yaşamda da devam ettiğini belirten yönetici/antrenör pozisyonundaki Y-2 No'lu katılımcının açıklaması da bir önceki açıklamaya paralel niteliktedir:

“(…). Şöyle söyleyeyim. Hani dediğimiz şey var ya bazen baba gibi, ağabey gibi, bazen de antrenör gibi, her şey olmak zorunda kalıyorsunuz. Antrenörlüğümüz sadece şu saha içerisinde geçerli oluyor. Asıl önemli olan dışarısı aslında. Bu çocukları idare etmek zorunda olduğunuz, yönlendirmek zorunda olduğunuz yer orası oluyor. Dışarıda idare edemediğiniz sürece burası hep problemlidir.”

Sonuç Yerine

Toplumsal yaşamı oluşturan bütün alanlar gibi futbol alanı da ilişkisel sosyal bilim anlayışının dile getirdiği şekliyle ilişki ağlarından oluşmaktadır. Bireylerin bu alanda kurduğu ilişkiler sayesinde anlam kazanan ve işleyişini sürdüren kadın futbol alanı da diğer bütün özerk alanlar gibi kendine has nitelikler barındırmaktadır. Her alanda olduğu gibi futbol alanında da birey, alanda yer alabilmesini sağlayacak sermayelere ihtiyaç duymaktadır. Futbol alanında elbette kültürel, ekonomik ya da sosyal sermayelerin çok fazla etkin olmadığı bir gerçektir ve bu alanda sporcu pozisyonunda yer almak isteyen biri için gereken sermaye fiziksel yeterlilik, yani fiziksel sermaye olarak göze çarpmaktadır. Bu açıdan, cinsiyet farkı gözetmeksizin futbol alanında fiziksel sermayenin gerekliliğinin herkes için geçerli olduğu söylenebilir. Burada bedensel/fiziksel sermaye ile ifade edilmek istenen şey bir futbolcu adayının çeşitli antrenmanlar, bu ekseninde geliştirilen ve futbol oynayan biri için avantaj sağlayacak yetenek, sürat, kuvvet gibi niteliklerin barındırılması ve geliştirilmesidir.

Kadınların futbol alanına yönelmesinde özellikle çocukluk döneminde kurdukları sosyal ilişkiler büyük bir etkiye sahiptir. Çocukluk dönemlerinde (5-15 yaş aralığından bahsedilmektedir) kadın futbolcuların ekseriyetle erkek arkadaşlara sahip olması ve buldukları erkek arkadaş çevresinde bu duruma paralel olarak futbol ile meşgul olmaları onların ileride futbol alanına geçişlerinde önemli bir rol oynamıştır. Çok az ya da hiç kadın arkadaşına sahip olmadıklarını belirten kadın futbolcuların futbol oynamaya başlamalarını tetikleyen kilit nokta yaşamlarının bu döneminde kurdukları sosyal ilişkiler ağı olarak göze çarpmaktadır.

Kadın futbol alanındaki futbolcuların sosyo-ekonomik durumu ve ait olduğu toplumsal sınıf ise büyük oranda paralellik göstermektedir. Çoğunlukla işçi, esnaf, mavi yaka ya da alt seviye memur olarak tanımlayabileceğimiz ebeveynlere sahip olan kadın sporcuların sosyo-ekonomik durumlarının görece zayıf olduğu söylenebilir. İşçi sınıfı ya da alt sınıf olarak tanımlayabileceğimiz grupların üyesi konumunda olan kadın futbolcular, bu durumun bir getirisi olarak çok çeşitli olmayan ve sınırlı bir sermaye birikimine sahiptirler. Diğer yandan, kadın futbolcuların eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, kadın futbolcular genel olarak bu eğitim seviyelerini futbol alanında yer almaları sayesinde elde etmişlerdir. Bu durumu açıklayan temel unsurlardan ilki kadın futbol alanında lisanslı futbolcu olmanın bir getirisi olan sembolik sermaye sahipliğinin spor okulları ve üniversitelerin spor bilimleri fakültelerine girişlerde sağladığı kolaylıktır. Ayrıca, kadın futbolcuların genel eğitim seviyesinin yükselmesini sağlayan önemli unsurlardan ikincisi de milli takım faktörüdür. Türkiye'deki toplam lisanslı futbolcuların çok küçük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Bu nedenle, dar oyuncu havuzu kadın futbolculara milli takıma giriş konusunda kısmen de olsa avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle milli sporcu olmanın sağladığı öğrenim hayatında elde edilen millilik bursu geliri, öğretmenlik bölümlerinde atama ve iş bulma kolaylığı gibi avantajların yanında yine spor bilimleri fakültelerine girişlerde sporcuya sağladığı avantajlar ön plandadır. Bu iki temel etken kadın futbolcuların eğitim seviyelerinin yüksel olmasının ve hemen hemen bütün üniversite çağındaki kadın futbolcuların spor bilimleri fakültelerinin öğrencileri olmasının sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada bahsedilebilecek nokta, Bourdieu'nun kitle sporu çerçevesinde ele aldığı futbolun alt sınıf gençleri için bir çıkış yolu olma özelliği taşıması ile elde edilen verilerin paralellığıdır.

Kadın futbolcuların futbol alanındaki beklentileri de büyük ölçüde eğitim ve mesleki gelecek yönünde şekillenmektedir. Bourdieu'nun illusio olarak ifade ettiği ve bireyin alan içerisinde elde etmeyi umduğu çıkar ya da oyundan beklentiler kadın futbol alanında eğitim ve mesleki hedefler üzerine kuruludur. İlk olarak, eğitim alanında kadın futbolcu olmanın sağladığı avantajlar, aynı

zamanda kadınların futbol alanından beklentilerini şekillenmesinde etkili olan faktörlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda eğitim hayatları sırasında futbol kulüplerinden elde edilen gelir de futbol alanını kadın sporcular için cezbeden etkenler arasındadır. Burada önemli olan nokta ise erkek futbolcular için futbol alanı ciddi bir ekonomik sermaye potansiyeli barındırmakla birlikte, aynı durum kadın futbolcular için söylenememesidir. Kadın futbolcuların elde ettikleri düzenli gelir son derece sınırlı olmakla birlikte elde edilen ekonomik geliri bir “maaş” çerçevesinde değil, “harçlık” ya da “burs” olarak değerlendirmek daha mantıklıdır. Kadın futbolcuların futbol alanından sağlayabilecekleri ekonomik sermaye çok daha uzun vadeli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Üniversite öğrencisi pozisyonunda olan ve çok büyük bir çoğunlukla spor bilimleri fakültesine bağlı bir bölümde öğrencilik hayatını sürdüren kadın futbolcular için futbol alanı, ileride öğretmen, antrenör ya da sportif branşların herhangi birinde bir meslek sahibi olabilmelerinin önünü açmaktadır. Futbol alanında elde edilebilen lisanslı sporcu olmak, milli sporcu olmak, şampiyonluk gibi çeşitli sembolik sermayeler kadın futbolcular için öncelikle gelecekteki muhtemel meslek hayatları için bir avantaj olarak görülmektedir. Kadın futbolcular futbol alanını beklentileri doğrultusunda bir mesleki alan olarak görmemektedirler. Futbol alanı kadın sporcular için bir meslek alanı olmaktan ziyade, asıl hedefledikleri mesleklere ulaşabilmelerini sağlayacak bir araç niteliğindedir. Başka bir ifadeyle, futbol alanı kadın sporcular için, eğitim hayatlarını sonlandırdıktan sonra bir parçası olmayı hedefledikleri meslek alanlarına girebilmelerine yardımcı olacak bir sermaye elde etme amacı taşımaktadır. Bu muhtemel sermayeler de ekonomik ya da sosyal sermayeler olarak değil, milli sporcu unvanı, lisans sahibi olmak gibi sembolik sermaye kategorisine koyabileceğimiz türdendir.

Alanın bir meslek alanı olarak görülmemesi ve profesyonel olmaması aynı zamanda oyuncular ve antrenörlerin ilişkilerinin de aynı paralellikte seyretmesine, profesyonel bir iş arkadaşlığı ya da kurumsal alanda resmi bir ilişki yerine çok daha gündelik veya samimi olarak niteleyebileceğimiz ilişki biçimlerine sahip olmasını sağlamaktadır. Özellikle takım içerisinde kadın futbolcular arasındaki hiyerarşik ilişki yazılı, kuralları ve sınırları belirli bir hiyerarşik ilişkiden ziyade, oyuncuların yaş aralıklarına göre zaman içerisinde kendiliğinden belirlenmiş ve kabul edilmiş bir ilişkidir. Aynı şekilde bu hiyerarşik ilişki düzeni, belirli unvan ya da rütbe gibi resmi bir yapıdan ziyade “ablalar ve kız kardeşler” olarak kendini göstermektedir. Aynı şekilde, antrenör ve oyuncu arasındaki ilişkilerde de resmi bir hoca-öğrenci ilişkisi bulunmakla birlikte, oyuncular arasındaki iletişime benzer bir durum söz konusudur.

Kadın futbolcuların çevreleri ile olan ilişkileri ise futbol alanının eril tahakküm altında olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. “Bayan futbol mu oynar?”, “futboldan ne anlarsınız?” gibi klişe tepkilerle sıklıkla karşılaşan kadın futbolcular bu tarz düşüncelere karşı konumlanmakla birlikte, düşünceleri, konuşma ve giyim tarzları açısından bu tahakkümden çok fazla kaçmamaktadırlar. Çocukluk dönemlerinde sıklıkla erkek arkadaşları ile vakit geçiren ve daha sonraki süreçte eril bakış açısının baskınlığıyla “erkekleştirilmiş” bir alanda faaliyet gösteren kadın sporcuların gerek futbol alanında gerekse gündelik yaşamlarındaki yatkınlıkları bu minvalde şekillenmiştir. Bunun bir göstergesi olarak devamlı bir şekilde görüşmelerde belirtilen “erkek gibi olma” ifadesi ve bunun bir gereklilik olarak futbolcular tarafından ortaya konması, kadın futbolcuların bu eksen çerçevesinde yatkınlıklarının şekillenmiş olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- ARUN, Ö., 2009, “Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye’de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8:1: 77-100.
- BOURDIEU, P., 1997, *Toplum Bilim Sorunları*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- BOURDIEU, P., 2015d, *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*. İstanbul: Hil Yayın.
- BOURDIEU, P., 2015e, “Spor ve Toplumsal Sınıf” *Oyunun Ötesinde Spor Sosyolojisi Çalışmaları* (içinde) HACISOFTAOĞLU, İ., AKCAN, F., BULGU, N. (der) Ankara: Notabene Yayınları.
- BOURDIEU, P., WACQUANT, L., 1992, *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- DONATI, P., 2015, “Manifesto For a Critical Realist Relational Sociology” *International Review of Sociology*, 25:1: 86-109.
- GÜRAKAR, T., 2014, “Bir Direniş Oyunu: Gezi’yi Bourdieu Üzerinden” *Sosyologca*, 247-265.
- HILGERS, M., MANGEZ, E., 2015, “Introduction to Pierre Bourdieu's Social Fields” *Bourdieu's Theory of Social Fields: Concepts and Applications* (içinde) HILGERS, M., MANGEZ E. (der) New York: Routledge Press.
- JOURDAIN, A. ve NAULIN, S., 2016, *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KASAPOĞLU, A., 2016, “Türkiye’de Uygulamalı İlişkisel Sosyoloji Yapacaklar İçin Bir Yolculuk Haritası” *Uygulamalı İlişkisel Sosyoloji* (içinde) KASAPOĞLU A. (der) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- KAYA, A., 2016, "Pierre Bourdieu'nun Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı" *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* (içinde) ÇEĞİN, G., GÖKER, E. ARLI, A., TATLİCAN Ü. (der) İstanbul: İletişim Yayınları.
- MOHR, J. W., 2013, "Bourdieu's Relational Method in Theory and in Practice: From Fields and Capitals to Networks and Institutions (and Back Again)" *Applying Relational Sociology : Relations, Networks, And Society* (içinde) DÉPELTEAU, F., POWELL C. (der), New York: Palgrave Macmillan.
- MÜCEN, B., 2014, "Bourdieu'yü Kullanmak: Bilimsel Nesnenin İnşası" *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 76: 350-365.
- PRANDINI, R., 2015, "Relational Sociology: a Well-Defined Sociological Paradigm or a Challenging 'Relational Turn' in Sociology?" *International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie*, 25:1: 1-14.
- RITZER, G., 2012, *Modern Sosyoloji Kuramları*. Ankara: De Ki Basım Yayım LTD.
- SHILLING, C., 2004, "Physical Capital and Situated Action:a New Direction for Corporeal Sociology" *British Journal of Sociology of Education*, 25:4: 473-487.
- SWARTZ, D., 2011, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SWARTZ, D., 2015, "Bourdieu'cü Perspektiften Sosyolojik Analiz İçin Meta-ilkeler" *Bourdieu ve Tarihsel Analiz* (içinde) GORSKI P. S. (der) Ankara: Heretik Basın Yayın.
- THORPE, C., 2015, "İlişkisel Bir Sosyolojik Paradigma Uygulamak İçin Eleştirel Stratejiler: Bourdieu ve Vahşi Sosyolojik Teorik Mücadeleler". *İlişkisel Sosyoloji Ontolojik ve Teorik Yönelimler* (içinde) POWELL, C., DEPELTEAU F. (der) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- TİMUR, T., 2011, *Marksizm , İnsan ve Toplum Balibar, Sève, Althusser, Bourdieu*. İstanbul: Yordam Kitap.
- TÜRK, E., 2015, "Sosyolojik Düşünce de Sosyal Sermaye Tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz" *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, 1:2: 127-149.
- WACQUANT, L. J., 2012, *Ruh ve Beden. Acemi Bir Boksörün Defterleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- WACQUANT, L. J., 2015, "İşleyen Boksörler: Profesyonel Boksörler Arasında Bedensel Sermaye ve Bedensel Emek". *Oyunun Ötesinde Spor Sosyolojisi Çalışmaları* (içinde) HACISOFTAOĞLU, İ., AKCAN, F., BULGU. N. (der) Ankara: Notabene Yayınları.
- WALLACE, R. A., WOLF, A., 2013, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri - Klasik Geleneğin Genişletilmesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- YARCI, S., 2011, "Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı" *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6:1: 125-135.

İŞÇİLİKTE “GİRİŞİMCİLİĞE” TÜRKİYELİ¹ GÖÇMENLER: PARİS ÖRNEĞİ

Hasan GÜLER*

ORCID: 0000-0002-5452-071X

Öz

Bu çalışma yaklaşık 60 yıldır Batı Avrupa’da ikili işgücü anlaşmaları ile yaşamaya başlayan Türkiyeli göçmen emeğinin dönüşümünü konu olmaktadır. Özellikle Almanya ile karşılaştırıldığında yarı-nitelikli Türkiyeli göçmen emeğinin mekânı olan Fransa üzerinden bu emeğin dönüşümü incelenmiştir. İlk başlarda sanayi, inşaat ve kamusal bakım işleri ile ücretli olarak başlayan bu süreç daha sonraki yıllarda küçük işletmeler kurma sayesinde girişimciliğe dönüşmüştür. Nitel araştırmaya dayanan bulgular sayesinde bu dönüşümün nasıl olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Makalenin İlk kısmında, “etnik-girişimcilik” kavramı ile göçmen emeğinin kendi hesabına çalışma pratikleri konu alınmıştır. İkinci kısımda, Türkiyeli göçmenlerin Fransa’ya yaptıkları göçün tarihsel arka planı sunulmuştur. Son olarak, Paris’te “Küçük Türkiye” olarak bilinen mahalle aracılığı ile Türkiyeli göçmenlerin “esnaflık” deneyimine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etnik-Girişimcilik Göçmen, Paris, Emek

Turkish Immigrants From Labor To “Entrepreneur”: The Case Of Paris

Abstract

This study focuses on the transformation of Turkish immigrant labor of that began to work in Western Europe about 60 years ago with bilateral workforce agreements. We examined the transformation of this labor through

¹ Bu tabirin kullanılmasının nedeni 1965 yılından sonra Türkiye’den Fransa’ya gelen göçmen grupların homojen olmayan bir nüfus kompozisyonuna sahip olmasından dolayıdır. Etnik ve dini çeşitliliği hesaba katarak Türkiyeli tabirini kullanmanın terminolojik olarak daha doğru olacağı düşünülmüştür. Bu çeşitliliğin altını çizmek bir bakıma gelenlerin farklı deneyimlerine odaklanmada anlamlı olacaktır. Makalenin sınırları düşünüldüğünde, bu çalışmada etnik ve dini (mezhepsel) farklılıklar paranteze alınarak, göçmenlerin (genelde erkek özne deneyimi) işçilikten girişimciliğe geçiş süreçlerine odaklanılmıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, hasan.guler@usak.edu.tr,

the case of France which is the space of a little-qualified Turkish immigrant labor especially compared with Germany. The process which began with wageworkers in industry, construction and public maintenance workers transformed into a kind of entrepreneurship at the level of founding small scale businesses. This transformation is tried to be explained by the findings based on qualitative research. In the first part of the article, we analyzed the practices of "ethnic job" and self-employment work. In the second part, we talked about the historical background of Turkish immigration to France. In the third chapter, through the suburb known as "the little Turkey" in Paris we focused on the "shopkeeping" experiences of Turkish immigrants.

Keywords: Ethnic-entrepreneur, Migrant, Paris, Labor

Giriş

Fransa, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren azımsanmayacak bir göçmen nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Fransa'nın ilk göçmenleri coğrafi yakınlıktan dolayı komşu ülkelerden gelen Avrupalı göçmenlerdir. Daha sonra farklı coğrafyalardan temelde ekonomik nedenlerle gelen göçmenlerle beraber nüfus kompozisyonu çeşitlenmeye başlamıştır. Yirminci yüzyıldaki göç dönemleri hakkında kesin bir sınır çizilemese de, bazı dönemlere hâkim olan karakterlerden yola çıkarak bu dönemleri üç kısma ayırabiliriz. 1946-1955 organize bir göç profili, 1956-1965 yılları kendiliğinden gelişen göçün yükselişi ve 1966-1973 ise kontrollü bir göç politikası girişiminin uygulandığı yıllardır (Tapinos, 1975). Makalenin sınırları içinde tartışması düşünülen, Türkiyeli göçmenlerin Fransa'ya gelişi üçüncü döneme rastlamaktadır. Türkiye ve Fransa arasında imzalanan ikili işgücü anlaşması (1965) sonrasında, Fransa topraklarına özellikle sanayinin geliştiği bölgelere göçmen akışı başlamıştır.² Diğer göçmenler ile karşılaştırıldığında Türkiyeli göçmenleri ayıran iki temel özellik olduğu söylenebilir: Birincisi, görece yeni bir göç dalgası olması ikincisi ise, bu göç dalgasının Fransa ile tarihsel bir ilişkiden (kolonyal bir geçmiş) kaynaklı olmamasıdır.

Bu makalenin amacı yukarıda kısa bir şekilde tarif edilmeye çalışılan Türkiyeli göçmenlerin emek piyasası içindeki hareketliliğini incelemek olacaktır. Gerard Noiriel (2001: 108)'in dediği gibi, Fransa kamusalında mobilize olan göçmenin rolünü anlamının en önemli başlama noktalarından biri emek piyasası içindeki tarihine bakmaktır. Çünkü emek piyasası bir taraftan yeni

² Fransa'nın birçok yerine dağılmış olmalarına rağmen Türkiye'den gelen göçmen nüfusun yoğunlaştığı bölgeler; Alsace, Rhone-Alpes ve Paris civarıdır.

gelenlerin hayallerini gerçekleştirme alanı diğer taraftan ise ev sahibi toplumla kurulacak karmaşık ilişkilerin alanıdır. Bu alan içinde aslında sembolik veya kültürel, sosyal, iktisadi ve siyasal ilişkilerin bütünü bulunmaktadır. Bu makaledeki tartışma, uzunca bir süredir göç çalışmalarının hâkim kavramı olan entegrasyon kavramı üzerine inşa edilmeyecektir. Entegrasyon kavramının kısıtlamalarından kurtulmak için emek piyasası içinde hareket eden “göçmen” özneye odaklanılacaktır. Türkiyeli göçmenler üzerine yürütülen araştırmaların çoğunun arka planında, “kötü öğrenci” (mauvaise eleve) imajının eşlik ettiği entegrasyona dirençli, kapalı bir cemaat algısı bulunmaktadır.³ Bu algının yaslandığı somut durumları yadsımak yerine neden sürekli tekrar edildiği daha çok önem taşımaktadır. Batılı demokrasilerin son dönem göç hareketleri karşısında etkin politikalar üretmediği görülmektedir. Uzunca bir süreyi kapsayan deneyimlerine rağmen alternatif bir model geliştirmek yerine “eski” modellerde ısrarcı oldukları söylenebilir⁴. Solun hakim anlayış dışında 1960’larda geliştirdiği “emek” dayanışması etrafında örülmüş olan alternatif entegrasyon modelinin günümüzdeki tabanı gittikçe erimiştir. Solun boşluğunu doldurarak kamusal alanı domine eden Ortodoks bakışın kırılmasını sağlayacak sendikaların etkisizliği, kültürel özcülüğe varan yaklaşımların gücünü arttırmasına neden olmuştur. Benzer bir sıkışmışlık hali akademik yazında da kendini hissettirmektedir.

³ Türkiyeli göçmenlerin Fransa’daki hikâyesini akademik bir ilgi alanı haline gelmesi daha ziyade 1980’lerden sonraki döneme rastlamaktadır. Catherine Gökalp’in (1973) yılındaki Avrupa’daki Türk göçü ama özellikle Fransa üzerine yazdığı betimleyici makale bu alandaki en erken çalışmalardan biridir. Riva Kastoryano’nun (1986) “EtreTurc en France” (Fransa’da Türk Olmak) Türk aileler ile yaptığı mülakatlara dayanan çalışması ilk gelenlerin yapısından gündelik hayat pratiklerine kadar zengin bilgilerle doludur ve kendisinden sonra gelen araştırmacıların sıklıkla başvurduğu referans kaynağını olmuştur. Michel Tribilat’ın (1995, 1996) yıllarında göçmenler üzerine yaptığı geniş veri setine dayanan niceliksel çalışmaları büyük ilgi uyandırmıştır. Tribilat’ın Türkiyeli göçmenleri tarif ederken kullandığı “cemaatçi kapanma” (repli communautaire) tanımlaması, entegrasyona kapalı bir Türkiyeli kimliğinin akademi ve popüler alanda yerleşmesine yol açmıştır. Tribilat sonrası çalışmalardan bazıları bu bakış açısının yeterli olmadığını ve indirgemeci mantığını eleştirmişlerdir. Özellikle Tapia (2003, 2005)’in gelineen ülkedeki çeşitliliği dikkate alan yöntemi, Türkiyeli göçmenlerin deneyimini anlama açısından daha elverişli bir yol haritası sunmaktadır. Derya Fırat’ın (2003) yılında “Toplumbilim” dergisi özel sayısında yer alan makalesinde Tribilatçı çerçevenin eksiklerine işaret etmektedir. Ayrıca Bkz. C. Dorier-Autant, (2008). Bilmemekten tanımaya: Fransa’daki Türkiye kökenli göçmenler, D. Danış ve V. İrtiş (Ed), Entegrasyonun ötesinde Türkiye’den Fransa’ya göç ve göçmenlik halleri içinde (s. 189-222).

⁴ Fransa, göç politikasının temelini oluşturan “cumhuriyetçi-entegrasyon” modelini bazı açılardan esnetse de bu modeldeki ısrarı örnek olarak verilebilir.

Bu makalede, genelde entegrasyon tartışmalarının gölgesinde kalan ekonomik alan vurgulanmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken işçilikten girişimciliğe doğru geçen göçmen özneyi ve göçmenlerin piyasasının esas aktörlerine koşut olarak geliştirdikleri “küçük esnaflık” deneyimini anlamaya yönelik “etnik-girişimcilik” kavramının eleştirel bir okuması yapılacaktır. Bu amaçla makalenin birinci bölümünü oluşturan “kavramsal çerçeve” kısmında, çok geniş olan göç yazını içinde kaybolmamak için “etnik-girişimcilik” odaklı göç literatürü gözden geçirilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde, Türkiyeli göçmenlerin Fransa’ya göç süreci kısaca değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise, Türkiyeli göçmenlerin işçilikten girişimciliğe dönüşme hikâyesi, Paris’te “küçük Türkiye” olarak adlandırılan Strasbourg Saint-Denis mahallesi özelinde incelenecektir.

Çalışmanın Kapsamı ve Metodolojisi

1965 yılında Fransa ile Türkiye arasında imzalanan “İşgücü” anlaşmasıyla beraber Türkiyelilerin yoğun bir şekilde Fransa topraklarında görülmeye başlaması 1969 ve 1970 yıllarına denk gelir. Göçmenlerin gelişi yasal göçün sona erdiği 1974’e kadar artan bir şekilde devam etmiştir. Daha sonraları, aile birleşimleri, kaçak girişler ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası politik iltica talebi ile Fransa’ya gelenlerle birlikte Türkiyeli göçmenlerin nüfusları artmıştır. Günümüzde yaklaşık 600 bin kişilik sayıları ile Türkiyeliler, Fransa’nın dördüncü büyük göçmen topluluğunu oluşturmalarına rağmen az sayıda araştırmamanın konusu olmuştur (Petek, 2015). Bu çalışma, bu eksiklikten yola çıkarak akademik ilgi çeperinin dışında kalmış Türkiyeli göçmenlerin, yoğun olarak yaşadığı Paris şehrindeki girişimcilik faaliyetlerini merkeze almaktadır.

Göçmenlerin ev sahibi ülkelerde gerçekleştirdikleri ticari faaliyetler uzunca bir süredir entegrasyon tartışmalarındaki önemli konulardan biri olmuştur. Batı Avrupa’da Kuzey Amerika’da da olduğu gibi göçmenlerin özellikle belli sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Göçmenlerin, işsizlik, kalifiye olamamak, ayrımcılık, emek piyasasındaki düzensizlik, sanayinin yeniden yapılanma süreci ve 1970 sonrası “refah devletinin krizi” gibi sosyo-ekonomik süreçlerle karşı karşıya kalmaları onları ticari faaliyete yönelten motivasyonların başında gelmektedir. Altını çizdiğimiz bu gerçekler ve kendi hesabına çalışma isteği Türkiyeli göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerinin 1980’lerde başlamasını sağlamış ve özellikle 2000’lerden sonra girişimcilik faaliyetleri Fransa’da ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Bu çalışmanın sınırları içinde incelenecek olan girişimcilik, fazla sermaye gerektirmeyen işler olarak tanımlanabilecek konfeksiyon, lokanta ve Türkiye’den gelen gıda maddelerinin satıldığı marketler olacaktır. Bu işletmeler özelinde Türkiyeli göçmenlerin, işçilikten girişimciliğe geçiş süreçlerini anlamak çalışmanın ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır.

Makale içinde kullanılan göçmenlere ait alıntılar 2014 ve 2017 yılları arasında aralıklarla, Türkiyeli göçmenlerin Fransa'ya göç sürecinin farklı boyutlarını konu alan çalışmanın Paris şehrinde gerçekleştirilen nitel saha araştırması mülakatlarının belirli bir kısmına dayanmaktadır. Türkiyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Paris'in kuzey ve güney banliyöleri saha çalışmasının dışında tutulmuştur. Alan araştırması Paris şehir merkezinde Türkiyeli göçmenlerin ticari faaliyetlerinin yoğunlaştığı Strasbourg Saint-Denis mahallesinde gerçekleştirilmiştir. Türkiyeli göçmenlerin Paris'teki uğrak yerlerinden biri olan bu mahalle, “Küçük Türkiye” (la petite turquie) olarak da adlandırılmaktadır. 1980'lerde konfeksiyon atölyelerinden dolayı Fransa'ya yeni gelen Türkiyeli göçmenlerin hem çalıştığı hem de yaşadığı yere dönüşen Saint-Denis mahallesi, 1990'lardan sonra büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Konfeksiyon atölyelerinin çoğu kapanırken döner dükkanları, restoranlar ve marketlerin sayısında kayda değer bir artış yaşanmıştır. Aynı zamanda, bu mahalle, Türkiyeli göçmenlerin kiralardan uygun olduğu banliyölere taşınmasıyla yerleşim yeri olma karakterini de yitirmeye başlamıştır. Günümüzde Saint-Denis mahallesindeki Türkiyeli göçmenlerin görünürlüğü, ticari, boş zaman geçirme ve politik faaliyetlerle somutlaşmaktadır. Kısaca tarif etmeye çalıştığımız Saint-Denis mahallesi hem girişimcilik faaliyetinin geçirdiği dönüşümün anlaşılması hem de Paris'teki Türkiyeli göçmenlerin kolektif hafızasının mekanı da olması sebebi ile alan çalışması için en uygun yer olarak görülmüştür. Çalışma içinde kullanılan veriler, 15 kişi ile yaklaşık 20 saat süren derinlemesine mülakat sonuçlarına dayanmaktadır. Kaynak kişiler kar topu örnekleme tekniğiyle belirlenmiş ve görüşmeler çalışma mekanlarında gerçekleştirilmiştir. Sahadaki anlatıların tekrara düştüğü anda görüşmeler sonlandırılmıştır. Makalenin içinde tüm kaynak kişilere ait veriler araştırmanın sınırları gözetilerek kullanılmıştır. Bütün katılımcıların hepsinin erkek olması kadın girişimcilerin temsili noktasında ve kadınlara ilişkin deneyimin aktarılması konusunda çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Göç sürecinin nasıl başladığı, işçilik deneyimleri, girişimcilik motivasyonları vb. temaların yer aldığı sorular etrafında bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Bronislaw Malinowski'den beri antropologların saha verisi toplamak için alanda uzun süre kalmalarına işaret eden katılımcı gözlem, bu çalışmada bir diğer nitel veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Mahalleye belli aralıklarla yapılan ziyaretler, kayıt dışı ayak üstü gerçekleştirilen sohbetler, Türkiyeli olmayan mahalle sakinleri ile yapılan ayak üstü konuşmalarla verinin toplama süreci tamamlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

“ekonominin tüm tarihi göstermiştir ki yabancı her yerde tacir olarak ortaya çıkar ve tacirler de yabancı” George Simmel

“Etnik-girişimciliğin” sosyal bilimlerde yeniden gündeme gelmesinde, 1972 yılında Ivan Light tarafından yazılan “Ethnic Enterprise in America” adlı çalışması öncü bir rol oynamıştır.⁵ Bu kitap, 1880-1940 yılları arasında Amerika’da yaşayan Japonlar, Çinliler ve Afro-Amerikalıların kendi hesabına çalışma pratiklerinin karşılaştırılması hakkındadır. Edna Bonacich ve John Modell ise “etnik-ekonomi” terimini ilk defa çalışmalarında operasyonel kullanmışlardır. Onlara göre “etnik ekonomi”, etnik bir grup ya da göçmenler tarafından kurulan ve hemşerileri ve karşılıksız aile emeğine dayanan ekonomiyi tarif etmektedir (Light ve Gold, 2000: 9). Atlantik’in diğer yakasında bu alanla ilgili çalışmaların yapılmaya başlanması yeni bir olgudur. Fransa’da, “küçük ticaret” (petit commerce) ve yabancıların mesleği üzerine ilk makalenin yayınlanması 1970’li yılların ortasına tekabül etmektedir (Vuddamalay, 167). Bu kavramın akademinin ilgi alanına girmesini, sosyal yapıdaki dönüşümün yansıması olarak okunabilir. Göçmen işçiliğin 70’lerde değişmeye başlaması ve sanayideki el-işçiliğine dayanan entegrasyon modelinin dönüşümü, emek piyasasının evrilmesine yol açmıştır. Yabancıların kurduğu küçük işletmelerin görünürlüğü bu dönemden sonra yükselme göstermiştir. Şehirlerin çehresi hem kendi hemşerileri hem de yabancıların hatırı sayılır bir biçimde ilgisini çeken göçmenlerin kurdukları ticari teşebbüsler ile değişmeye başlamıştır. Göçmenler tarafından kurulan küçük ticari işletmeler, piyasanın değişen şartlarına yine piyasa içinden üretilen tutunma stratejilerinden biridir. Aslında bu durum, 20. yüzyıl boyunca emek piyasası içindeki göçmenlerin deneyimine gönderme yapmaktadır.

⁵ Sosyal bilimler geleneği içinde “etnik-girişimcilik” adıyla olması bile “yabancıların” ev sahibi ülkelerdeki ticari faaliyeti eski bir fenomendir. 1908’de Georg Simmel’in yazdığı gibi, “ekonominin tüm tarihi göstermiştir ki yabancı her yerde tacir olarak ortaya çıkar ve tacirler de yabancı”. Simmel’in gözlemleri, Avrupa’nın büyük dönüşümüne tanıklık edilen döneme rastlamaktadır. Kentlere olan göçlerin arttığı, çeşitli etnik kökenden olanların bir arada yaşamaya başladığı dönem kapitalizmin olgunlaşmaya başladığı yıllardır. Bu dönemde ticaret, geleneksel aidiyet ve dayanışma biçimlerini aşan yabancıya dışarıyla ilişki kurmasını sağlayan bir etkinlik olarak görülmektedir (Pecoud, 2012). Ma Mung’un (1994: 186) altını çizdiği gibi birinci dünya savaşı öncesi Fransa’sında 1911’lerde 121 bin civarında tüccar ve zanaatçı bulunmaktadır. Bu tüccar ve zanaatçıların çoğunluğu komşu ülkelerden (Belçikalılar, İtalyanlar, İsviçreliiler, Almanlar ve Avrupalı Yahudiler) gelen kişilerden oluşmaktadır. Antoine Pecoud (2012), günümüz refah devleti sonrasında da ifade eden Post-Fordist dönemin Simmel tarafından gözlemlenen dönemden farklı olduğunu ve dışlanma, işsizlik, klasik sanayinin yapısal dönüşümü sonrası toplumsal tabakanın en altında yer alan göçmenlerin öngörülmeyen bir biçimde girişimci olduklarını belirtmiştir. Bu makalede, eski bir fenomen olan “yabancıların” girişimcilik faaliyetlerinin özellikle 1960 sonrası dünyasında yaşanan dönüşümlerin ışığında anlaşılması gerektiği için sosyal bilimler yazını içinde 1970’lerden sonra oluşan literatüre ağırlık verilmiştir.

Fransızların, ekonomik kriz dönemlerinde yabancılara yönelttikleri “Fransızların işini alıyor” suçlaması işsizliğinin nedenini işaretlemeye temel iddialardan biri haline gelmiştir. 1880-1890 yılları arasındaki büyük buhran döneminde ve ondan daha yeni bir tarih olan 1926-1927 krizi bu duruma örnek verilebilir (Zalc, 2010: 196). Göçmenlerin bu dönemdeki tavrı, yabancı olduklarından dolayı damgalanmamak için ticaretle uğraşmak olmuştur. Mayıs 1928 yılında “Paris Ticaret Odasının”, Paris’in bazı mahallerindeki caddelerin artan bir şekilde Suriye, Filistin ve Ortadoğu’nun diğer bölgelerinden gelenler tarafından tekelleştirilmesi ve bu durumun Fransız esnaflarına zarar verdiği yönündeki şikayeti (Zalc, 2010: 203) günümüzde de güncelliği koruyan söylemlerden biridir.

1980’lerden beri “etnik-girişimcilik” hakkındaki yazın gelişmeye başlamıştır. Girişimciliğin, Batı ülkelerinde yaşayan göçmenlerin ve onların çocuklarının hareket kabiliyetini kolaylaştıran merkezi bir fenomen olduğu söylenebilir. Çinliler ve Kuzey Afrikalılar Fransa’da, Hindistan ve Pakistanlılar İngiltere’de, Türkiyeliler Almanya’da, Asyalılar Amerika’da şaşırtıcı bir sosyal mutasyon ile başlarda yoksul ve düşük kalifiye bir konumdan ticaret ile uğraşan kişilere dönüşmüşlerdir (Pecoud, 2005: 378). Bu dönüşüm süreci mikro ve makro faktörleri hesaba katan bir analiz çerçevesi ile anlaşılabilir.

Göçmenlerin girişimci özneye dönüşme süreçlerini etkileyen mikro faktörler beş başlık altında toplanabilir: Birinci faktör, işsizlik ve emek piyasasındaki ayrımcılık göçmenlerin ticari faaliyette bulunmalarını teşvik etmiştir. Post-endüstriyel dönem, genelde göçmenlerin kendilerine yer bulduğu yarı-nitelik gerektiren işlerin çoğunluğunu ortadan kaldırmıştır ve bu durum başka perspektiflerin devreye sokulması gerekliliğini doğurmuştur. İkinci faktör, göçmenler genelde yerli halkların bıraktığı alanlara yatırım yapmışlardır. İkinci dünya savaşından sonra sürdürülmesi güç olan, bakkaliye, ucuz lokantacılık ve gazete bayiliği gibi ticari etkinlikleri sürdürenler göçmenler olmuştur. Üçüncü faktör, hemşerilerin giyim, yiyecek, boş zaman ve hizmet (çeviri, haberleşme, ve ulaşım vb.) ihtiyaçları bu sektörler yatırımın önünü açmıştır. Aile birleşmeleri sayesinde güçlenen bu alanlar sadece hemşerilerin değil aynı zamanda göçmen olmayan müşterilerin de ilgisini çekmektedir. Dördüncü faktör, çoğu göçmen geri dönüşleri için gerekli kapital birikimini sağlayacak işletmeleri köken ülkelerindeki ekonomik şartların istikrarlı olmamasında dolayı ev sahibi ülkede açmayı tercih etmektedirler. Uzunca bir süre aynı ülkede yaşama deneyimi sosyal ve hukuki meseleleri kolaylaştırmaktadır. Beşinci faktör, coğrafi perspektiften göçmenlerin ticaretinin önünü açan şehir mekânı ile ilgili dönüşümdür. Yerli halkların, göçmenlerin yatırım yaptıkları mekânları terk etmeleri bunun en bariz örneklerinden biridir. Hemşerilerin benzer mekânlarda

yaşıyor olması da etkili bir neden olarak gösterilebilir. Makro durum aslında yeni çalışmalar ile gündeme gelmeye başlamıştır. Ev sahibi ülkenin politik ve ekonomik yapısı gibi yapısal nedenler göçmenlerin beşeri sermayeleri dışındaki makro etmenler olarak göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerine etki yapmaktadır (Pecoud, 2005: 378-379).

Özellikle ikincil sektör olarak adlandırılan hizmet sektöründe karşılığını bulan “etnik-ekonominin”, piyasanın rasyonel şartlarından azade görüntüsü ve sınıfsal kutuplaşmanın farklı bir veçhesini taşımasına rağmen, dayanışmacı yapısına yapılan vurgu bu ekonomi içinde hareket edenlerin çelişkilerini not etmeyi engeller niteliktedir. Aslında ilk soru belki de etnik ekonominin doğasına ilişkin olarak sorulabilir: Bir ekonomiyi etnik yapan nedir ve onunla genel ekonomi arasındaki çizgiyi nasıl çizebiliriz? Sosyal-ekonomist Granovetter’in ileri sürdüğü gibi ekonomik hayatın bütünü sosyal network üzerinden katılanlarla şekillenmekteyken, buradan yola çıkarak etnik ve entik olmayan girişimci arasındaki farkı nasıl oluşturabiliriz? (Pecoud, 2002). Pek çok çalışma gibi saha bulgularının gösterdiği, etnik ekonominin doğasının tanımlanmasının zor olduğu gerçeğidir. Günümüzde “etnik-ekonomi” oldukça heterojen, ulusal ve uluslararası çıkarları gözetken melez bir yapıya sahiptir. Etnik bir dayanışmanın etrafında örülmesine rağmen bu ekonomik yapı içinde karşılaşılan, çalışan ve patron çelişmesini barındıran, sömürüyü derinleştiren ve yoksulluğu fasit bir daireye döndüren yapısı çok fazla konu edilmemektedir. Post-fordist dönemde kapitalist sisteme içkin olan yapısal işsizliğin derinleşmesi ve bu durumu aşmaya yönelik bir çabanın ürünü olan “etnik dayanışmanın” olumlu yanları daha kalın çizilmektedir. Ayrıca, işçi sınıfı içindeki parçalanmayı derinleştirici ve “sınıf dayanışmasının” ikamesi olarak da değerlendirilebilir. Kapitalizmin yapısal krizlerinden biri olan kalıcı işsizliğe sistem içi bir alternatif geliştirdiği için piyasa rasyonalitesinin dışında yapılanma görüntüsü veren “etnik-ekonomi”, dayanışmacı yönü ve işsizliğe bulduğu geçici çözümlerle popülist sağın kültürelci eleştirilerine rağmen olumlanmaktadır.

Portes ve Bach (1985), etnik dayanışmanın içeriğine ilişkin ileri sürdükleri çalışan-patron ilişkisini anlamaya yönelik “kendi için etnik” tanımlaması sınıf ilişkilerinin daha farklı bir perspektiften nasıl okunduğunu göstermektedir. Onlara göre;

“...etnisite sınıf ilişkisinin karakterini dönüştürmüştür. Etnik bağ, dışardaki yoksunluğa tezat olarak içerde kolektif bir duygu vermektedir; fakat etnik dayanışma karşılıklı bir sorumluluğu içermektedir. Hemşehrilerin sorumluluğu, rızaya dayalı olarak zor çalışma şartlarını kabul etmektir. Patronlar ise bu sömürüye karşı, hemşehrilerine

işletmelerinde uygun olan ustabaşılığı pozisyonunu muhafaza etmeli, mesleklerindeki yetkinliklerini artıracak formasyonu vermesi ve muhtemel kendi hesabına çalışma kararlarına yardım etmelidirler...” (Waldinger, 1993: 19).

Waldinger (1993), Portes ve Bach'ın “Latin Journey” eserlerinde geliştirdikleri bu hipotezlerin akla uygun olduğu ancak eserlerinde buna yönelik hiçbir kanıtın olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca bu göçmen firmalarda, işçilerin nasıl alındığı, diğer firmalar ile ilişkileri, iç organizasyonları ve formasyon metotları hakkında bilginin toplanmadığı belirtilmektedir (Waldinger, 1993: 19). Sanders ve Nee (1987), Florida'daki Kübalılar ve Kaliforniya'daki Çinlileri konu alan nitel verilere dayanan araştırmalarına göre, göçmen dayanışmasının doğasında asimetrik bir durum vardır. Etnik bir grup olarak tarif edilen göçmenler, diğerleri ile kendilerini ayıran sınırların farkındadırlar. Göçmen patronlar da bu durumu bilerek, kendi çıkarları ile göçmen işçilerin çıkarlarını aynılaştırma gayreti gösterir. Diğer bir hususta göçmenlerin patronları ile müşteri ilişkisi gerçeğidir. Göçmenlerin göç sürecinin erken dönemlerinde yardım almaları ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmaları bu asimetrinin unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Waldinger (1993) , yukarıda adı geçen iki çalışmada da etnik dayanışmanın olduğunu kanıtlamak için yeteri kadar kanıt ve teorik çerçevenin bulunmadığını dile getirmektedir. Ona göre, etnik ağların gelişimi grup dayanışması ya da bilincinden önce altyapı imkânlarının ve kaynakların gelişimi ile yakından ilgilidir. Göçmen bir çalışanın etnik grubu ile ilişkili olarak yanında çalıştığı patronun, her istediğini yapmasını açıklayacak hiçbir neden yoktur. Belki de, geçmişte yaşanan bir yardımın karşılığı, patrona bağlılığın bir nedeni olarak düşünülebilir. Buna karşılık, yeni göçmen ekonomisinin canlılığı ve istihdam alanlarının genişlemesi, göçmen patronların bağlılık beklemelerine karşın, göçmen işçilerin kendi menfaatlerine olanı yapmasını engelleyecek cezalandırma süreçlerini etkisiz kılmaktadır (Waldinger, 1993: 20).

Etnik ekonomi içindeki göçmen dayanışması, bu ekonomi içindeki çelişkileri gizlemekte çok da başarılı değildir. Aslında varlığının kendisi bile şüphelidir. Waldinger'in öne sürdüğü gibi bu piyasa içindeki çeşitlilik, patronların bağlılık ülküsü etrafında kurmaya çalıştıkları “etnik dayanışma ethos”unun kırılabilirliğini ve bu ekonomi içindeki “uzlaşmaz” çelişkinin varlığına işaret etmektedir.

Fransa'da Türkiyeliler

"Biz işgücü çağırdık, onlar insan gönderdi" Max Frisch

Türkiyeli göçmenlerin Fransa'ya gelişi, 1965 yılında imzalanan ve 1969 yenilenen "İşgücü Anlaşması" ile olmuştur. Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun organize ettiği işçi göçüne başvuranların kabulünde öncelik, yaşadıkları yerler kuraklık ve sel gibi nedenlerden dolayı hasar görenler, az gelişmiş bölgelerde yaşayanlar ve listeye ilk yazılıp bekleyenlere verilmiştir. Bu organize göç 1974 yılında anlaşmanın feshi ile yerini aile birleşimi, iltica ve kaçak göçe bırakmıştır. Türklerin Avrupa'ya doğru olan göçleri Asyalı ve siyah Afrikalılarının göçleri ile birlikte düşünüldüğünde diğer göçmen gruplarına oranla oldukça yenidir. Fransa, Türkiye ile göçmen anlaşması imzalayan son ülkelerden biridir. Bu çerçevede içinde, 1970'li yılların başında Fransa'ya gelen, ilk kuşak Türkiyeli göçmenlerin sosyo-ekonomik yapısında, kır kökeni ağır basmaktadır:

"(...) Köyde genelde tarımcılık ve hayvancılık ile uğraşıyorduk. Nitekim dedik Avrupa'ya gidelim. Şartlar iyi değildi. Fakirlik vardı. Yoksulluk vardı. İş yoktu memleketimizde. Yaşadığımız bölgelerde hiç yoktu. (...) Ve nitekim karar verdik. Bizden önce Almanya'ya gidenler çoktu 1960'larda. 1965'te İş ve İşçi bulma kurumuna başvurduğum Almanya'ya gelmek için (...) Kontenjan geliyordu... O zaman kontenjan gelmedi. Tunceli'nin fakir oluşu yüzünden fazla kontenjan oraya veriliyordu. Genelde Doğu Anadolu bölgesine (...) Meslek olarak inşaatçı yazıldım. Bilmiyordum. İnşaatın "a" harfini bilmiyordum. (...) O arada 1972'nin sonunda yurtdışı kartım çıktı haberi geldi. (...) Kartta sabıka kağıdı ile birlikte İstanbul'da muayene geleceksiniz diye yazıyordu. (...) İstanbul'a geldik. O zaman Tophane'de muayeneye girdik. (...) Kazandık. (...) Bize dediler ki gençler siz şimdi Fransa'ya gideceksiniz... İmtihan yaptılar meslek üzeri. Sonuçlar açıklandı kazandım. (...) Bir hafta sonra 401 numaralı vagonla Fransa'ya gideceğimi söylediler. Biz Türkler 16 kişi varız. Adanalı vardı, Kayserili vardı, Giresunlu vardı, her yöreden vardı. (...) Fransız irtibat bürosu (İstanbul) sarı bir kokart verdi. Dediler ki bunu takacaksınız Fransa'da tercüman sizi karşılayacak. (...) Yanımızda sadece elbiselerimiz vardı. (...)" (erkek, 74)

Yukarıdaki kaynak kişinin işaret ettiği gibi, Fransa'ya gelenlerin çoğu kırsal kökenli ve yarı-nitelikli el işçilerden teşekkül etmekteydi. Türkiye'nin doğusu başta olmak üzere İç Anadolu ve Karadeniz bölgesinin kırsal alanlarından, yoksulluk ile mücadele, daha iyi bir yaşam, sosyal statüde üst katmanlara tırmanmanın motive ettiği ekonomik karakteri ağır basan bir göç sürecinin yaşandığına tanık olmaktadır. Bundan dolayı Riva Kastoryano'nun

(1986: 15) işaret ettiği gibi Türklerin Fransa'ya göçü “ekonomik göç” kapsamında değerlendirilebilir. İlk kuşağın kısa zamanda para kazanıp, geri dönmek üzerine kurulu stratejisi, en etkin motive enstrüman olmuştur. Dönüş fikri üzerine kurulu “göçmen kuşlar” miti, göçün aktörlerine baktığımızda hem ev sahibi ülke hem de göçmenler tarafından paylaşılmaktadır. Bu mitin yaslandığı temel argüman, göçün ekonomik doğası gereği gelenlerin belirli bir kapital birikiminden sonra ülkelerine geri dönecekleri üzerinedir. Bu süreç içinde birinci kuşak göçmenlerde ortaya çıkan genel eğilim, kültürel değerlerini koruyarak gelinen ülkenin kültürel kodlarına asimile olmada direnme şeklindedir. Geri dönüş illüzyonu neredeyse bütün göç örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. Göçmenin ilk geliş amacı, para kazanmak, “geleceği kurmak”, başarmak ve bunun sonucunda “onurlu” bir duygu eşliğinde köken ülkeye geri dönmektir (Temime, 1991: 62). Kısa zamanda, ilk geliş esnasında öngörülmeleyen faktörlerin devreye girmesiyle, dönüş miti zamanla evrilerek “emeklilik” yaşına ertelenmiştir. Çoğunluğu bekar-evli genç erkeklerden oluşan ilk kuşak göçmenlerin yapısı, aile birleşimleri sonunda kadın nüfusunun artmasıyla sonuçlanmıştır.

Türkiyeli göçmenlerin emek piyasası içindeki hareketliliği ilk başlarda Fordist üretim biçiminin hâkim olduğu bir atmosferde şekillenmiştir. Fordist dönemi farklı kılan yanlarından biri, göç sürecinin bir bakıma firmaların isteği ve devletin kontrolünde gelişmesiydi. Büyük fabrikalarda başlayan işçileşme süreci Post-Fordist dönemde başka alanlara kayarak yeni imkânların önünü açmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda göçmenler, farklı stratejileri devreye sokmaya başlamışlardır. 1980-1995 yılları arasında girişimcilik güçlü bir şekilde yükselmiştir. Bu dönemde emek piyasasına girişte yaşanan güçlükler özellikle alt-sözleşme ile inşaat ve tekstil sektöründe kendi hesabına çalışan göçmen işçi modelinin doğmasına neden olmuştur (Autant-Dorier, 2003:187). Fransa'da ve özellikle Paris'te seksen sonrası, genel ekonominin içinde göçmenlerin kamusal alandaki görünürlüğü artmaya başlamıştır. Bu göçmenler grupları içinde Türkiyeliler, diğer göçmenlere göre daha geç bir göç hareketi olmasına rağmen ekonomik alan içinde hızlı bir şekilde kendilerine yer açmayı başarmışlardır. 2005 yılında Paris merkezli Türkiyeli göçmenler tarafından kurulan 5574 firma üzerine yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, Fransız meslektaşları ile karşılaştırıldıklarında şu özellikler ile farklılık göstermektedirler: Türkiyeli girişimcilerin genç oluşu (ortalama yaş, 41,5), erkek temsiliyetinin çok güçlü oluşu (yüzde 84,75), firma yaşlarının genç oluşu (yüzde 65'nin 5 yıla yakın bir zamandır faaliyette olması) bunun yanısıra inşaat ve tekstil sektörü gibi iki alanda yoğunlaşmaları. 2009 yılındaki kararnameye göre Fransa'da üç tip işletme tanımlanmıştır: on kişiden az çalışanı bulunan ve yıllık kazancı iki

milyon Euro'yu aşmayan "mikro İşlemeler", en az elli kişinin çalıştığı ve yıllık kazancı 10 milyon Euro'yu aşmayan "küçük işletmeler" ve son olarak en az 250 kişinin çalıştığı ve yıllık cirosu 43 milyondan az olmayan "orta boy işletmeler". "Paris Ticaret Odası"nın 2017 yılı verilerine göre, Paris'teki işletmelerin %87'si mikro işletme, %9'u küçük işletme ve %4'ü orta boy işletmelerden oluşmakta. Bu işletmelerin %14'ü 168 farklı ülke vatandaşına ait iken, %86'sı Fransızlar tarafından işletilmektedir. Farklı ülke vatandaşların ait işletmelerden %27'si Asya, Yakın ve Orta Doğu ülkeleridir. Bu ülkeler içinde Türkiye vatandaşları %14 işletme oranı ile Çin'in arkasından ikinci sırada gelmektedir⁶. 2000'lerden sonra Türkiyeli girişimcilerin hem de işletme sayısı artmış hem de genel ekonominin eğilimlerine koşut bir yapı arz etmektedir. Paris ekonomisi içinde mikro işletmelerin ağırlığı hesaba katıldığında Türkiye kökenli vatandaşların işyerlerinin mikro yapısı "etnik-girişimcilik" kavramının ihtiyatlı bir biçimde kullanılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Girişimciliğin ve kendi hesabına çalışmanın arkasında yatan en etkili motivasyon kaynağı patron olarak göç sürecinde "başardığını" kanıtlamak ve aynı zamanda hem işsizlik sorununa çözüm üretmek hem de çocuklarına bir iş bırakmaktır. Türkiyeli göçmenlerin bu dönüşümünü ve işçilikten patronluğa ve patronluktan ulus aşırı bir ekonomik faaliyetin öznesi konuma yükselen yapısını, Tapia'nın deyişiyle aynı zamanda "yerleşik" ve "göçebe" olanlar olarak tarif edilebilir. Türkiyeli göçmenlerin kendi hesabına çalışan patrona dönüşmeden önce farklı işleri tecrübe etmektedirler: hemşerilerinin yanında güvencesiz olarak çalışma, arkasından küçük bir büfe açma ve sonrasında konfeksiyon işi ile sonlandırma (Belbahri, 1992: 69):

" ...1990'larda Fransa'ya geldim. O dönemlerde restoran ve konfeksiyon Türklerin yoğun bir şekilde çalıştığı iki sektördü. İlk başlarda, üreticilik yaptım ki bu iş beni çok çekmedi. Babamın daha önce çalıştığı restoranda işe başladım. İlk başlarda sabah erkenden akşam geç vakitlere kadar işi öğrenmek için çalıştım. Birkaç yıl içinde Paris'in 18. Bölgesinde kendi restoranımı açtım. İşçi olarak çalışmaktan daha farklı..." (erkek, 52)

Paris'in en işlek yerlerinden biri olan Strassbourg Saint-Denis Mahallesi yukarıda kısaca tarif etmeye çalışılan emek dönüşümünün izlerinin yakalanabileceği ender yerlerden biridir. Saint-Denis, 1980'lerde itibaren Türkiyeli göçmenlerin Paris'te kendilerini "evlerinde" hissettikleri bir yuvaya dönüşmüştür.

⁶ http://www.greffe-tc-paris.fr/fr/etudes-et-communication/bulletin-d-actualite-des-greffiers/bulletin_actualite_des_greffiers_2017.html

Paris'teki Küçük Türkiye: Strasbourg Saint-Denis

Saint-Denis, XVIII. Yüzyıl Paris'inde duvarların dışında kalan sebzeçiliğin yapıldığı ve geleneksel ticaretin eski zamandan beri belkemiğini oluşturan bir yerdir. XIX. yüzyılda Paris'in çehresinde yapılan değişiklik ve Hausmann'ın şehri genişletmesi ile burası, küçük firmaların ve küçük sanayilerin yerleştiği bir mekâna dönüşmüştür. 1960'lı yıllardan beri hazır giyim sektörünün merkezi durumundadır. 2000'li yıllara kadar “Sefarad Yahudilerinin” kontrolünde olan bu mekân bu yıllardan sonra Çinlilerin etki alanlarını genişlettiği bir yapıya bürünmüştür (Dinh, 2009: 108-9). Günümüzde Saint-Denis, Türkiyelilerin çok olduğu kadar, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lankalılarının faaliyet gösterdiği birlikte yaşamın en canlı örneğini sunan mekânlardan biridir. Mahallenin bağlı bulunduğu belediyenin yabancılar ile ilişkilerden sorumlu yetkilisine göre 61 farklı etnik grup, fakir olan ve direkt merkezde bulunmayan bu mahallede yaşamaktadır. İki büyük tren garına yakın olması, kiralardan görece uygunluğu, ticari faaliyetin çeşitliliği ve merkeze olan yakınlığı bu bölgeyi cazip kılan özelliklerindedir. Bazı nüfus gruplarının yoğunluğuna rağmen, Saint-Denis'in Amerikanvari getto ile aralarında yapısal farklar vardır. “Türk Mahallesi” (la petite turquie) olarak adlandırılmasına rağmen farklı kökenden gelen göçmenlerin de yoğun olarak yaşadığı bir yerdir. Paris'in 13. Bölgesindeki Asyalıların yoğun olduğu yerle karşılaştırıldığında etnik çeşitliliği daha fazladır (Louvet, 1999: 124). 1982 yılından itibaren Saint-Denis mahallesinde yaşayan Türkiyeli bir mahalle sakininin belirttiği gibi, o dönemlerden itibaren farklı dilleri konuşan göçmenlerin mekanı olan mahalle bugün de aynı karakterini korumakla birlikte yeni açılan işyerleriyle farklı sosyal statüden kişilerin buluşma noktasına dönüşmeye başlamıştır. Paris içinde yaşayan göçmenlerin olduğu kadar Fransızların da mekanına dönüşmüştür. Ruth Glass'ın, altmışların Londra'sında işçi sınıfı mahallerinde yaşanan dönüşümü anlamaya yönelik ileri sürdüğü “soylulaştırma” (gentrification) kavramı Saint-Denis mahallesinde yaşanmakta olan süreci iyi bir şekilde izah etmektedir. Bu kavram, şehir merkezindeki işçi sınıfına ait Viktorya dönemi evlerinin, üst ve orta sınıflar tarafından satın alınarak yenilenmesi ve pahalı konutlara dönüştürülme sürecine işaret etmektedir. Glass, soylulaştırma sürecinin, bir mahallede başladıktan sonra diğer mahalleleri de kapsayacak bir biçimde hızla yayıldığını ve eski yerleşik nüfusun yerinden edilip, mahallenin sosyal karakteri tamamen dönüşene kadar da sürdüğünü dile getirmektedir (Sönmez, 2014: 44). Mülkiyetin el değiştirmesi ve şehir merkezinde yaşayan işçi sınıfı kökenli nüfusun şehrin çeperlerine doğru iten bu süreç, Paris'te bir çok mahallenin sosyal karakterini değiştirmesine neden olmuştur. Saint-Denis'de açılan şık kafeler ve üst-orta sınıfın tüketim

alışkanlıklarına yönelik ürünler satan dükkanların çoğalmasa “soylulaştırma” sürecinin başladığına dair güçlü emareler taşımaktadır:

“Bizim dükkan sokağın başında. Eskiden mahallenin hareketli kısımları ve ticaretin yoğun olarak döndüğü yer burasıydı. Şimdilerde alt kısım da yeni açılan mekanlarla hareketlenmeye başladı. Bir çok mekan el değiştirdi ve dükkan fiyatları artmaya başladı. Her gün birkaç kişi bana gelip boş mekan olup olmadığını soruyor ve çok büyük paralar konuşuluyor” (erkek, 53)

Saint-Denis Mahallesi'nin dokusu “soylulaştırma” süreciyle yavaş yavaş değişmeye başlasa da eski karakterini hala korumakta ve göçmenlerin Paris'e tutunmak için yürüttükleri ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerinin mekan olma özelliğini sürdürmektedir. Bu mahalleyle Türkiyeli göçmenlerin yoğun bir ilişki kurması 1980'lerin başıdır. Bundaki temel etkilerden biri, kalifiye olamayan emek gücünün kendisine kolayca yer bulacağı tekstil atölyelerinin bulunmasıydı. Konfeksiyonun 19. Yüzyıldan günümüze Fransa'daki seyrine baktığımızda karşımıza çıkan en belirgin özelliği göçmen emeğinin varlığıdır. Birbirinden farklı etnik gruplar bazı dönemlerde sektör içinde rol oynamışlardır. 1950'lerde konfeksiyon sektörünün %40'ı Yahudiler'den oluşmaktadır. Kolonilerin bağımsızlıklarından sonra özellikle Tunus ve Fas'tan gelen Yahudiler, 1960'ların ekonomik büyüme ortamında, spor ve günlük hazır giyimdeki talebin artması ile etkin olmuşlardır. Sentier (Paris 11. Bölgede) Yahudi delegasyonunun kayıtlarına göre 1980'lerde yaklaşık 1200 firmanın 800'ünü Yahudiler oluşturmaktadır⁷ (Green, 2015: 11). İkinci kuşak Ermeniler'de bu dönemde spor giyimde yaşanan gelişmeden yararlanmışlardır. 1960 ve 1970'lerde yeni bir dalga olarak İran, Lübnan ve Türkiye'den gelen Ermeniler de konfeksiyon sektörü aracılığı ile emek piyasasına dahil olmuşlardır:

“Halamın oğlu 1971'de gelmişti. Halamlar, kardeşlerim filan daha önce İsviçre'ye yerleşmişlerdi. Bizimde amacımız oraya gitmekti fakat kaçak yollarından ancak Nice'e gelebildik oradaki akrabalar yardımı ile sonra Paris'e geldik. Yaşadığımız bu mahalle Ermeni nüfusunun yoğun olduğu bir yer. 1990'larda ilk geldiğimde eniştemin yanında 6 ay ve daha sonra bir tanışın yanında da 1 yıla yakın triko-konfeksiyon işinde çalıştım. Sonra kendimiz açtık. Bu tarihten 2007'e kadar konfeksiyonda çalıştım. Triko işinde çalıştım. Triko diğerlerine göre dikmesi daha

⁷ Firma sahibi Yahudiler'in %90'ı Kuzey Afrika Yahudileri'dir (%60 Tunus, %20 Fas ve %10 Cezayir) ve geriye kalan %10'u Doğu Avrupa Yahudilerinden teşekkül etmektedir.

kolaydır. Konfeksiyon işini bu dönemde Türkler daha çoğunlukla yapıyordu” (erkek, 70)

1980’li yıllar daha önceden başka atölyede çalışan ama daha sonra kendi konfeksiyon atölyesini kurarak girişimciye dönüşen Türkiyeli göçmenlerin Saint-Denis’de yoğun bir şekilde görünmeye başladığı yıllardır. Bu atölyelerin büyük çoğunluğu alt-sözleşme ile büyük fabrikalara iş yapan küçük ölçekli işletmelerdir. Birinci dalga ile gelen ve konfeksiyon sektöründe girişimcilik yapan göçmenlerin çoğunun göç sürecine katılmadan önce Türkiye’de benzer deneyimleri olmuştur:

“(…) 1980 yılında Paris’e geldim. Gelmeden önce konfeksiyon işi yapıyordum. İlk önce İngiltere’ye gitmeye karar verdim. Ama arkadaşlarım tekstilin merkezi Paris deyince bende buraya geldim. İlk geldiğimde iş bulmak hiç zor olmadı. O dönemler, hazır giyim mağazalarının işlerini dikecek küçük atölyelere ihtiyaç çoktu. Ben de yaklaşık 14 yıl kendi atölyemi işlettim. O dönemler işin çokluğu Türklerin burada toplanmasına yol açtı. Bu sokak eskiden küçük konfeksiyon atölyeleri ile doluydu. Çok iş vardı. Şimdilerde ise Türkler konfeksiyon işinde fazla yoklar yerlerini Çinliler aldı. (...) (erkek, 58).

Buna karşılık göç sürecine sonradan katılan göçmenler yukarıdaki alıntının belirttiği bir deneyimden yoksun olarak konfeksiyon aracılığı ile emek piyasasına katılmışlardır. Türkiyeli göçmenler, kısa bir süre bu sektörde çalışıp yeterli kapital birikiminden sonra kendi atölyelerini kurmuşlardır:

“1980’de Fransa’ya geldiğimde, bir konfeksiyon atölyesinde üretici olarak eşimde makinacı olarak çalışmaya başladık. Sistemi öğrenmek zor değildi. Gerekli parayı biriktirdikten ve biraz arkadaşlardan ve biraz da banka kredisi ile 1985 yılında kendi atölyemizi açtık. (...)” (Öztürk, 1988: 26)

Fransa’ya giden Türkiyeli göçmenlerin düşük kalifiyeli emek yapısı, kas gücü gerektiren işlerde kendilerine yer bulmalarına neden olmuştur. İlk göçmenlerin büyük çoğunluğu konfeksiyon, inşaat, fabrika işçiliği ve kamusal bakım-onarım işlerinde istihdam fırsatı bulmuşlardır:

“(…) 1989 yılında Paris’e geldim. O zamanlar Türkiye’den gelenler genelde inşaat, lokanta ve konfeksiyon gibi işlerde çalışıyorlardı. Bende ilk geldiğimde konfeksiyonda çalışmaya başladım. Biraz birikimden sonra bu küçük döner büfesini işletmeye başladım. Uzun zamandan beri bu işi yapıyorum. Yer ufak olduğu için tek çalışmak yetiyor. Çalışma saatleri çok uzun. Bazen konfeksiyonda çalıştığım zamanları

özlüyorum. Orada en azından saatimiz belliydi. Bu iste gece 11'lere kadar çalışıyorsun. Kazanç iyi ama çok çalışıyoruz. (...)" (erkek, 56)

Özellikle konfeksiyon sektörü üretim yapısı ve organizasyonu gereği hem düşük kalifiyeli işçiler için emek piyasasında hareketliliğini kolaylaştıran hem de ufak bir kapital biriktirip kendi hesabına çalışmak isteyenler için elverişli bir sektör olmuştur. Bu tarz işletmelerin çoğalması, yasal olmayan yollardan Fransa'ya gelen, dil becerisini fazla geliştiremediği için hemşeri "dayanışmasına" ihtiyaç duyan göçmenler için ev sahibi ülkeye tutunma yollarından birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, eğitim yoluyla verili tabakalaşma sistemi içerisinde bir üst statüye geçme umudunu yitirmiş genç kuşakların ve farklı göçmen topluluklarının benzer durumda olan aktif çalışma yaşındaki bireyleri için emek piyasasına katılmalarını kolaylaştıran bir etki yaptığı söylenebilir. Sosyal ağlara dâhil olunarak bulunan işler ve buna bağlı olarak tecrübe edilen işçileşme süreci, piyasanın rasyonel işleyişi dışında farklı imkânlar sunma yönünden belli avantajlar içerse de diğer taraftan az ücretle mesai saatlerinin sabit olmadığı bir çalışma evreni içinde bulunmaktadır:

"(...) Daha önce deneyimim yoktu ama buradaki iş genelde inşaat... Çevre işte. Zaten usta olmana gerek yok. Bir usta iki adamla idare edebiliyor. Yani elinizden bir iş gelmesine gerek yok inşaatta ister istemez her işi beceriyorsunuz. Sen kâğıtsızlığın zorluklarını öğreniyorsun. Sana iş dedikleri zaman sanki milli piyango ikramiye çıkmış gibi oluyor. (...) Kâğıtsız olduğun zaman biraz daha az para alıyorsun. Daha çok yıpranıyorsun daha çok emek sarf ediyorsun. Daha çok yükleniliyor sana çünkü kâğıdın yok elinden bir iş gelmiyor ama yaptığın iş inan ki 3-4 adamlık iş yapmışsın. (...) Genelde kendi aramızda. Başkasına gitme gereği duymuyorsun. Şimdi o zaman kendinizi güvende hissediyorsunuz. Bir tanıdığın yanında çalıştığın zaman korkmuyorsun yani. Kâğıtsızsın yakalanırsan riskler var yani tamam diyorsunuz. İşin var ya sanki dünya sizin yani. Ama tabi onlara yarıyor. Sen şeyini karşılıyorsun. Ama tabi bir taraftan da bazı şeylerden mağdur oluyorsun. Çünkü onlar sana yol göstermiyor hep onların çizgisinden gidiyorsun. Oturumu aldıktan sonra biraz söz sahibi olabiliyorsun. Bazı haklara daha çok sahip oluyorsun. O zaman da senden el ayak çekiliyor. İmkân sahibi oluyorsun. Onları sen istesen bir senede geçersin. Şirket açarsın bir şey yaparsın. (...) Kâğıt olunca geleceğin garanti altına giriyor. Korkun azalıyor. Rahat çalışabiliyorsun. (...) Sosyal çevrede bir gruplaşma var. Ama nasıl yapacaksınız Fransızca bileceksiniz. İlk geldiğim zaman dil problemi vardı tabi. Şimdi ben ilk geldiğim zaman geliyorum kahveye eş-dost oturuyorum kendi

insanım. Gezmiyorum tozmuyorum. Kâğıtsız olduğum için. Ondan dolayı dilden geri kalıyorsunuz. Ondan sonra kâğıdı aldığınız zaman Fransız'ın yanına gidemiyorsunuz niye dil bilmiyorsunuz. (...) Bu da ne oluyor o zaman size bir korku veriyor. Ha okula gidersen belli bir zaman ha siz ne yapıyorsunuz çalışmak zorundasınız. Fransızca'yı bilememek sizi koparıyor toplumdaki, ondan sonra geç oluyor. (...) O kağıtsızlık sizin bir 3 senenizi götürüyor. (...)” (erkek, 40)

Bourdieu'ya referansla söylersek sosyal sermaye, bireylerin sahip olduğu arkadaşlıkların, ilişkilerin, bağlantıların ve tanıdıkların toplamıdır. Az ya da çok kurumsallaşmış olan bu ağlara katılım ile birey, bir iktidar ve eylem alanına sahip olur. Bireyin bilinci veya bilinçsiz olarak katıldığı ve ilişkileri sürdürdüğü bu ağlar sayesinde maddi ya da sembolik yarar sağlayabilir. Yukarıdaki tanıklıktan yola çıkarsak, böylesi bir ilişkiler ağının göç sürecinden önce başlamış olması muhtemel ve göç ile birlikte yeni bir boyut kazandığı aşikâr; fakat “ağ”da kalmak her zaman yarar hanesine yazılan bir sonuç doğurmaz. Topluluk içinde bireyi görünmez kılabilir ve iş üzerinden patrona paternalist bir bağlanma biçimine dönüşebilir. Göç sürecinin başında, hemşerilik ilişkileri korunaklı bir liman sağlasa da uzun çalışma saatleri göçmen emeğinin patronun lehine sömürülmesinin önünü açma potansiyeli taşıdığını akıldaki tutmamız gerekir.

Türkiyeli göçmenler tarafında kurulan küçük işletmelerin yapısına bakıldığında şu özellikler karşımıza çıkmaktadır: Genelde hizmet sektöründe, küçük bir boyutta, aile ve hemşeri emeğine ve öz sermayeye dayanması bunlardan bazılarıdır. Türkiyeli göçmenlerin de bu çerçevenin içinde yer aldığını ve hem kendi hem de çocuklarının emek piyasası içinde karşılaşacakları muhtemelen işsizlik sorununa karşı verdikleri etkili cevaplardan bir kendi hesabına çalışmanın devreye sokulmasıdır. Türkiyeli göçmenler özelinde eğitim sistemi içinde çok fazla kalamayan ve akranlarına oranla düşük kalifiyeli olan Türkiyeli göçmen gençlerin sisteme katılımında aile işletmelerinin önemi yadsınamaz. Bazı araştırmacıların gösterdiği gibi Fransa'ya gelişleri ergenlik çağında olanların Fransa'da doğanlara göre işsizlik oranlarının daha az olduğudur (Schiff, 2004). Avrupa'nın genelinde 1990'lardan itibaren öncelikle Almanya başta olmak üzere diğer coğrafyalarda küçük aile işletmelerinin sayısı artmaya başlamıştır. 1985'lerde yüzde 3 olan kendi hesabına ve emek piyasası içindeki aktif Türkiyeli göçmenlerin oranı 2010'de yüzde 10'lara çıkmıştır (Manço, 2012). Benzer bir artış alan araştırması yapılan mahalle özelinden bakıldığında Fransa için de geçerli olmaktadır. 1990'ların başından itibaren konfeksiyon sektöründeki gerileme Saint-Denis mahallesinde görünür bir

şekilde, kebab ve lokanta tarzı aile emeğine dayanan küçük işletmelerin sayısının çoğalmasına neden olmuştur:

“1988 yılında Fransa’ya geldim. Bizim aileden amcam Paris’te yaşıyordu. Onun yanına geldim. Yaklaşık 30 yıldır Saint-Denis mahallesinde bu marketi işletiyorum. İlk geldiğim dönemde Türklere ait bu kadar dükkan yoktu. 1990’lardan sonra konfeksiyon işinin azalması ile Türkler lokanta işine girmeye başladılar. Kebab dükkanları açılmaya başladı. Yabancıların çok olduğu bir yer burası. Müşteri çeşitliliği çok fazla. Dil becerisi az olduğu için Türler kendilerini diğer göçmenlerin yanında daha rahat hissediyor. Açılan dükkanlar kapanıyor sonra yerine yenisi açılıyor. Bugünlerde bayağı Türklerin işlettiği mekanlar var burada” (Erkek, 53)

1984’den başlayarak konfeksiyon atölyelerinin artması ve yeni göçler, Saint-Denis ve etrafında yeni ticari, kültürel ve sosyal mekanların kurulmasına neden olmuştur. Özellikle restoranlar, bakkallar, kahvehaneler ve berberler gibi Türkiyeli göçmenlerin gündelik ihtiyaçlarına cevap verecek mekânlar açılmıştır. Bu mekânların açılması, Strasbourg-Saint-Denis semtini Türkiyeli göçmenler için çekim merkezi yapmıştır (Poyraz, 2007). Şimdilerde Afrikalı nüfusun da semtte bulunan pasajlardaki faaliyetleri, bu bölgeyi farklılıkların bir arada yaşadığı bir “ergime potasına” dönüştürmüştür. Her ne kadar Paris çevresindeki banliyölerde Türkiyeli göçmen nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak işletmeler kurulsada, Saint-Denis Türkiyelilerin kendini evinde hissettiği semt olarak varlığını korumaktadır. Yeni gelen ve eski göçmenlerin emek piyasasındaki hareketliliğini anlamada etkili bir “sosyal mekâna” dönüştüğü, bir muhit olmanın ötesinde öznel deneyimlerin kolektif bir anlatıyla yoğrulduğu ama aynı zamanda sınıfsal ilişkilerin de yeniden üretildiği yerin adıdır Saint-Denis.

Sonuç

Göç gibi dinamik bir olgunun sadece bir kesitine bakıp bütün süreci anlamının zorluğuna rağmen, bu makalede Türkiyeli göçmenlerin emek piyasası içindeki hareketliliği incelenerek göçün genel karakterinin resmedilmesi amaçlanmıştır. Aslında bu karakter, diğer göçmenlerin özellikle gelişmekte olan bölgelerden gelenlerin, anlatısı ile benzerlikler taşımaktadır. Kendinden önce gelenlerin varlığı, aile birleşmeleri, kalifiye olmayan emek yapısı, enformel olarak başlayan daha sonra yasallaşan bir işçileşme süreci, “grup dayanışması”, genellikle küçük işletmeler çevresinde yürütülen ticari faaliyet ve kültürel kodların belli noktalar da aşınmasına izin vermemek üzere ev sahibi ülkelerde yeniden üretilen aile bağları, bu benzerliklerin öne çıkanlarıdır. Fransa’daki Türkiyeli göçmenlerin varlığı yasal ve kontrollü bir çerçevede

başlamıştır. 1973 petrol krizi sonrası yasal göçün bütün Avrupa’da askıya alınması göçü engellememiştir aile birleşimi, kaçak göç gibi kanallar sayesinde günümüze kadar devam etmiştir.

Türkiyeli göçmenlere yönelik algının oluşmasını sağlayan erken dönem çalışmalarının vurguladığı, kendi içine kapalı ve entegrasyona dirençli yapının yeni çalışmalarla gözden geçirilmesi gerektiği yönündedir. Erken dönem çalışmaların eksikliği, kültürel bir okumayla birlikte meseleyi Fransa’nın “cumhuriyetçi-entegrasyon” modeli çerçevesinde ele almasından kaynaklanmaktadır. Türkiyelilerin dil kullanma becerisinin düşüklüğü, sosyal alış-verişin topluluk içinde yapılıyor olması, ayarlanmış evlilikler gibi ölçütler üzerinden yapılan değerlendirmeler kültür merkezli bakışı güçlendirmektedir. Aynı zamanda, son dönemde Fransa’da yaşanan saldırılar ve medyanın milliyetçi korkuları körükleyen dili ve İslam’ın Batılı değerler ile uyuşmayacağı tezinin güçlü bir şekilde yeniden kamuoyunda tartışılıyor olması, Türkiyeli göçmenlere ilişkin bakışı etkilediği aşıkardır. Oysa alan araştırmasının gösterdiği gibi bazı noktalarda, Türkiyeli göçmenlerin özellikle kültürel ve sosyal alanda dışarıyla olan ilişkilerinde kapalı bir cemaat izlenimi verdiği haklı bir geççe işaret etsede; ekonomik alandaki faaliyetleri, yarattıkları işletmeler ve genel ekonomi ile kurdukları ilişkiler kapalı olmayan bir yapı arz etmektedir.

“Etnik-girişimcilik” kavramının, bir ticaretin aynı kökene sahip insanların etrafında şekillenen yapıyı anlamaya ilişkin kullanımının nötr olmadığını belirtmek gerekir. Bütün göçmenlerin ekonomik ilişkilerini tarif edecek bir şekilde kullanılmayan bu kavram bazı siyasi tartışmaların izlerini taşımaktadır. Özellikle Fransa’da göçmenlerin, ev sahibi topluma “uyum” sorunsalı çerçevesinde tartışıla gelmesi onların ticari faaliyetlerinin “bütünleşmeyi” olumsuz etkileyebileceği yönünde bir kanaatin yaygınlaşmasına neden olduğu söylenebilir. Alan araştırmasının bulgularına dayanarak, kamusal alana yansıyan biçimiyle Türkiyeli göçmenlerin sahibi olduğu işletmelerin yapısını oluşturan belli bölgede yoğunlaşmaları, çalışanların ve müşterilerin aynı etnik grubun üyesi olması vb. özelliklerin aslında gerçeği tam yansıtmadığı görünmektedir. Saint-Denis mahallesindeki Türkiyeli göçmenlerin sahip olduğu işletmelerde başka göçmen gruplara ait kişilerin istihdam edilmesi, müşterilerin çeşitliliği ve genel ekonominin yapısına uyumlu bir şekilde çalışıyor olması meselenin “bütünleşme” sorunsalı dışında tartışılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ekonomiye etnik yaklaşım göçmen ekonomilerin karakterini anlamak noktasında açıklayıcı olabilir; fakat “etnik” teriminin gerekçeli, ihtiyatlı ve eleştirel kullanımı önemlidir.

Çalışma yaptığımız zaman dilimi içerisinde yeni gelenler ile sıklıkla karşılaşmamız, göçün Türkiyeliler için hala yoksullukla ve işsizlikle baş etmenin ulus aşırı bir faaliyeti olarak önemini koruduğunu göstermektedir. Çalışmanın geneli düşünüldüğünde, Türkiyeli göçmenlerin emek piyasasındaki deneyimleri üzerinden mikro bir bakış açısıyla tartışma yürütüldüğü ve “etnik dayanışmanın” eleştirel bir okumasının yapılmaya çalışıldı; bu resmin tamamlanması için makro süreçlerin hesaba katılması gerekmektedir. Özellikle ülkelerin küresel düzendeki güç ilişkilerindeki konumu, neo-liberal politikaların küreselleşme ile birlikte artan etkisini ve uluslararası işgücü piyasasında yaşanan dönüşümleri de hesaba katmak hem göçmen deneyimine odaklanmayı sağlayacak hem de göç sürecindeki yapısal etmenlerin gözden kaçırılmamasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- BELDAHRİ, A., (1992), “Diversite de L’entreprenariat étranger a Lyon”, Revu Europeenne des Migrations Internationales, Volume 8, n 1, 61-70.
- COSTES, L., (2003), “Quels sens donner aux métiers ethniques ?”, Panoramiques, n° 65, 4e trimestre.
- DE TAPIA S.,(2003), “Les migrations turques vers l’europe: tendances recentes”, Erişim: Ekim 2017, http://www.oriv-alsace.org/wp-content/uploads/oriv_actes_conference_migrations_turques.pdf.
- DE TAPIA S., (2005), Migrations et Diasporas Turques: Circulation Migratoire et Continuite Territoriale (1957-2004), Maisonneuve-Larose, Paris.
- DINH B., (2009), “Le Faubourg Saint-Denis: Un terrain marchand a l’épreuve de la diversité culturelle”, Hommes et Migrations, 1280, 106-118.
- DORIER-AUTANT, C., (2003), “Solidarité et Mobilisation dans L’entreprenariat Turc”, Panoramiques, Existe-t-Il des Metiers Ethniques?, 185-192.
- DORIER-AUTANT, C., (2008). “Bilmemekten Tanımaya: Fransa’daki Türkiye Kökenli Göçmenler”, Ed: Derya Danış ve Verda İrtiş, Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- FIRAT D., (2003), “Göçmenler ile İlgili Fransız Sosyolojik Düşüncesinin Çözümlemesi: Fransa’daki Türkiye Kökenli Gençlerde Bütünleşmenin Bir Sonucu Olarak ‘Ötekileşmiş’ Kültürel Kökenin yeniden Keşfi”, Toplum Bilim Göç Özel Sayısı, 17, 73-83.
- GÖKALP, A., (1996) , “Conjoints et Strategies Matrimoniales dans l’immigration”, Cahires D’Etudes sur La Mediterranee Orientale et Le Monde Turco-Iranien, 21, 149-161.
- KASTORYANO, R., (1986), Etre Turc en France: Reflexions sur Familles et Communaute, L’Harmattan, Paris.
- LIGHT, I., et GOLD, S., (2000), Ethnic Economies, Academic Press, California.

- LOUVET-UYGUN S., L'Organisation économique et Sociale des Immigrés de Turquie dans le Quartier de Strasbourg Saint-Denis, Université Paris X, (Basılmamış master tezi) Paris, 1998-1999.
- MANÇO, U., (2012), "*La Dimension Démographique et Les Caractéristiques sociales et Économiques de L'émigration Turque en Europe*", *Anatoli*, 121-130
- MA MUNG, E., (1994), "*L'entrepreneuriat ethnique en France*", *Sociologie du travail* 36 (2), 185-209.
- TAPINOS, G., (1975), *L'Immigration Étrangère en France: 1946-1973*, Presses Universitaires de France, Paris.
- MORICE, A., (2008), "*Le Mouvement des Sans-Papiers ou La Difficile Mobilisation Collective des Individualismes*", Coor: Ahmed Boubeker et Abdellali Hajjat, *Histoire Politique des Immigrations (Post) Coloniales France, 1920-2008*, Editions Amsterdam, Paris, 125-141.
- NOIRIEL, G., (2001), *État, nation et immigration*, Editions Belin, Paris.
- ÖZTÜRK, K., (1988), "*Les Turcs dans la confection à Paris: Un aspect du paysage parisien des ateliers de couture*" *Homme et Migrations*, 1116, 21-28.
- PECOUD, A., (2002), *Ethnicity, Multiculturalism and Cosmopolitanism in Berlin's "Turkish Economy"*, Trinity, University of Oxford, Institute of Social and Cultural Anthropology.
- PECOUD, A., (2005), "*Les Enjeux de L'entrepreneuriat Immigre*", *Journal of International Migration and Integration*, Summer, 377-403.
- PECOUD A., (2012), "*Immigration, entrepreneuriat et ethnicité*", *Métropoles* [En ligne], 11 | 2012, mis en ligne le 12 décembre 2012, consulté le 14 février 2019. URL : <http://journals.openedition.org/metropoles/4560>
- PORTES, A. ve Bach, R., (1985), *Latin Journey*, Berkeley, CA: University of California Press.
- POYRAZ, M., (2007), "*Turcs et Indiens du faubourg Saint-Denis: Un espace commun en construction*", *Homme & Migrations*, 1268-1269, 110-118.
- SANDERS, J. Ve Victor N., (1987), "*Limits of Ethnic Solidarity in the Enclave Economy.*" *American Sociological Review* 52,745-773.
- SÖNMEZ, B., (2014), "*Soyulaştırmanın Yeni Biçimlerine Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek*", *Planlama*, 24, 1, 42-53.
- SCHIFF, C., (2004), "*Les Jeunes Migrants Turcs Face aux Réseaux Économiques "Ethniques"*", Ed: Noël Barbe et Serge Latouche *Économies Choisies*, Paris, 109-122.
- TEMIME, E., (1991), "*Émigration "Politique" et Émigration "Économique"*", *L'Émigration Politique en Europe aux XIX. Et XX. Siècles*, École Française de Rome, 57-72.
- TAPINOS G., (1975), *L'Immigration Étrangère en France: 1946-1973*, Presses Universitaires de France, Paris.
- TRIBALAT, M., (1995), *Faire France: Une enquête sur les immigrées et leurs enfants*, La Découverte, Paris.

TRIBALAT M., Simon, P. ve Riandry B., (1996), De l'immigration a l'assimilation enquete sur les populations d'origine etrange en France, La Découverte Paris.

VUDDAMALAY, V., "L'Ethnic Business en France", 166-174.

WALDINGER, R., (1993), "Le debat sur l'enclave ethnique: Revue Critique, Revue Europeenne des Migrations Internationales, 9-2, 15-29.

ZALC, C., (2010), Melting Shops: Une Histoire des Commerçants Etranger en France, Perrin, Paris.

GEÇMİŞİ TARİHSELLEŞTİRMENİN BİR ARACI OLARAK TARİH DİZİLERİ: DİRİLİŞ, PAYİTAHT, KÛTUL'AMÂRE

Özlem AVCI*

ORCID: 0000-0003-4563-9767

Öz

Bu çalışmada kültürel mecralarda (edebiyat alanından sinemaya kadar) kurgulanan tarihsel söylemin, nasıl bugünün söylemi haline dönüştürüldüğü üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca siyasi söylemin kurgusal bir biçimde televizyon alanına nasıl taşındığı ve siyasi söylemin bir güçlenme aracına nasıl dönüştüğü tartışılmaktadır. Edebiyat alanından ödünç alınan bu tartışmanın, son dönem televizyon dizilerinde nasıl ortaya çıktığı ve kamusal mecralarda nasıl bir söylem alanı ve söylem birikimi yarattığı sorunsalı üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu konuda TRT'nin üç önemli tarihi içerikli yapımları olan ve oldukça yüksek izlenme oranlarına sahip olan *Diriliş: Ertuğrul*, *Payitaht: Abdülhamid* ve *Kütul'Amâre: Mehmetçik* dizileri, geçmişin bugünden nasıl yeniden kurgulandığının ve geçmişin bugünün ideolojisi tarafından nasıl yeniden üretildiğinin bir göstergesi olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca dizi içeriklerinin, gündem siyasetle ve iktidar ilişkileri ile olan görünür bağları üzerinde de durulmuştur. Söz konusu olan diziler, bu çalışmanın hareket noktası olan ve temel iddiası olan, "geçmişin bugüne nasıl hizmet ettiği" ve "tarihin siyasal iktidarlar için ne ifade ettiği" sorunsalının gözlemlendiği örneklerdir. Bu çalışmada kimlik, kültür, vatan, kolektif bellek, nostalji kavramlarıyla birlikte tartışılan diziler örneğinden hareketle, tarihin bu kadar gündeme taşınmasının (hem kurgusal alanda, hem de reel siyasette) siyasal iktidarlar açısından önemi tartışılmaktadır. Bu noktada ise "siyasi iktidarlar tarihe neden ihtiyaç duyar?" sorusu üzerine odaklanılmıştır. En çok izlenen bölümler, bölümlerden sahneler, alıntılar, sosyal medya paylaşımları ve bu paylaşımlara yapılan yorumlar dikkatle incelenmiş ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Diziler, Söylem, Bellek Siyaseti, Millilik ve Yerlilik

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesini Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ozlemavci7@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 25/10/2018 Kabul Tarihi: 18/04/2019

Historical Series As A Medium Of Historicalizing Hi/Story: Diriliş, Payitaht, Kütul'amâre

Abstract

In this study, how the historical discourse that fictionalized in the cultural areas (from literature to cinema) has been transformed into the discourse of today. It also discusses how political discourse moves fictionally into the field of television and how political discourse transforms into a tool of empowerment. This debate that is borrowed from literature can be analyzed through the question of how it emerged in the recent television series and what kind of discourse area and discourse accumulated in the public spaces. *Diriliş: Ertuğrul*, *Payitaht: Abdülhamid* ve *Kütul'Amâre: Mehmetçik* that are the series of TRT's three major historical productions and they have high ratings, are an important indicator of how the past has been reconstructed today and how the past is reproduced by today's ideology.

Also, the liaison of the contents of these series with current events and power relations, emphasized. Hence, they are examples of focal point of problematic, which are "how the past served today" and "what is the meaning of history for political power". After all, by the example of the series which are discussed with the concepts of identity, culture, dormitory, collective memory and nostalgia, it is discussed why history has moved so much to the present day (both in the fictional area and in real politics) for political power. At this point, overall this study focused on the question "Why do political powers need history?" Most watched episodes, scenes and quotations from episodes, social media shares and comments on these shares, it has been carefully examined and analyzed with content and discourse analysis methods.

Keywords: Historical TV Series, Discourse, Memory Politics, National and Local

Giriş

Tarih, ele aldığı öznenin egemenliği altına girmiş bir "edebiyat" tır.

Michel De Certeau (2009:51)

Lorenz'e göre tarih yazmak temelde genişletilmiş eğretilme ve olgusal temsil kurmacasıdır (2013:172). Peki *tarihi göstermek de bir eğretilme ve olgusal temsil midir?* İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, fakat keyiflerine

göre, kendi seçtikleri şartlarda değil, geçmişten aktarılmış, zaten var olan, önlerinde buldukları verili koşullar altında bunu yaparlar. Tüm ölmüş kuşakların geleneği bir kabus gibi yaşayanların bilincine çöker. Ve tam da şeyleri ve kendilerini dönüştürmekle, henüz ortada bulunmayan bir şeyi yaratmakla uğraşır görüldüklerinde, böylesi bir devrimci bunalım çağında, korku içinde geçmişin ruhlarını yardıma çağırırlar. Dünya tarihindeki bu yeni sahneyi geçmişin saygın kılığıyla ve diliyle sunmak üzere, geçmişten alınma isimleri, savaş şiarlarını ve kostümleri kullanırlar (Marx, 2016:20).

Geçmişe ait olan kahramanların ve kahramanlık anlatılarının destansı bir dille ve görsellikle anlatılması ve bu hikayelerin ekranlardan ödünç alınarak siyasi dile de taşınması, siyasi iktidara nasıl bir fayda sağlar? Ya da siyasi iktidarın bundan beklentisi nedir? Devletin siyasi gücünü de temsil eden Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının daha önceki seçim propaganda filmlerinde yapılan icraatlar ve yapılacak olanlar anlatılırken, son dönem siyasi seçim öncesinde tarihe sıkça vurgu yapıldığı görülür. 24 Haziran 2018 seçimlerinden bir hafta öncesinde yayınlanan ANKA Kuşu – Türkiye Vakti[†] videosu ise tüm diğer seçimlerden farklı olarak Alparslan'dan Melihsah'a, Kayı boyundan Kuruluş'a ve Osman Bey'e, Fatih'ten Kanuni'ye, Abdülhamid'den Gazi Mustafa Kemal'e Kurtuluş Savaşı'na ve bugüne kadar gelen bir hikayeyi anlatır. Her dönüm noktasında ateşten kanatları olan Anka Kuşu küllenir ve yeniden doğar, dirilir. Plevne marşı eşliğinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın okuduğu metin de oldukça dikkat çekici ve etkileyicidir. Ve oldukça başarılı olmuştur. Bu video sanki bu makale de bahsi geçen üç dizinin toplamı olan bir yapımdır. İçeriğinde bu üç dizinin kahramanları ve hikayeleri vardır. Son 16 yıldır ülke siyasetinde tek başına iktidar olan bir parti, siyasi söyleminde neden geçmişe, tarihe ve tarihteki önemli dönüm noktalarına bu kadar çok vurgu yapar?

Bu makalede siyasal iktidarın geçmişle nasıl bir ilişki kurduğu ve bu ilişkiden nasıl bir beklenti içinde olduğu sorgulanmaya çalışılmaktadır. Bu sorgulama ise TRT'nin en çok izlenen üç önemli tarih dizisi üzerine odaklanarak yapılmıştır: *Diriliş, Payitaht, Kütul'amâre*. Bu dizilerin 2018 sezon finaline kadar olan bölümleri taranarak, içerik ve söylem analizi ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Elbette söylem analizi, dil, temsil ve söylem/ideoloji arasındaki güçlü ilişkinin açığa çıkarılmaya çalışılmasına dayanır. Çünkü dil, söylemin/ideolojinin ilk ve en önemli taşıyıcısıdır. Bu üç dizinin ana çizgisini oluşturan tarih, kimlik, bellek, kültür, inanç kavramları teorik olarak tartışılıp, dil ve temsil ölçeğinde dizilerdeki görünümleri ve söylem üzerinden iktidar ilişkilerini nasıl kurdukları anlaşılmasına

[†]<https://www.youtube.com/watch?v=SC9jxkny9CA> (erişim tarihi: 17.07.2018)

çalışılmıştır. En çok izlenen bölümler, bölümlerin en dikkat çekici sahneleri ve özellikle sosyal medyada paylaşılan bölümler, sahneler, alıntılar ve bu paylaşımların altındaki yorumlar dikkatle incelenmiştir. Sonrasında ise makalenin odak noktasını oluşturan kavramlarla olan mütekabiliyeti tartışılmıştır. Diğer yandan gündem siyaseti ve siyasi iktidarın dizi yapım ve içeriği ile kurdukları doğrudan bağlantılarda değerlendirmeler dahil edilmiştir. Çünkü bu diziler siyasi iktidarın, iktidar ilişkilerini kurmada (hem ulusal hem de uluslararası alanda) önemli bir aracı haline gelmiştir. Ayrıca medya araçları dördüncü kuvvet olma rolünü hala başarı ile sürdürmektedir. Tüm dünyada sadece bu tarihi diziler değil, Türkiye yapımı diziler oldukça başarılıdır ve Türkiye için bir kültür endüstrisi rolüne sahiptir.

Medya araçlarının ve özellikle televizyonun güçlü bir araç olması (geniş kitlelere ulaşması, yönlendirici ve kanaat oluşturma etkisi açısından), bu mecradaki içeriğin bir güç unsuru olarak kontrol edilmesi ve söylemin yaygınlaşması, güçlendirilmesi için fırsatlar sunan bir araca dönüşmesini kolaylaştırmıştır. Sadece ülke içinde değil, uluslararası alanda gösterildiği ülkelerde de yarattığı etki bakımından bir “soft power / yumuşak güç”[‡] etkisine sahip olarak değerlendirilmesi bunun bir göstergesidir.

Televizyonun yaygınlığı ve insanların gündelik yaşamlarında önemli bilgi alma ve eğlence alanı olarak işlev görmesi, televizyonun önemini ve gücünü arttırmıştır. Televizyonun bir kitle iletişim aracı olarak gücü ve etkisi üzerine eleştirel tartışmaların başladığı Frankfurt Okulu, içerik ve içeriğin insanlar üzerindeki etkisi üzerine odaklanarak, aracın nasıl bir kültürel üretim alanı olduğu üzerinde durulmuştur. Kitle kültürünü oluşturan ve yaygınlaştıran etkili kitle iletişim aracı televizyon olmuştur. Kitle kavramını Freud ve Le Bon ile tartışmaya başlarken, kitle haline gelen toplulukların iktidarın tahakkümü altına kolayca girebileceği, bireysel ve öznel irade özgürlüklerini kaybederek bir otoriteye bağımlı hale geldiği konusu üzerinde durulur. İlk olarak Adorno'nun kullandığı “otoriteryen kişilik” kavramı, bir iktidara, güç odağına bağlılığı / bağımlılığı ifade eder. Adorno, Nazi Almanya'sından örneklerle tartıştığı kavramın odağına “baba” figürünü koyar (Adorno, 2011:124). “Otoriteryen kişilik” kitle haline gelmiş toplumdaki bireylerin en belirgin özelliğidir. Bir diğer tartışma noktası ise televizyonun (genelde ise kitle iletişim araçlarının) kültürel ürünlerin üretildiği bir üretim alanı olarak işlev görmesidir. Adorno'ya göre kitle iletişim araçları (medya), iktidar ilişkilerinin yeniden kurulduğu, güçlendiği ve

[‡] 1980'li yılların sonunda Uluslararası İlişkiler teorisyeni Joseph Nye tarafından kullanılan “Soft Power / Yumuşak Güç” kavramı, “bir devletin, diğer bir devlet üzerinde güç veya zor kullanmadan, bu devlete istediğini yaptırabilme, etkileyebilme yeterliği ve araçları” olarak açıklanmaktadır.

çoğaltıldığı ve iktidar tarafından da beslenen bir endüstridir. Kültür endüstrisi, modern sanayi toplumunun homojenleşmiş ve rasyonelleşmiş dünyasının düzgün işlemesine yardımcı olur. Böylece kültür endüstrisi, gerçeklikler yerine sahte gerçeklikler sunarak kitleleri etkiler. (Adorno, 2007:74). Bireysel bilinci yok ederek bireyleri atomize eden, fazla düşünmeyen, kitlesel eğlenceler üzerine odaklanan ve bunlarla zaman geçiren kitleler yaratan kültürel endüstri alanlarının ana hedefi (özellikle medya alanı ve televizyon) insanoğlunun kendi düşünsel gücüyle yaratılan metalara insanüstü bir ilahi güç atfederek onları yüceleştirmektir. Böylece varolan toplumsal yaşam, kitlelere kültür endüstrisi süzgecinden geçirilerek sunulmaktadır (Adorno, 2007:101). Diğer yandan Horkheimer'a göre kültür endüstrisi bireyi atomize eden, kitleselleştiren bir etkiye sahiptir. Modern toplumlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle hayatın tümü kolaylıkla ve büyük ölçüde rasyonelleştirilmekte ve planlanmaktadır. Aynı şekilde tek tek her bireyin hayatı da geçmişte özel dünyasını oluşturan ne varsa rasyonelleştirmeye ve planlamaya dahil edilmektedir. Bu yüzden bugün, bireyin var olabilmesi için sistemin varlığına uyum göstermesi gerekmektedir. Bireyi buna mahkum eden ise bilinçli bir azınlığın planlayarak ürettiği kültürel ürünlerdir (Horkheimer, 1996:122). Kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki etkisini tartışırken, içeriğin ne kadar önemli olduğu sorunsalı oldukça önemlidir. Marcuse göre medya ürünlerinin manipüle edici içeriğinin, insanı ve dolayısıyla toplumu kolaylıkla tek tipleştirceğini ve böylece egemen gücün etki alanını daha da genişletecektir (Marcuse, 1997: 97). Eleştirel teori bakış açısı çerçevesinde, bireyler üzerinde böylesi bir etkiye sahip olan medya araçları, modern toplumlarda iktidar odaklarının güçlenmesinde ve etkisinin yaygınlaşmasında oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu kuşkusuzdur. Özellikle içeriğin oluşturulması, belirlenmesi ya da en azından yönlendirilmesi noktasında etkili oluşu, içeriğe kendi ideolojisini dolaylı ya da doğrudan taşınmasını sağlamıştır. Bu çalışma çerçevesinde milli kimlik, yerlilik ve kültür algılarının oluşmasında ve bu konuda kitleleri etkileme de önemli bir araç olması dikkat çekicidir.

Tüm bu eleştirel teorik bakışla ele alındığında *dördüncü kuvvet* etkisiyle medya, etki alanının yaygınlığı ve gücü, toplumlarda kanaatlerin oluşması, güçlendirilmesi ve sürdürülmesi için toplumsal alanda etkin bir araç olagelmiştir: Seçim dönemlerinde güçlü bir propaganda aracı; gündemi belirleyen ve yönlendiren bir mecra; izler kitlenin düşünce, kanaatleri ve tavırlarını etkileyen bir güç unsuru; üretici firmalar için bir tanıtım ve satış vitrini olmuştur. Dolayısıyla medya alanı, güçlü bir ekonomi politiğin işlediği, kontrol ettiği ve yönlendirdiği bir alandır. Tüm bunların yanı sıra kendi gerçekliğini sunan ve izler kitlenin "gerçek gerçekliğinin" yerine (hatta onu örterek) "düşünsel bir gerçeklik"

alanı sunan bir mecradır. Bu nedenle medya içeriği olarak televizyondaki program biçim ve içerikleri, bir takım güç odaklarının çıkarları doğrultusunda belirlenen gerçeklikler olarak sunulan bir alan yaratır. Böylece siyasal söylem, toplumdaki gücünü pekiştirmek ve sürdürülebilmek için yönlendirilmiş içeriklerle kurgusal bir gerçeklik alanı sunar. Kamusal ve ticari tüm medya alanına yayılmış olan bu tavır, özellikle kamu yayıncılığı yapan mecralarda doğrudan ve oldukça net bir biçimde gözlenebilir. Bunun önemli bir örneği ise bir kamu yayıncılığı anlayışına sahip olan TRT (Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu)'de yayınlanan ve son dönem de oldukça başarılı olan (izlenme oranları üzerinden) geçmişten önemli dönemleri ve karakterleri bugüne taşıyan *tarih dizilerdir*. Tarihten önemli dönemlerin ekrana taşındığı ve tarihsel gerçekliğinin yanı sıra kurgusal biçimde yeniden üretildiği dizilerin, özellikle siyasal söylemin önemli bir taşıyıcısı durumunda olması dikkat çekicidir. Bu nedenle bu diziler üzerine yapılacak olan bir inceleme, her şeyden önce tarih ve kurgu arasındaki yakın ilişkinin nasıl kurulduğu ve ne anlama geldiğinin ortaya konulmasını gerektirir.

Tarih ve kurgunun iç içe olduğu, geçmişin bugüne taşındığı önemli mecralar, özellikle edebiyat alanı ve sinema, televizyon gibi görsel mecralar olmuştur. Özellikle edebiyat alanında teorik bir çerçevede tartışılan *geçmişin bugüne taşınarak nasıl kurgulandığı* sorunsalı oldukça dikkat çekicidir. Burada sorulması gereken önemli soruların başında ise "*tarih*"ın siyasal iktidarlar için ne ifade ettiğidir. Bu noktada David Lowenthal, geçmişin / tarihin, mirasın günümüzde neden bu kadar ön plana çıktığını "The Heritage Crusade and The Spoils of History" adlı eserinde şöyle yanıtıyor;

"Yanıtlar toplumların içinde buldukları koşullara göre değişir... Tüm dünyada yaşanan değişimler hayatın türlü aşamalarını yansıtır; artan yaşam süresi, ailenin çözülmesi, tanıdık çevrenin kaybolması, hızlandırılmış demode olma süreci, soykırım ve toplu göç ve gittikçe artan teknoloji korkusu. Bütün bunlar gelecekte beklenenleri aşındırırken, geçmişe dair farkındalığı artırıp milyonlarca insana bir mirasa ihtiyaçlarının ve borçlarının olduğu görüşünü aşıyor... Hepten yönsüz kalmamızı engelleyen yegane şey istikrar kalıntılarına yapışmaktır" (Lowenthal, 1998:5-6).

Geçmişe dair borçlu olduğu düşüncesi, bugünün istikrarı, dolayısıyla hakim iktidarın varlığının korunması ihtiyacına dayanmaktadır. Geleceğe ilişkin beklentiler azalırken, geçmişe dair bağlar öne çıkmaya, korunmaya çalışılmaktadır. Böylece geçmişin hikayesini ve kahramanlarını, insanların karşısında çıkararak, onları etkileme yoluna gidilmektedir. Televizyonun gücü, geçmişin efsaneleri ve kahramanları birleşerek ortak bir gelecek algısı yaratma

beklentisine dönüşmektedir. Burada medya aracının yanı sıra medya içeriğinin de ne olduğu oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın konusunu ve amacını, örneklemeler ve ana sorular etrafında tartışabilmemiz için bazı kavramlarla birlikte düşünmek ve tartışmak önemlidir. Güncel siyasette çok sık kullanılan ve siyasi dilin bir parçası haline gelmiş olan bu kavramlar, toplumsal, kültürel ve siyasi algıyı oluşturan, çevreleyen ve güçlendiren kavramlardır. Geçmiş, ecdat, millilik, yerlilik, kimlik, irade, birlik, bütünlük gibi kavramlar ekseninde kamu yayıncılığı yapan TRT'de yayınlanan ve tarihi olayları içeren üç diziyeye odaklanarak, siyasi iktidarın bunlardan nasıl güç aldığı ve bunlar aracılığıyla nasıl bir algı oluşturduğu ve "geçmiş"i neden güç aldığı bir alan olarak gördüğü sorunsalın tartışılması, siyasetin araçlarını anlamaya yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde kavram teorik çerçevede tartışılacak ve açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise çalışmanın konusu olan üç dizi ile ilgili genel içerik bilgisi ve dizilere dair nicel bilgiler sunulacaktır. Çalışmanın değerlendirme kısmının yer aldığı üçüncü bölümde ise teorik olarak tartışılan kavramlar etrafında diziler niteliksel bir biçimde ele alınacaktır.

1. Tarih Ve Kurgu: Kimlik ve Yeniden Üretim

Tarih, bir ifşa faaliyetinin nesnesidir:

Yapı, homojen ve boş bir zamanda değil,

"şimdi"nin zamanını doldurduğu bir zamanda yükselir.

(Benjamin, 1993:30).

Walter Benjamin "Tarih Üzerine Tezler"de tarihe bakışını, geçmiş ve şimdi üzerinden ortaya koyar ve şimdiden geçmişe bakışın aslında hâkim olanın kendi varlığını güçlendirmek için başvurduğu bir araç olduğunu söyler. Geçmişle kurulan bu ilişki her şeyden önce diyalektik bir ilişkidir. Tarih kavramsal olarak ele alındığında, öznenin düşünce, tavır ve ideolojisini içinde barındıran "geçmiş"i anlama ve açıklama çabası olarak tanımlanabilir. Tarih, olmuş bitmiş olanın (geçmiş), bugünden bir bakış açısıyla yeniden ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla tarih, özne ve öznenin ideolojisinden bağımsız değildir. Bu nedenle tarih, geçmiş, özne, ideoloji ve nostalji kavramları hem birbirinden bağımsız hem de iç içe olan bir kavramsal açıklamalara dayanmaktadır.

E. H. Carr, *Tarih Nedir?* adlı çalışmasında, bir özne olarak tarihçiyi de merkeze koyarak tarihi şöyle tanımlar: "*Tarihçi ister istemez seçicidir. Tarihçilerin, tarihi olguların nesnel ve bağımsız olarak bir çekirdek öze sahip*

olduğu yönündeki inancı, mantık dışı, fakat kökünün kazınması son derece güç bir yanılgıdır. Denir ki, gerçekler konuşur. Hiç kuşkusuz bu doğru değildir. Gerçekler ancak tarihçi onu çağırıldığında konuşur. Ve hangi gerçeklerin hangi bağlamda konuşacağına da karar veren tarihçidir (Carr, 2015:14)". Dolayısıyla tarih, tarihçinin bugünden bakarak anlamaya, anlatmaya çalıştığı bir geçmiş anlatisidir. Tarihçinin öznelliği ile birlikte tarihi anlatılar da oldukça çeşitlilik kazanır. Burada söz konusu olan tek bir bakışla temsil edilemez olan çoğul bir tarih anlayışıdır.

Croce'da tarihin bugünden, şimdiki anda kurgulan bir gerçeklik alanı yarattığını söylerken, geçmişe bakış bugünün bir ihtiyacını, çıkarını da ortaya koyduğunu ifade eder: *"Her tarihi yargının altındaki pratik gerekler bütün tarihe 'çağdaş tarih' karakterini verir, çünkü böylelikle anlatılan olaylar zaman içinde her ne kadar uzak gözükseler de, tarih gerçekte o olayların hatırlandığı şimdiki anın gerekleriyle ve konumlarıyla ilgilidir"* (Croce, 1941:19[§]; akt. Carr, 2015:25). Geçmiş ve şimdi iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayarak tarihi tanımlayan iki zamansal olgudur. Carr ve Croce'un tarih tanımlamalarının odak noktası *bugünden bakılan, bugüne çağrılan, bugünün anlamaya çalıştığı* bir tarihtir. Dolayısıyla tarih, geçmişle değil *bugünle* ilgili bir kavramdır. Geçmiş ve bugünün; bugün ve yarının bir diyalektiğidir.

Bugünden geçmişe bakış aynı zamanda, geçmişe dair bir özlemi, bir ihtiyacı da içinde barındırır. Bu, vaadini gerçekleştirememiş olana duyulan özlem ve onu yeniden var etme hayalidir. Dolayısıyla geçmiş ve tarih tartışmalarında oldukça açıklayıcı olan bir diğer kavram ise nostalji kavramıdır. Nostalji kavramı Svetlana Boym'un ifade ettiği gibi *"bir kaybolmuşluk ve yerinden edilmişlik hissi, fakat aynı zamanda kişinin hayalini kurmuş olduğu şeyle ile olan bir aşk ilişkisidir"* (Boym, 2001:13). Böylesine kurulan bir ilişki, günümüzün birçok güçlü ideolojisinin merkezinde yer alan ideal evi (*yurt*) yeniden inşa etme beklentisine dayanır. Geçmişle kurulan bu hayali ilişki hali Bauman'a göre gerçek ev ile hayali evi birbirine karıştırma eğilimine neden olabilir (Bauman, 2017:11). Bu durum ise tam olarak kültürel, kimliksel bir şizofrenik hale işaret eder. Boym'a göre bu durum *"ulusal semboller ve mitlere dönüş, bazen de bir kompto teorisinin yerine yenisini koymak yoluyla tüm dünya çapında modern karşıtı tarihsel mit üretimine girişen ve bütün dünyada görülen milli ve milliyetçi uyanışların"* bir karakteristiğidir (Boym, 2001:41). Gerçekliği karıştıran şizofrenik hal, ana karakterler üzerinden istediği geçmişi kurgular ve geçmişi güç elde etme aracı olarak görür. Bu kurgulanan geçmiş, kendi

[§] Croce, Benedetto (1941), History as the Story of Liberty.

gerçekliği halini alır. Böylece geçmiş, asla yaşanmamış ama kurgulanmış bir filme dönüşerek tarihselleşir.

Nostaljik düşler kurarak hatırladığımız, geriye dönerek baktığımız şey kural olarak, gerçekten yaşanmış haliyle “geçmiş” değildir (Bauman, 2017:17). Tarihçinin gördüğü (görmek istediği) bir geçmiştir. Tarihçinin görmek istediği şey gerçekte olmasını istediği şeydir. Bu ise toplumsal (kolektif) hafızayı istediği gibi kurgulamayı amaçlayan siyasi tavır, bakış açısı, ideolojidir. Böylece tarih, Carr'ın da bahsettiği bir bellek/hafıza siyasetine dönüşür. Carr'ın tartışmaya başladığı *Tarih Nedir?* soru(nsalı)/su, politik amaçlarla gerçekler arasında keyfi olarak yapılan bir seçme / atma / dışlama işlemine tabi olan ve “bellek siyaseti” (Bauman, 2017:17) olarak tanımlanan bir siyasi tavrı ortaya koyar. Çünkü *“tarihçinin üstünde çalıştığı geçmiş, ölü bir geçmiş değildir, belli bir anlamda bugün hala yaşayan bir geçmiştir”* (Carr, 2015:26). Tarihin bugünden kurgulanması, yorumlanması ve tartışılmasının temelinde kolektif bir algı ve ideolojisinin oluşturulması anlayışı hakimdir. Ortak bir bellek siyaseti ile bugünün siyasetinin amacı ve temelleri meşrulaştırılarak kabul görür. Geçmiş üzerinden kurulan ortaklıklar, bugünün toplumlarını kimlik, kültür, bellek, inanç gibi ortaklıklarla tek bir bütün olarak görülmesini sağlar. Bu durum ise geçmişten günümüze kadim bir kimlik ve kültür olarak ortaya konulması, bu kimliğin yeniden güncellenmesi ve bu değerler üzerinden kolektif yapının yeniden oluşturularak güçlenmesi anlamına gelir. Yani bellek siyaseti ile kimlikler ve kültürler yeniden üretim sürecine girerler. Bu yeniden üretimin amacı ise geçmişe referans vererek bir bellek kültürü oluşturmak ve bu kültür etrafında kolektif kimlikleri güçlendirmek ve siyasi olarak gelecekteki varlığını temin etmek ve güvence altına almak olduğu söylenebilir. Bir anlamda bu, geleceğe müdahale etme ve geleceği istediği gibi kurgulama işidir. Kimlikler siyaseti açısından bakıldığında geçmiş-şimdi-gelecek zamansal bir bütünü temsil eder ve birbirlerine müdahale edebilen zamansal olgulardır. Bellek siyaseti ve kolektif anlayış çerçevesinde yer değiştirebilir, birbirlerini tamamlayabilir, güçlendirebilir ya da yok edebilir. Böyle bir tarihselleştirme kendi içinde yeniden üretimi de barındırır.

Geçmişin kurgusal alana aktarılması, geçmişte yaşanmış bir olayın yeni bir bağlamda, yeni bir ortamda, değişik bir yazar ya da yazarlarca yeniden yazılması anlamını da taşır. Tarihsel olanı yeniden yazma işlemi iki temel edime bağlanır: Tarihsel unsurlar biçimsel ve anlamsal olarak belli/yeni bir bağlamda dönüştürülerek hem güncele taşınıyor hem de biçimsel ve anlamsal bakımdan yenileniyorlar. Bir başka anlatımla belli bir toplumun düşünce yapısını/ideolojisini oluşturan bir dizi ulusal değer güncele taşınarak ortak kimliğin sürdürülmesi, canlı kılınması vb. işlevlerle yeniden yazılır (Aktulum,

2015:7). Böylece belli bir yeniden üretme düzleminde gerçekleştirilen tarihselleştirme işi kolektif bir hafıza kurgusu üzerinden milli bir kimlik algısı yaratır. Bu milli kimlik algısı ise toplumsal birlik ve bütünlük anlayışının oluşmasını kolaylaştırır. Bugünden geçmişe başvurularak oluşturulmaya çalışılan “millilik” algısı, geleceğe ilişkin toplumsal bütünleşmenin ön koşulu olarak düşünülebilir. Siyasi söylemin milli kimlik kavramı üzerinde ısrarla durmasının önemli bir nedeni olarak da, varlığının gelecekte de teminat altına alınması beklentisi olarak düşünülebilir. Bu durumun siyasi söylemin / hakim olan söylemin gelecekte var olabilmek için geçmişin ortak değerleri üzerinden ortak bir gelecek kurgulama çabası olduğu söylenebilir.

Teorik olarak gelecek özgürlük alanıdır, orada her şey hala mümkündür. Oysa geçmiş öyle değildir; sabit ve değişmez olan kaçınılmazlığın alanıdır ve orada olabilecek her şey olmuştur. Gelecek kural olarak esnek iken, geçmiş kesin olarak katı, sağlam ve sabittir. Buna karşılık hafıza siyaseti pratiğinde geçmiş ve geleceğin bu vaziyetleri yer değiştirmiştir ya da en azından öyleymiş gibi muamele edilmiştir. Dolayısıyla tıpkı geçmiş gibi gelecekte müdahale edilebilir ve bugünden kurgulanabilir bir alana dönüşür. Geçmişin esnekliği ve yönetilebilirliği, şekillendirilmeye ve yeniden şekillendirilmeye açıklığı, eş zamanlı olarak, hafıza siyasetinin ve onun meşruluk varsayımının ve sürekli tekrarlanan yaratıma (*yeniden üretime*) gösterdiği rızanın da olmazsa olmaz koşuldur (Bauman, 2018:64). Geçmişin esnekliği ve geleceğin yeniden üretimi, şimdinin siyaseti çerçevesinde gerçekleşir. Lorenz'e göre “*şimdinin arzuları ışığında geçmişi okumak veya, teknik terimiyle anakronizm, Benedict Anderson'ın (2017) 'hayali cemaatleri' veya kolektifler olarak adlandırdığı ve sadece milli olmayan cemaat veya kolektiflerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir tarih yaratmanın en yaygın ve elverişli tekniğidir*” (Lorenz, 2013:169-191). Bu yeniden üretimin amacı kolektif bir yapı oluşturmakta ve siyasi iktidarı daha da güçlendirmektir. Her şeyden önce kolektif bir yapının oluşumunu kolaylaştıran şey “bellek siyaseti”dir. Bellek siyaseti ise gücünü tarihten, geçmiş mirastan alır. Elbette ki, mirası kendi çıkarları ve siyasal ideolojisi etrafında yeniden kurgular ve sunar. Bu, Althusser'in (2002) devletin ideolojik aygıtı olarak tanımladığı kitlesel etki alanına sahip kurumlarla sağlanır. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak tanımladığı kurumların başında “haberleşme (basın, radyo, televizyon) ve kültürel (edebiyat, güzel sanatlar, spor gibi)” aygıtlar gelir (2002:33). Benzer bir biçimde Mattelart'ta yeni iletişim teknolojilerini ve medya endüstrisini, dünya sisteminin ideolojik ve küresel aygıtları olarak nitelendirmektedir (Mattelart, 1979: 257). Günümüzde ise bu haberleşme ve kültürel aygıtlar hala çok etkilidir. Özellikle televizyon, içerik olarak da güçlü bir kültürel etkiye sahip olan önemli bir ideolojik aygıttır. Kurgulanarak ve yeniden

üretilecek sunulan geçmiş, sunulduğu alanda, hakim siyasetin çıkarlarına hizmet edecek olan ortak (*milli ve yerli*) bir kimlik algısı yaratarak toplumsal bir kolektiflik oluşturur. Bu kolektif yapı ise siyasi söylemin, dolayısıyla hakim siyasetin geleceğini teminat altına alan bir unsurdur.

Bellek ve Kimlik Siyaseti

Geçmiş, tarih, nostalji ve bellek siyaseti tartışmalarıyla karşımıza çıkan, kimliğin yeniden kurgulanması ve yeniden üretimi, hakim siyasetin elindeki güçlü araçlardan biridir. Kolektif bir çerçevede tek yapı öngörülür. Toplumsal birlik ve bütünlük, varlığın bekası için değişmez ve önemlidir. Toplumsal birliği sağlayan en önemli araçların başında da ortak bir tarih, geçmiş anlayışı gelir. Ortak geçmiş, ortak kimlik ve inanç yapısı, ortak vatan, toprak, bugünün siyasetini güçlendiren unsurlardır. Böylece milli kimlik, milli irade, yerli kültür ve benzeri siyasal tartışmalar ortaya konulurken, tüm bu kavramların yeniden tartışılması ve sorgulanması ihtiyacını da doğurur.

Kimlik, kavramsal ve bu kavramın işaret ettiği bir pratik olarak düşünüldüğünde, bireyin kendisinin “ne” ve “kim” olduğuna dair, sürekli bir oluş halinde olan düşüncesinin bilinç düzeyinde ortaya çıkmasına denk gelir. Fakat kendisinden müstakil, içinde bulunduğu toplum tarafından oluş(turul)an, toplumsal ve siyasal çerçevede yeniden üretilen, kendini tanımlama / bir yere ait görme durumudur. Assman'ın da tanımladığı üzere “kimlik, kişinin kendisiyle ilgili bilinçsizce ortaya çıkan algılayışın (ki bu toplumsal düzeyde belirginleşir), bilinç düzeyine çıkmasını ifade eder” (Assmann, 2011:130). Birçok sosyal bilimciye göre kimlik, bir idrak, hatırlama ve şuurculuk halidir. Elbette bu hatırlama ve farkına varma hali tek başına gerçekleşen bir durum olmaktan öte *güç odakları* tarafından *hatırlatılma* halidir. Yani neyi hatırlayacağınız belirlenir. Böylece güç odakları ya da siyasal iktidarların yönlendirmeleri doğrultusunda gerçekleşen *hatırlatma* hali, ortak bir kolektifliği ortaya koyar. O halde kolektif hafıza da kurgusaldır. Hatırlatılan şey bir kurguyla gerçekleştirilmiş ortak bir belleği temsil eder ve toplumsal olarak bir ortaklığı, birlikteliği ifade eder. Böylece kolektif bilinç kavramı da, kolektif kimlikle ilişkili olarak, bir toplumda sürekli yeniden üretilen dinamik bir durumdur. Bu çalışmada önemli olan kimliğin ve bilincin “yeniden üretildiği” mekanizmalardır ve medya bu konuda güçlü bir işleve sahiptir. Kimlik *ortaklık*, *hatırlama*, *kendini tanımlama* gibi öğeleri içinde barındırır. Ortak hatırlama anları ise kimliğin *geçmiş-şimdi-geleceği* içinde barındıran ve sonsuz oluşum ve yeniden üretim sürecini ifade eder. Geçmişin, tarihin yeniden aktarıldığı, milli kimlik ve yerliliğin yeniden tanımlandığı, hikaye anlatılarının (edebi eserler, tarihi film ve diziler gibi) bir amacı da bellek siyaseti yoluyla kolektif kimliği ve kültürü ortaya çıkarmakta ve güçlendirmektir. İnsan

unutan bir varlıktır ve ortak kimliği, tarihi, geçmişinin hatırlatılması (hatırlanması) gerekir. *Hafızay-i beşer nisyan ile malüldür* anlayışı ile dönemin siyasi iktidarı, geçmişi hatırlatmayı bir görev edinir**.

Assmann'ın *Kültürel Bellek* çalışmasında üzerinde durduğu üç nokta, yani hatırlama (geçmişle olan bağlar), kimlik (politik imgeleme) ve kültürel süreklilik (gelenek oluşturma) (Assmann, 2001:23), günümüz toplumlarında da siyasal iktidar odaklarının kendi varlığı ve devamlılığı için önemseydiği üç önemli noktadır. Özellikle bir kimliği bilinç düzeyine taşıma ve siyasal bir araca dönüştürmek için iktidarın ihtiyaç duyduğu unsurlardır. Assman'a göre;

“Her kültür bağlayıcı yapı olarak adlandırdığımız bir şey oluşturur. Ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkanı sağlayarak insanları birbirine bağlar... Bu yapı aynı zamanda, önemli deneyim ve anıları biçimlendirip canlı tutarak, ilerleme halindeki şimdiki zamanın ufkuna, bir başka zamanın görüntülerini ve öykülerini katarak ve böylece ümit verip, anıları canlandırarak, dünle bugünü birleştirir” (Assmann, 2001:23).

Burada geçmiş ve gelecek arasındaki bağlayıcı yapılar ve bu yapılar aracılığıyla kimliğin vurgulanması ve vurgulan bu kimliğin içeriğine din, milli, yerli, bellek gibi unsurların yüklenerek, toplumsal bir bilinç düzeyinde ortaya çıkması sağlanır. Bu noktada bir siyasi oluşumun ve partinin siyasal söyleminde kullandığı mitler, efsaneler, bunların taşıdığı anlamlar, tarihi olaylar ve karakterler, dönüm noktaları oldukça önemlidir: Anka kuşu, küllerinden doğmak, bir ulus yaratmak, göğsünde çıkan bir çınar ağacı, neferi olmak, ecdadın torunları, atalar^{††}vs.

** Recep Tayyip Erdoğan'ın Haziran 2018 tarihinden yayınlanan yeni seçim reklam filmi için bakınız; <https://www.youtube.com/watch?v=ZHG3OcW5qHo>; Derler ki, *hafıza-i beşer nisyan ile malüldür* (İnsan hafızası, unutkanlık hastasıdır). (Erişim tarihi: 16.11.2018)

†† Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinde kullandığı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın seslendirdiği ve Plevne Marşı eşliğinde yayınlanan seçim videosu, bu duruma verilebilecek net bir örnektir.

Bu konuda bakınız; <https://www.youtube.com/watch?v=pV4YA7R-JVM> (erişim tarihi 25.07.2018).

Ayrıca Lübnan asıllı İsveçli şarkıcı Maher Zain'in Erdoğan ve AKP için 2018 seçimleri için yapmış olduğu “Hasat Vakti” şarkısı da sözlerinde tarihsel olaylar ve karakterlerle bugün arasında (Cumhurbaşkanı Erdoğan ve AKP siyaseti arasında) bağlar kurar. Video için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=C6gkNe59eow> (erişim tarihi 25.07.2018).

Belli bir soyla ilgili masallar, ortak bellekte yer alan mitler, efsaneler ya da sözlü dilde dolaşan bunlarla türemiş öykülere karşı verdiği mücadele ile tarih yazımı ortak söyleyiş ve inanç ile kendi arasında bir mesafe yaratır. Kendisini bu mesafeye yerleştirerek sıradan söylemden ayrılıp bilginin saygınlığına kavuşur. Buna göre kültürel bir öge olarak kurgu, tarih yazımının kendine özgü bir alan yaratarak yanlış saydığı şeydir. Yanlışları kanıtlayan söylem, yanlışlara karşıt olarak gösterdikleri şeyleri gerçek sıfatıyla nitelendirir. Böylelikle kurgu, gerçek dışının alanına sürülürken, yanlış ortaya çıkarmak üzere teknik bakımdan donatılmış söylem, gerçeği temsil etmek gibi ek bir ayrıcalık kazanır (Certeau, 2009:1-2). Böylelikle gerçeklik alanının dışına itilerek kurgusal alana taşınan tarih, gerçeği temsil eden, gerçek olanın yerine geçen mitlere dönüşüyor. Boym'un nostalji kavramı ile tartıştığı gibi gerçeklik ve kurgusal olan bir süre sonra yer değiştirip, birbirlerinin yerine geçerek, tarihsel gerçeklikten koparılıp kurgusalın gerçek olan geçmişin yerine geçtiği görülür. Ta ki, bir sonraki siyasi söylemin güç araçlarını kullanarak kendi kurgusal gerçekliğini yaratana kadar. Elbette burada kastedilen, tarihin külli olarak yanlışlanması ve değişmesi değil, olaylara ve karakterlere yüklenen anlamların ve ayrıntılarının günümüze taşınarak siyasi söylemin etrafında ve onu güçlendirecek bir biçimde yeni anlamlarla yeniden üretilmesidir.

Milli ve Yerli: Kimlik, Kültür ve Ortak İrade

Milli ve yerli tartışmaları, bugünün siyasetinin güçlenmesinde odak noktadadır. Milli ve yerli sıfatı, ülke siyasetinde etnik yapıyı, dini, coğrafyayı, ortak tarihi işaret eden ve bunların etrafında oluşan topluluğun ve bilincin, uluslararası diplomaside ve ekonomide güçlenmenin önemli bir anahtarı olarak sunulur.

A. Smith'e göre "milli" kimlikle kastedilen şey, zayıf da olsa belli anlamda bir siyasi topluluğu işaret eder. Siyasi bir topluluk da, topluluğun bütün fertlerini için en azından belli bir ortak kurumların, hak ve görevlere dair tek bir yasanın varlığı anlamına gelir. Yine topluluk mensuplarının kendilerini özdeşleştirecekleri, aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsal mekân, az çok hatları kesin ve sınırlanmış bir toprak parçasını da akla getirmektedir (Smith, 2017:24). Dolayısıyla bir "yer"e, coğrafyaya da işaret eder. Böylece "yerlilik" ifadesini de içinde almış olur. Diğer yandan milli kimlik vurgusu, tarihi bir geçmişe de referans verir. Ve bu ortak tarih anlayışı üzerinden bir birliktelik, topluluk vurgusu yapar. Çünkü "milli" kimlik ve kültür vurgusunun içeriği güçlü bir birliğe de sahiptir. Bir yere ait olmak, o yerde köklü, kadim bir geçmişe sahip olmak ve kültürü, kimliği ve yerliliği bugüne taşımak, birikim ve tecrübeyi, dolayısıyla medeniyeti inşa eden etkenlerdir. Milli ifadesi bir coğrafyayı, tarihi,

geçmiş, kültürü, kimliği ve yerliliği de kapsayan ve temsil eden oldukça geniş bir anlam dünyasına sahiptir. Smith milli kimliğin özelliklerini şöyle özetler; *tarihi bir toprak /ülke ya da yurt (vatan); ortak mitler ve tarihi bellek; ortak kitlesel kamu kültürü; topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler; topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi* (Smith, 2017:30).

Tarihi temsiller (olaylar, karakterler, mekânlar gibi) her zaman, bilerek ya da bilmeyerek kimlik inşaları içerir. Herhangi bir toplumun, coğrafyanın, milletin, dinin tarihini yazan her tarihçi (özne) aynı zamanda tarihsel olarak bir kimlik inşa eder ya da var olan kimlikleri görünür kılarak daha da güçlendirir. “Aynı / tek” olan tarihin / geçmişin çeşitli temsillerini farklı bakış açılarından geliştirmek her zaman olanaklı olduğundan, bu bakımdan bir seçimde bulunmak da her zaman mümkündür. Tarihçilerin kendilerine rehberlik edecek bakış açısı seçimi genellikle kendi siyasal idealleri ve kimlik siyasetleriyle ilişkilidir. Bu seçim, tarihsel kimliğin dönüşümlü niteliği sayesinde mümkün olur. İnsanlar kısmen, kendilerini tarihsel anlatılarda nasıl tanımladıkları temelinde oldukları kişi olurlar (Certeau, 2009:47). Anlatılardaki kurucu karakterler, mücadeleler, olaylar bugünle ilişkilendirilirler. Bugünle ortaklıklar kurarak, geçmiş bugüne taşırlar.

Milli birlik ve bütünlük, ortak bir tarihe, coğrafyaya, etnisiteye, dine dayanır. Smith’e göre milli kimlik ve millet, birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal (toprağa ilişkin olan, yurt), ekonomik ve yasal-siyasi pek çok unsurlardan oluşan karmaşık yapılarıdır... Kavramsal olarak millet, her özgül durumda değişik oranlarda biri sivil ve teritoryal, öteki etnik ve jenealojik (soya dayalı olan, secerecilik, ecdat) olan iki boyutu birbirleriyle harmanlamıştır. Milli kimliğin modern yaşam ve siyasal alanda böylesine esnek ve daimi bir güç haline getiren ve kendi özelliğini yitirmeksizin diğer güçlü ideoloji ve hareketlerle etkili birleşimlere girmesini sağlayan çok boyutlu oluşudur (Smith, 2017:33). Dolayısıyla milli kimlik önce biçimsel olarak semboller üzerinden görünür olurken, bir yandan da ortak bellek oluşturarak düşünsel bir toplumsal bütünlüğün varlığını da işaret eder. Aynı ortak değer ve anlayış etrafında oluşmuş olan topluluklar karşısında siyasal söylem daha kolay karşılık ve destek bulur. Bu durum ise toplumsal olarak bir “tek” olma anlayışıdır.

Devletin İdeolojik Aygıtı mı, Kamusal Yayıncılık mı?

Kimliğin kurgulanıp kurulduğu, söylemsel alana taşındığı, figürlere dönüştürüldüğü, anlatılarla işlendiği ve sunulduğu mecralar büyük öneme sahiptir. Althusser’in söylediği gibi “medya devletin en önemli ideolojik aygıtlarından biridir”. Althusser öncelikle devletin baskı araçları (hükümet, ordu,

polis, mahkemeler, hapishaneler gibi) ile devletin ideolojik aygıtları (din, eğitim, aile, hukuk, siyasi partiler, sendikalar, iletişim / haberleşme alanları ve kültürel alan) ayrımını yapar. Devletin baskı aygıtları kamu alanında yer almasına karşın ideolojik aygıtlar özel alanda da etkinlik gösterir. Devletin baskı araçları "zor kullanarak" işlerken, devletin ideolojik aygıtları ise "ideoloji kullanarak" işlerler. Devletin ideolojik aygıtlarının işleyişi olan ideoloji, bütün çeşitliliği ve çelişkilerine karşın, yönetici ideolojinin altında her zaman bir birliğe sahiptir. Böylece ortaya çıkan söylem ise bu yönetici sınıfın ideolojisidir. Hiçbir sınıf devletin ideolojik aygıtları içinde ve üstünde hegemonyasını uygulamadan devletin iktidarını sürekli olarak elinde tutamaz (Althusser, 2002:36). Bu da baskıyla değil de ideolojiyle işleyen devletin ideolojik aygıtlarının işlevinin ortaya koyar. Ayrıca Althusser'e göre ideoloji, bir insanın ya da bir toplumsal grubun zihninde egemen olan fikirler, tasarımlar sistemidir (Althusser, 2002:47).

Bu nedenle, devletin ideolojik aygıtları olarak işlev gören medya araçlarının, özellikle de televizyonun siyasal iktidarla olan yapısal ve organik bağları oldukça önemlidir. Şu ön kabulde hareket etmek gerekir ki, devletin sahip olduğu siyasal erki kullanma gücünü ele geçiren siyasal iktidarın / hükümetlerin, kendi varlığının devamlılığı ve güçlenmesi için tüm imkan ve araçları sonuna kadar kullanma gücüne sahiptir. Kamusal bir yarardan öte kendisi için siyasal (ve dolaylı olarak ekonomik) yararı önceler ve buna göre hareket eder. Bu araçlara sahip olmak demek, hem içeriği manipüle etmek hem de biçime karar verme gücüne sahip olmaktır.

Kamusal yayıncılık ve kamusal yarar kavramlarını tartışırken öncelikle kamusal alan ne olduğuna kısaca bakmak gerekir. Bu alandaki önemli kavramsallaştırmalardan biri Habermas'a aittir. Habermas'a göre kamusal alan kavramıyla her şeyden önce, toplumsal yaşam içindeki, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alandan bahsedilir. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir biçimde kendilerini ifade etme özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir iletişimin daha genel bir kamusal gövde içinde gerçekleşmesi, bilginin muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılacak özgül araçlar gerektirir. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kamusal alanın iletişim araçlarıdır (Habermas, 2004:95). Buna göre kamusal alan, toplumsal alandaki bireylerin düşüncelerini, yaşam biçimlerini, beklenti ve tavırlarını, ideolojilerini eşit bir biçimde özgürce dile getirebildikleri ve görünür oldukları bir alanı ifade eder. Dolayısıyla kamusal alan politikanın görünürlük kazandığı sahnedir ve politik aktörlerin sahne aldıkları ve kamusal sorunların görünür ve algılanabilir hale geldiği yerdir (Dacheux, 2012:20-21). Benzer bir biçimde Sennett'e göre kamusal alan, farklı

ideolojik, etnik ve dinsel toplulukları, ortak bir politika oluşturmalarına imkan sağlayan simgesel bir alandır. Bunun sağlanamadığı toplumlar ise kamusal insanın ortadan kalktığı mahrem toplumlardır ve bu toplumlarda düşüncenin ve iradenin dışa vurulmasından duyulan korku ile insan gittikçe pasifleşir (Sennett, 2010:253). Kamusal alanın ortadan kalkması ise toplumsal alandaki dengelerin bozulması, iktidar odaklarının etkisinin artmasının bir sonucu olarak düşünülebilir. Dolayısıyla demokratik yapının ve demokrasi anlayışının korunması, kamusal alanın korunmasıyla mümkündür. Kamusal alan anlayışını korumak isteyenlere göre, kamu yayıncılığı şu nedenlerden dolayı önemlidir:

“Tarihsel olarak, hem ekonomiden hem de devletten bir ölçüde bağımsız bir kurumsal alan olarak tanımlanmıştır. Kamu yayıncılığı, çeşitli toplumsal grupların birbirleriyle iletişim kurmaları için potansiyel bir ulusal saha sağlar. Kamuya tüketicilerden ziyade yurttaşlar olarak hitap eder” (Stevenson, 2008:110).

Birçok yazarın iddiasına göre, ulusal kamu hizmetlerinin deregulasyonu ve ticarileşmesi, enformasyonumuzun denetimini uluslararası holdinglerin ellerine teslim ettiği için demokratik yurttaşlığa tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle ticarileşmeye başlayan ve siyasi iktidarın kontrolünde olan kamu yayıncılığı anlayışını eleştirirler. Dolayısıyla bu durum “nitelikli” tartışma biçimlerinin ortadan kalkmasına, reklam desteği alamayan özel ilgilere yönelik programların terk edilmesine ve yurttaşların tüketicilere dönüşmesine yol açacaktır (Stevenson, 2008:109). Bu durum günümüzde, piyasa ekonomisi çerçevesinde şekillenen, siyasi ve ekonomik pragmatizme dayanan bir yapıya sahip olması, kamu yayıncılığının yapısal ve içerik olarak eleştirel bir bakışla değerlendirilmesini gerekli kılar. Dolayısıyla bu durum kamusal yayıncılıktan öte medya araçlarının (özellikle de televizyonun) devletin ideolojik bir aygıtla dönüştüğünü ortaya koyar. Althusser’e göre siyasi aygıtlar bireyleri devletin ideolojisine uydururlar. İletişim aygıtları (haberleşme ve medya araçları olarak) tüm yurttaşları basın, radyo ve televizyon ile günlük ideolojiyle besler. Kültürel aygıtta aynı şekilde yurttaşları kendi ideolojisi ile besler, donatır (Althusser, 2002:43). Böylece medya, çok katmanlı bir biçimde devletin (ya da siyasi iktidarın, hakim olan söylemin) ideolojisi tarafından belirlenen bir aygıtla dönüşür.

Medya, siyasi, ekonomik, kültürel olarak birçok bilgiyi doğrudan ya da dolaylı olarak içinde barındıran bir söylem alanıdır. Stuart Hall’un tanımlanmasına göre her medya içeriği bir *kodlama* içerir ve beklentisi ise izler kitlenin bu *kodları açılması*, çözümlemesidir. Çünkü her şeyden önce *kodlama* kendi içinde bir *söylem* barındırır (Hall, 2017). Söylem ise en genel

anlamıyla ideolojidir. Burada etkin olan ve güçlü bir anlam içeriğine sahip olan söylem, hâkim olanın, güçlü olanın ideolojik anlayışını yansıtır. Bu nedenle kodlama ve söylem içeriği arasında *ekonomi politik* bir yapı ve güçlü bir iktidar etkisi vardır. Şunu da unutmamak gerekir ki, kitle iletişim araçlarının tarihine baktığımızda (basından radyoya televizyondan sinemaya kadar) var oldukları andan itibaren her dönem hâkim iktidarın önemli bir söylem (ideoloji) aracı olmuştur. Dolayısıyla medya içeriğindeki bilgi, ne kadar tarihi gerçeklikleri yansıttığını ifade etse de, geçmişin o bilgisi hâkim söylemle (hakim olan söylemin bakış açısı ile) yeniden üretilmiş olur.

Benzer bir biçimde post yapısalıcı düşünürler (özellikle Foucault, Barthes, Lyotard Derrida gibi) “*gösterilenin asla sona ermeyen bir anlamlandırma sürecinde bir uğrak olduğunu ve anlamın özne ile nesne arasındaki istikrarlı bir bağıntı içerisinde değil, yalnızca gösterenlerin sonsuz, metinler arası oyunu içerisinde üretildiğini*” düşünmektedirler (Best ve Kellner, 2011: 37). Dolayısıyla mesajın içeriği gönderen tarafından yüklenir ve izler kitle tarafında da bu anlamda çözümlenmesi beklenir. Yani izler kitle pasif bir konumdadır ve sadece mesajı alır. Bu pasiflik hali ise mesaj karşısındaki bireyleri, sadece anlamın bir taşıyıcısı haline getirir. Neil Postman, en güçlü medya araçlarından olan televizyonun en güçlü tarafının kafalarımıza soyutlamalar değil, kalplerimize kişilikler sokması olduğunu söyler (2010: 138). Bu durum ise televizyon karakterlerinin izler kitle üzerindeki etkisini ve onlarla kurduğu yakınlığın ne kadar güçlü olduğu anlamına gelir. Televizyon karakteriyle kendisini özdeşleştiren izler kitle, dini, kültürel, milli konularda benzer algılara sahip olarak benzer tepkiler vermeye başlar.

2. Bitmiş Hikaye, Bitmeyen Diziler*

Oskay'a göre televizyonda yayınlanan belgeseller ve tarih dizileri tarihe ait olan konuları bugünün insanına ve bugünün reel toplumunun gereksinimlerine göre geçmişi yeniden yazmakta, bununla da kalmayıp çok yakın zamanda gerçekleşmiş olayları bile tarih dizileri haline getirebilmektedir. Tarih dizileri bu yeniden yazım sürecinde günün insanının zamanı ve mekânı algılama biçimlerine göre kurulmuş bir tarih oluşturmaktadırlar (Oskay, 2010: 142-143). Bu kurulan tarih algısı ise dönemin iktidar odakları tarafından yaratılır ve dönemin ihtiyaçları doğrultusunda hakim olan ideoloji etrafında kurgulanmış bir söylemle sunulur.

* Bu ifade Althusser'in 1976'da yazmış olduğu Bitmiş Hikaye Bitmemiş Tarih başlıklı yazısına atfen kullanılmıştır. İlgili metne, yazarın Devletin İdeolojik Aygıtları adlı eserinin 85-98 sayfalarında yer verilmiştir.

Siyasal iktidarın, söylem içeriğinin başında yerli ve milli anlayışı vardır. Özellikle “milli” olma meselesini tarihten önemli olaylar ve karakterler üzerinden sürdürür. Son dönem Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetin siyasi planlamaları, tarihe göndermelerin yapıldığı önemli dönemlere denk geldiği görülür: 2023, 2053, 2071 ^{††} planlama hedefleri gibi. Bu noktada yaşanmış olan tarihi dönemler, mitleştirilerek (efsanelere dönüştürülerek), geleceğin kurgulanmasında önemli rol oynar. Milli kültürün önemli dönüm noktası olan bu tarihsel vurgular, siyasi söylemde dini ve milli olarak yeniden dirilişi ifade eder. Yani tarih başarısıyla, görkemiyle tekerrür eder.

Bu tarihi dizilerdeki geçmiş, gerçekleşmiş olduğu haliyle bir geçmişten çok, bugünden tahayyül edilebildiği kadarıyla bir geçmiştir. Bu tahayyül edilen geçmiş *bize* ait olan ve *bizim gücümüzün, kudretimizin kaynağı olan* bir geçmiştir. Dolayısıyla geçmişin miras üzerinde var olmuş ve geçmişten bugüne kadar nasıl var olduysa, gelecekte de aynı güçlü var oluşu temsil eden bir geçmiştir. Geleceğe ilişkin tek kurgusu, geçmişin üzerine inşa edilen bir tahayyüldür. Bu kurgu ise kimlik oluşumunu geçmişten bugüne atfederek, köklerinin derinliğine gönderme yaparak, gücünün kudretini ortaya koymaya çalışır. Fakat tüm bu kudretli, güçlü kimlik, kültür algısı geleceğe dair bir şey söyleyemediği anda devreye giren ve toplumları bu geçmiş vurgusu ile büyülemeye çalışan bir algıdır. Geçmişin karakterleri, kahramanları, olayları ve zaferleriyle bugün arasında köprüler kurmaya, benzerlikler ortaya koymaya çalışarak bu algıyı oluşturur.

Ertuğrul'un *Dirilişi*, bugünkü vatanın, kimliğin, siyasi varoluşun kaynağıdır. Abdülhamid'in siyasi direnişi, bugünü temin etmiştir. Kûtul'Amâre'nin Mehmet'i hala varlığın bekası için mücadele eder. Ertuğrul ile başlayan soyun dayandığı köklü ve güçlü etnik köken ve coğrafi alan, milli kimliğin dayandığı tarihsel ve coğrafi kökeni işaret eder. Aynı zamanda kutlu toprakların savunulması inancı, kolektif topluluğu ve dayanışmayı, bütünlüğü oluşturan bir algıdır.

Tüm kavramları tartışmadan ve derinlemesine bir analiz çabasına girişmeden önce söz konusu olan üç diziye ilişkin genel bilgi ve bazı sayısal verileri burada paylaşmak, değerlendirmenin daha anlamlı olmasına yardımcı olacaktır.

^{††} 2023, 29 Ekim 1923 Cumhuriyet'in ilanı; 2053, 29 Mayıs 1453 İstanbul'un Fethi; 2071, 26 Ağustos 1071 Malazgirt Muharebesi.

Bir Varoluş Efsanesi olarak *Diriliş: Ertuğrul*

10 Aralık 2014 yılında yayına başlayan *Diriliş: Ertuğrul* dizisi 2019 sezonunda da devam etmektedir. Dizi yayınlandığı ilk günden itibaren reyting sıralamalarında hep en üst sıralarda yer almıştır. 2018 yılı sezon finali izleyici sayısı 7.83 milyon kişiyi bulmuştur. En çok reyting oranı % 17 ve 13.74 milyon izleyici ile 17 Ocak 2018 tarihindeki bölümle ş, en düşük reytingi ise % 4.06 ve 3.20 milyon izleyici ile 17 Haziran 2015 tarihli bölümle almıştır. Ortalama reytingi %10.27 ile 8.30 milyon izleyicidir^{§§}. Bu izlenme oranlarına ek olarak sosyal medyada da izlenme ve takip edilme oranları oldukça yüksektir^{***}. Dizinin başlangıçtaki tanıtım içeriği TRT'nin internet sayfasında şöyle tanımlanmakta ve özetlenmektedir;

Moğollarla zorlu bir mücadele veren Ertuğrul Bey, kutlu davasının peşinden gidebilmek için kardeşlerinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Ertuğrul Bey'e inanan Kayılar, bu ayrılığın ardından yollara düştüler... Yeni yurtları onlara farklı bir iklim, farklı topraklar ve farklı insanlar sunacaktı. Ertuğrul Bey, kutlu davasına giden yolda daha güçlü ve daha acımasız düşmanları olacağına farkındaydı... Ertuğrul Bey artık başka bir dünyadaydı. Ve bu dünya da at koşturmak daha çok akıl, cesaret ve sabır istiyordu. Karşısına daha güçlü ve daha acımasız olarak çıkan Tapınakçılar, Ertuğrul Bey'i zafer için yeni yöntemler bulmaya zorlayacaktı. Zira Tapınakçıların gizli eli olan Simon, bir kılıç darbesiyle öldürülemeyecek kadar zeki ve güçlüydü... Ertuğrul Bey, kılıçların sustuğu, akıl oyunlarının konuştuğu bir cehennemin içindeydi...

Dışarıda düşmanlarıyla mücadele veren Ertuğrul Bey'i içerde ise yeni sorunlar bekliyordu....

İhanet, ihtiras ve akıl oyunları yüz yüze gelen Ertuğrul için tek hedef vardı. Bir milletin dirilişine vesile olmak...^{†††}

Milli kimliğin kurulmaya başladığı yer olarak ifade edilen coğrafya ve etnik köken üzerine kurulan bir kurguyla başlayan dizide, diğer topluluklarla verdiği var oluş mücadelesini izleriz. Dizide önemli olan etnik köken, yurt ve sonrasında belirginleşen din vurgusu dikkat çekicidir. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel, kimliksel ve coğrafi olarak kuruluş hikayesini anlatır.

^{§§} <http://www.reytingsonuclari.com/aylik-ve-haftalik-reyting-sonuclari-k14.html>;
<https://www.dizisi.info.tr/dirilis-ertugrul/reytingleri/> (erişim tarihi: 13.06.2018)

^{***} <https://www.instagram.com/dirilisdizisi/instagram>; Diziye Instagram'da 05.09.2018 tarihi 1.690.612 kişi takip ediyor. <https://www.facebook.com/Dirilisdizisi/>; Diziye Facebook'ta 05.09.2018 tarihi itibarıyla 2.500.350 kişi beğenmiş ve 2.509.072 kişi takip etmiştir. <https://twitter.com/DirilisDizisi> ; Dizinin Twitter takipçileri ise 1.41 milyondur.

^{†††} <https://www.trt1.com.tr/diziler/dirilis-ertugrul> (erişim tarihi: 10.03.2018).
<https://www.trt.tv/dirilis-ertugrul/bolumler/20196> (erişim tarihi: 10.03.2018).

Her ne kadar dizi, *tarihi gerçeklere dayandığı* ifadesi ile başlasa da kurgudaki öncelikler, vurgulan noktalar, geçmişini bugünden bakarak tarihselleştiren ve bugününün siyasetiyle de örtüştüren bir içeriğe ve anlatıma sahiptir. Dizinin böylesine bir anlatım biçimi ve içeriği, diziyi milli ve yerli kimlik söylemiyle örtüşen, milli birlik ve bütünlük fikrini oluşturan bir söylem aracına dönüştürmektedir. Milli kimliği oluşturan unsurları tekrar ele aldığımızda bunlar; toprak, siyasal bir özelliğe sahip vatan fikri ve (yabancıları dışarda bırakan) yaşayanların siyasal ve yasal eşitliğidir. Böylece milli kimlik söyleminde “tek” olma anlayışı esastır.

Diriliş: Ertuğrul dizisinin son dönemde en çok izlenen dizi olması, milli kimliği oluşturan unsurları düşündüğümüzde, toplumsal bütünlüşmeyi ve birliği sağlayan bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca yurtdışında da başarılı olması, etkinliklerin düzenlenmesi, dizi oyuncularıyla buluşmaların gerçekleştirilmesi bunun önemli bir göstergesidir.

Bir Dönemin Dönüm Noktası olarak *Payitaht: Abdülhamid*

24 Şubat 2017 tarihinde gösterime giren *Payitaht: Abdülhamid* dizisi 2019 sezonunda da devam etmektedir. Dizi yayınlandığı ilk günden itibaren iniş ve çıkışlarla birlikte TRT'nin en iyi ve yüksek bütçeli yapımları arasında yer almıştır. 2018 yılı sezon finali izleyici sayısı 2.69 reyting oranı ile 2.17 milyon kişiyi bulmuştur. En çok reyting oranı % 4.91 ve 3.97 milyon izleyici ile 5 Ocak 2018 tarihindeki bölümle, en düşük reytingi ise % 2.39 ve 1.93 milyon izleyici ile 6 Ekim 2017 tarihli bölümle almıştır. Ortalama reytingi ise % 3.85 ile 3.11 milyon izleyicidir⁺⁺⁺. Bu izlenme oranlarına ek olarak Youtube, Twitter, Instagram ve Facebook gibi sosyal medya mecralarında da izlenmektedir. Takipçi sayıları da oldukça yüksektir^{\$\$\$}.

Dizi, 1876'da tahta çıkan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 34. Padişahı ve 113. Halifesi olan Sultan II. Abdülhamid'in 1896 yılıyla başlayan dönemini anlatır. Dizi, resmi bir geçit esnasında Abdülhamid'e yapılan bir suikast^{****} sahnesiyle başlar.

⁺⁺⁺ <http://www.reytingsonuclari.com/aylik-ve-haftalik-reyting-sonuclari-k14.html>

<https://www.dizisi.info.tr/payitaht-abdulhamid/reytingleri/> ; (erişim tarihi: 13.06.2018)

^{\$\$\$} <https://www.instagram.com/payitahtdizi/> ; Diziyi instagramda 05.09.2018 tarihi 242.000 kişi takip ediyor. <https://www.facebook.com/payitahtdizi/>; Diziyi facebookta 05.09.2018 tarihi itibarıyla 251.211 kişi beğenmiş ve 380.901 kişi takip etmiştir. <https://twitter.com/DirilisDizisi> ; Dizinin twitter takipçileri ise 72.600 kişidir.

^{****} Bir çok tarihçiye göre bu tarihte Sultan'a böyle bir suikast olmamıştır. Suikastın niteliği ve biçimi bugüne referans vererek, 15 Temmuz 2016 darbesini hatırlattığına dair tartışmalarda vardır. Böyle bir iddia ise tarihin bugünden yeniden üretildiği tezini de

Doğumunun 100. yılında kutlamalar ve çeşitli etkinliklerle anılan Sultan II. Abdülhamid Han'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarını anlatan dizi TRT'nin internet sayfasında kısaca şöyle özetleniyor:

"Büyük Savaş, Payitaht İçin Payitaht'ta!

Yeni yüzyıl başlarken acının, ümidin ve mücadelenin coğrafyasında son cephe açılıyor. Payitaht, en büyük savaşını veriyor. Sultan Abdülhamid, son iki yüzyıldır zafer kazanamayan Osmanlı'nın talihini değiştirmiş, Yunan harbini kazanmıştır. Cephede biten harp ise şimdi masada devam edecektir. Global Monarşi'nin veziri Parvus ise artık Abdülhamid'e karşı yüz yüze savaşacaktır. Hedef devlettir. Devleti ayakta tutan kıymetler baltalanmaktadır. Her kıymet bir sütun, her sütun çatıyı ayakta tutan bir güçtür. Abdülhamid ise devlet çatısını yıkmak isteyenlerin önündeki tek engeldir. Parvus, Abdülhamid'in düşmanlarını tek cephede birleştirecek ve Osmanlı'nın yıkılışı için yıllar sürecektir. Abdülhamid ise kalkınma hamleleriyle devleti büyük savaşa hazırlamaktadır. Demir yolu hamlesinden sonra yeni yüzyıl boyunca, uğrunda savaşlar verilecek petrol (petrol) hamlesini başlatacaktır Abdülhamid... Osmanlı topraklarındaki petrol arazilerinin haritalarını çıkaran Abdülhamid, hammaddeyi elinde bulunduranın yeni dünyaya yön vereceğini bilmektedir. Bu değerleri korumak için de var gücüyle savaşacaktır. Parvus sağ kolu Marco'nun önderliğinde İstanbul'un her tarafına yayılmış ajanlarla Payitahtı bitirmek için uğraşırken Abdülhamid'in sıra dışı ve başarılı hafiyesi Murad, ekibiyle beraber onlara geçit vermemek için canları pahasına mücadele verecektir. Abdülhamid, Payitaht'ı korumak için savaş verirken hareminde kopan fırtınalardan habersizdir. Devleti ayakta tutan sütunlardan biri Hanedan-ı Osmanlı'dır. Hareme mazisinin intikamını almak için giren Firuze, düşmana Osmanlı Ailesine karşı açtığı savaşta yardım edecektir.

Yeni yüzyıla girerken hakim olmak için savaşanlar, mahkum olmamak için direnenler arasında büyük bir savaş olacaktır. Bütün savaş Payitaht için, Payitaht'ın ortasında geçecektir^{††††}. "

Payitaht dizisi henüz yayınlanmaya başlamadan önce 2. Abdülhamid Han güncel siyasette konumlanmış ve gündeme taşınmıştır. 2. Abdülhamid Han adına konferans ve anma günleri düzenlenmiş ve 2016 yılı Abdülhamid yılı

doğrulayan bir veridir. Elbette böylesine bir tartışma daha geniş ve derinlemesine bir bilgi ve belge incelemesine dayanan araştırma ile sürdürülebilir.

^{††††}<https://www.trt1.com.tr/diziler/payitaht-abdulhamid> (erişim tarihi: 18.05.2018).

olarak ilan edilmiştir. Tüm bunlar bazı çevreler tarafından Cumhuriyet tarihi boyunca “kızıl sultan” olarak görülen Abdülhamid’in iade-i itibarı olarak düşünülür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın da *Abdülhamid Han’ı Anlamak* başlıklı konuşmasında, “*Abdülhamid Han bugünde rehberimizdir*” ifadesini kullanır. Cumhurbaşkanı aynı konuşmasında tarihimizin ve köklerimiz çok daha derin ve köklü olduğuna vurgu yaparak, Abdülhamid’in bu coğrafyanın ve İslam’ın en önemli neferlerinden biri olduğunu söyler^{###}. Ayrıca Türkiye Radyo ve Televizyon Gazetecileri Derneğinin 29.08.2018 tarihli “2017 yılı Medya Oscarları” ödül töreninde en iyi dizi oyuncusu ödülünü Abdülhamid Han rolüyle Bülent İnal’a, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan vermiştir^{\$\$\$}.

Yeni Bir Başlangıcın Hikayesi olarak *Kûtul’Amâre: Mehmetçik*

18 Ocak 2018 tarihinde ilk bölümü yayınlanan *Kûtul’Amâre: Mehmetçik* dizisinin konusu 1916 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İngilizleri bozguna uğrattığı son büyük zaferi olarak kayıtlara geçen *Kûtul’Amâre Kuşatması*’dır. Tümgeneral Charles Vere Ferrers Townshend komutasındaki İngiliz birliklerinin teslim alınmasıyla kazanılan Kûtul’Amâre Zaferi, Çanakkale’nin ardından Birinci Dünya Savaşı’nın en büyük zaferi olma niteliği taşır. Halil Paşa’nın, İngiliz birliklerini 29 Nisan 1916’da teslim almasının ardından, “*Tarih bu olayı yazmak için kelime bulmakta müşkülata uğrayacaktır. İşte Osmanlı sebatının İngiliz inadını kırdığı birinci zaferi Çanakkale’de, ikinci zaferi burada görüyoruz*” sözleriyle Kûtul’Amâre Zaferi’ni duyurur. Zafer 1952 yılına kadar Kut Bayramı olarak kutlanmış, sonrasında ülkenin NATO’ya üye olmasıyla birlikte kutlamalar kaldırılmıştır. Bugün ise unutulmuş bir zafer tekrar hatırlatılmaya çalışılır. Devlet tarafından da 2016 yılı Kûtul’Amâre yılı ilan edilerek 100. yıl kutlamaları konferans, sergi ve anma törenleri düzenlenir. Dizi de bu *hatırlatmanın* etkili bir parçası olmuş ve zaferin 102. yıl dönümünde dizi yayına başlamıştır.

Ocak 2018’de TRT’de gösterilmeye başlayan dizinin izlenme oranlarına kısaca bakmak gerekirse; 2018 yılı sezon finali izleyici sayısı 3.22 reyting oranı ile 2.60 milyon kişiyi bulmuştur. En çok reyting oranı % 7.45 ve 6.02 milyon izleyici ile 18 Ocak 2018 tarihindeki bölümle, en düşük reytingi ise % 3.00 ve 2.42 milyon izleyici ile 19 Nisan 2018 tarihli bölümle almıştır. Ortalama reytingi ise % 4.58 ile 3.70 milyon izleyicidir^{****}. Benzer bir biçimde sosyal medyadaki

^{###} “Sultan Abdülhamid bugünde rehberimizdir”. Recep Tayyip Erdoğan’ın 11.02.2018 tarihindeki “2. Abdülhamid Han’ı Anlamak” adlı konuşması.
<https://www.youtube.com/watch?v=GDIKZoWr1Kk> (erişim tarihi: 18.04.2018)

^{\$\$\$} <https://www.rtgd.com.tr/> (erişim tarihi: 06.09.2018). Tören videosu için bkz.,
<https://www.youtube.com/watch?v=kzTaYAaEzjs> (erişim tarihi: 06.09.2018).

^{****} <http://www.reytingsonuclari.com/aylik-ve-haftalik-reyting-sonuclari-k14.html>
<https://www.dizisi.info.tr/mehmetcik-kutulamare/reytingleri/> (erişim tarihi: 13.06.2018)

takipçileri^{††††} de dikkat çekici olması, dizinin gösteriminden sonra da etkisinin sürdüğü bir göstergesidir.

Dizinin içeriği ise TRT'nin internet sayfasında kısaca şöyle anlatılmıştır:

“Mehmetçik Kütul'Amâre dizisi, Birinci Cihan Harbi'ne hazırlanan Osmanlı devletinde, tek hayalleri devletin yeniden dirilişi ve kurtuluşu olan, gönlünde vatan sevdasından başka bir şey bulunmayan Mehmet ve arkadaşlarının destansı hikâyesini konu alıyor. Darülfünun talebesi olan Mehmet, vatani için her türlü fedakarlığı ve çabayı göstermekten geri durmaz. Bu amaçla başında Süleyman Askeri Bey'in bulunduğu ve en kabiliyetli askerlerin seçildiği Osmancık Taburu'na katılıp cepheye gitmek için büyük bir mücadele gösterir. İhtişamlı bir devletin varislerine bıraktığı son destan olan Kütul'Amâre Zaferi'ni konu alan dizi, Mehmet karakterini merkezine alarak her anı heyecan, aksiyon ve derin duygularla yoğrulmuş hikâyesiyle seyirciyle buluşacaktır... Mehmet, başında Süleyman Askeri Bey'in bulunduğu Osmancık Taburu'yla birlikte Arap coğrafyasında büyük bir mücadele gösterecektir... Mehmet kahramanlıkları İngilizlerin oyunlarını bozacak ve Kütul'Amâre destanının mimarı olacaktır.

Aynı zamanda Osmanlı Devleti askerleriyle, İngiliz askerleri arasında çöllerde, dağ başlarında, nehirlerde yaşanan amansız mücadele tarihi kaynaklara dayanılarak anlatılacaktır^{††††}.”

Öncelikle diğer iki tarihi dizide de olduğu gibi bu dizi de *tarihi gerçekliğe dayandığı* iddiası ile başlar. Kurgu ya da hayal ürünü değil doğrudan tarihi belgelere dayandığı ifade edilir. Tarihi gerçeklik iddiası aslında bugünden bakışının sadece bir tarafını ifade edebilir. Ayrıca geçmişi yeniden kurgulayan güçlü olan özne (siyasi iktidar), kendi söylemini güçlendiren taraflarını ortaya çıkarır ve vurgular. Amacı milli kimliğin dayanak noktalarını ortaya koyarak bir kolektif anlayış inşa etmektir. Milli kimliği güçlendiren en önemli dayanak

^{††††} <https://www.instagram.com/mehmetcikdizisi/>; Diziyi instagramda 05.09.2018 tarihi 85.400 kişi takip ediyor. <https://www.facebook.com/mehmetcikdizisi/>; Diziyi facebookta 05.09.2018 tarihi itibarıyla 168.613 kişi beğenmiş ve 174.447 kişi takip etmiştir. <https://twitter.com/KutulAmareDizi> ; Dizinin twitter takipçileri ise 1.255 kişidir. Ayrıca dizinin birden fazla sosyal medya sayfaları vardır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda toplamdaki takipçi sayısının arttığı söylenebilir. Elbette takipçilerin birden fazla sosyal medya hesabı olduğunu da unutmamak gerekir.

^{††††}<https://www.trt1.com.tr/diziler/mehmetcik-kutulam-re> (erişim tarihi: 15.05.2018).

noktalarından ve unsurlardan birisi de yerlilik ve yurt (anayurt) algısıdır: *Her şeyden önce kimlik, yerli ve milli olmalıdır.*

3. Tarihi Yeniden Yazarak Kendini Tarihe Yazmak

Temsil, onu düzenleyen praksi maskeler.

Michel De Certeau (2009:5)

Geçmişin yeniden kurgulanması ve siyasi söylemin bunu neden siyasi bir araca dönüştürdüğü ve bunu popülist siyasi söylemde önemli bir odak noktası olarak aldığı sorunsalı üzerinden, bu dizilerdeki önemli bir ortak nokta, oluşturulmaya çalışılan toplumsal bir bütünlük algısı olduğu söylenebilir. Çünkü paylaşılan ve hatırlanan ortak bir geçmiş düşüncesi, bugünkü ve gelecekteki birlik ve bütünlüğün ön koşuludur.

Her üç dizide de karşımıza çıkan yurt, vatan, kimlik, inanç ve birlik meselesi, günümüzde de gündem de olan kavramsal tartışmalardır. Bugünkü siyasi söylemi güçlendiren araçlara dönüşmesinde de bu ortak kavramsallık oldukça önemlidir. Ayrıca ortak düşünme biçimi, siyasi popülizmin de bir aracı olarak kullanılır hale gelmiştir. Taggart popülizmi açıklarken özellikle anayurt ve yerlilik kavramlarını özellikle vurgular. Taggart'a göre popülistler kendilerini idealize edilmiş bir topluluk kavramı olan *anayurt* ile özdeşleştirirler. Ayrıca ideal toplumun bir diğer dayanak noktası ise *yerlilik* vurgusudur. Halk kavramının esnek, bükülgen niteliği halkı popülizmin önemli bir ögesi haline getirmekle birlikte, halka gönderme yapılmasının temel nedeni, popülist tahayyüle kök salan, üstünde erdemli ve homojen bir kitlenin yaşadığı zımnî bir *anayurt* anlayışıdır. Buna göre, tekil bir toprak parçası olarak tahayyül edilen anayurt, *tekil* bir nüfus gerektirir. Bu nokta aynı zamanda popülist söylemde neden halkın her zaman homojen bir kitle olarak tasavvur edildiğini de açıklamaktadır (Taggart, 2004:120-121; akt. Özçetin, 2018). Dönemin hakim söylemlerine baktığımızda geçmişe de gönderme yaparak, geçmişten bugüne güçlü köklere sahip olan bir devlet tahayyül edilir. Bugünün yerliliği ve milliliği geçmişteki köklere ve bu köklerin gücüne dayanır. Böylece güçlü bir geleceğin inşa edilebileceği anlayışı belirginleşir. Burada geçmişe yapılan vurguda, nostalji ile birleşen ve geleceği kuracak olan bir anayurt / vatan anlayışı vardır.

Yerlilik, Millilik, Etnik ve Dini Kimlik

Her üç dizinin içeriği olan konular, kaynaklık ettiği, referans verdiği konular tarihteki önemli dönüm noktalarına işaret eder. Hepsinde de bir kurtuluş, diriliş hikayesi anlatılır. Gerek dizilerin tanıtım metinlerinde gerekse içeriklerinde bunu doğrudan görmek mümkündür. Dizilerin siyasal söylemle iç içe olmasının bazı temel göstergeleri vardır: Dizilerin bir kamu kuruluşu olan TRT'de yayınlanıyor olması; siyasilerin konuşmalarında bu dizilere referans vermesi; siyasi gündemde de yer bulmaları; dönem siyasetçilerin dizi setlerini ziyaret etmeleri bu göstergelerden bazılarıdır. Dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 2017 yılında yaptığı bir açıklamada, TRT'nin Diriliş dizisini yayınlanmadan önce kendisine gönderildiği ve bölümleri herkesten önce izlediğini söylüyor^{§§§§§}. Elbette burada Bakan'ın diziye olan ilgisi ve merakının yanı sıra üstü örtük bir denetleme mekanizması işleyişi de söz konusu olabilir. 2015 yılında dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu^{*****}, 2016 yılında Recep Tayyip Erdoğan⁺⁺⁺⁺⁺, dönemin başbakan yardımcısı Bekir Bozdağ'da 2017 yılında dizi setini ziyaret etmişlerdir⁺⁺⁺⁺⁺. TRT World televizyon kanalının tanıtım gecesinde konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan diziye yönelik olumsuz eleştirilere karşı Diriliş: Ertuğrul dizi ekibine hitaben; *"hiç kafanıza takmayın, yola devam edin. Bu millet sizi bağrına basmış, onlar bassa ne yazar basmasa ne yazar. Onların orada verecekleri şekli bir ödül önemli değil. Asıl önemli olan şu milletin gönlünü siz kazandınız ya, işte asıl mükafat, asıl ödül bu, mesele budur. Baki kalan bu kubbede hoş bir seda imiş meğer diyorlar ya, mesele bu"* açıklamasında bulundu. Torunlarının da dizinin izleyicisi olduğunu söyleyen Cumhurbaşkanı Erdoğan, *"gönülleri artık bu denli fethetmiş bir dizi bu, sıradan değil"* ifadesiyle diziye olan desteğini ortaya koymuş oldu^{§§§§§}.

Bu dizilerde geçmiş (olmuş bitmiş olan, yaşanmış olan) yeniden kurgulanır, hikayeleştirilir, kahramanlar mitlere, efsanelere dönüştürülür. Bu efsanelerin günümüzde de karşılık bulması sağlanır. Ertuğrul Bey, Abdülhamid Han bugünün en büyük siyasi gücüyle benzeştirilir. Mehmetçik ise bugün

^{§§§§§} İlgili haber için bkz.; <http://www.milliyet.com.tr/dirilis-in-bolumlerini-yayina-magazin-2412115/> (erişim tarihi: 13.06.2018)

^{*****} İlgili haberin videosu için bkz.; <https://www.youtube.com/watch?v=HDsdj2NaXdg> (erişim tarihi: 13.05.2018)

⁺⁺⁺⁺⁺ İlgili haberin videosu için bkz.; <https://www.youtube.com/watch?v=4oKOCVzg8aY> (erişim tarihi: 13.05.2018)

⁺⁺⁺⁺⁺ İlgili haberin videosu için bkz.; <https://www.youtube.com/watch?v=4HvOCg1gG-Y> Bekir Bozdağ: "Duydum başınız beladaymış, yardıma geldim". (erişim tarihi: 13.05.2018)

^{§§§§§} <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/61005/trt-world-kameralarinin-vizorunu-guceve-gucluye-degil-mazlumlara-ezilenlere-odaklamali.html> (erişim tarihi: 18.07.2018).

vatanın bekası ve milletin salahiyeti için hala mücadele eder. Geçmişin kahramanları bugün hala yaşamakta ve mücadelesini sürdürmektedir. Bu benzerlikleri doğrudan siyasi iktidarın kendisi yapmasa da sosyal medya gibi mecralarda bunun doğrudan ifade edildiği görülür. Hatta 24 Haziran 2018 seçimleri sırasında Lübnan asıllı İsveçli şarkı Maher Zain'in yapmış olduğu Hasat Vakti***** isimli şarkının sözlerinde geçen *Ertuğrul'dan ve Erdoğan'a* sözleri, diğer tarihi karakterlere ve Rabia söylemine yapılan vurgu oldukça dikkat çekicidir. Doktora çalışmasını Abdülhamid dönemi üzerine yapan tarihçi Emre Can Dağlıoğlu'a göre esas amaç, *Sultan'ı Erdoğan'la özdeşleştirerek günümüze tarihsel olmayan (ahistoric) göndermeler yapmaktan ibarettir. Zira dizide çok açık şekilde, sağ-revizyonizmin önümüze koyduğu 200 yıllık milliyetçilik dikotomisinde çöküşe yol açan Batıcılık serüveninden kısa süreli geriye dönüşü, İslamcı-millîci çabayı temsil eden bir Abdülhamid portresi resmedilmiştir. Bu tarih anlayışına göre, millîlik süreci, 1908'deki 'darbe'yle son bulmuş ve AKP iktidarına gelene kadar 100 yıllık bir gayri millîlik parantezi açılmıştır* (Dağlıoğlu, 2017). Geçmiş ve şimdi arasında kurulan bağlar, bu dizilere söylemin taşıyıcısı ve güçlendiricisi olarak siyasi bir araç rolü yükler. Burak Onaran'a göre bu dizi, geçmişini doğru aktarmadığı için ya da tarihi tahrif ettiği için değil (ki bunlar her kurgusal bir süreçte ortaya çıkan kaçınılmaz sonuçlardır), söz konusu tahrifatı geçmişe belirgin bir güncel politik kullanım değeri yüklemek üzere yaptığı için bir propaganda çalışmasıdır (Onaran, 2017:81).

Ekranlarda estetik bir algı yaratarak, siyasi söylem tarihselleşir, tarihi bir gerçeklik niteliği taşır, nesne(l)leşir. Dolayısıyla bugünün siyasi söylemini, pragmatist olan siyasetini gizleyerek tarihsel, geçmişten bugüne var olagelmiş, kökleri olan güçlü bir söylem olarak algılanmasını sağlar. Tek farklılık koşullara, zamana göre yeniden üretilen bir söylem olmasıdır. Bu dizilerin konusu olan tarihsel gerçekliğin sunulması ve yeniden kurgulanması, geçmişin durağan, kesin ve kalıplaşmış bir bilgiler bütünü olmaktan öte yeniden yazılması ve kurgulanmasıyla bugüne taşınarak güncelleşir. Gellner'e göre, insanları sınıflandırmanın doğal, Tanrı vergisi bir yolu olarak, uzun süre gecikmiş olsa da, fitri bir siyasi kader olarak millet bir mittir. Bazen eskiden beri var olan medeniyetleri milletlere dönüştüren, bazen de milleti sıfırdan yaratan, ama çoğu kez de eskiden beri var olan yok eden milliyetçilik ise, iyi ya da kötü olmanın ötesinde kaçınılmaz bir gerçekliktir (Gellner, 2008:47). Osmanlı İmparatorluğu Payitaht Abdülhamid ile Türk ve Müslüman toplumuna, Diriliş Ertuğrul ile en baştan bir Türk Yurdunun bir cihan imparatorluğunun nasıl kurulduğuna tanıklık

***** İlgili şarkının sözleri ve klip için bakınız;

<https://www.youtube.com/watch?v=p6HaiNjn95o> (erişim tarihi: 13.08.2018)

eden geçmişin mirasını aktarır. Kûtul'Amâre ile Batılı güçler karşısında geçmişin mirasını taşıyan ve koruyan Mehmetçiğin hikayesini, İmparatorluğun çöküşünden Cumhuriyet'in kuruluşuna doğru verilen kahramanlık mücadelesini izleriz. Ve bu, Gellner'in da yukarıda ifade ettiği gibi kaçınılmaz olan milliyetçilik gerçeğine vurgu yapar. Bu, ırkı ve dini referans alan, farklı olanı, kendisine benzemeyeni dışarda bırakan bir milliyetçilik algısıdır. Bu durum ise dönem siyasetinde sıkça zikredilen *yerlilik* ve *millilik* ifadelerinin tam karşılığına denk gelir. Yerlilik ve millilik gücümüz geçmişin mirası üzerine inşa olur.

Hikaye ve mitlerle dolu bu anlatıların sunulması, burada kurgulanan hikayelerin tarihselleşmesine (aslında bir ölçüde gerçek tarihin yerini alma etkisine, gücüne ve tehlikesine) neden olurken, tarihin yeniden yazılmasına ve böylece tarihinde metinleşerek bugüne taşınmasına neden olur. Kurgusal olan tarihsel bir nitelik, tarihsel olan ise yeniden üretilerek (yazılarak) kurgusal (kurmaca) bir nitelik kazanır. Paylaşılan tarihi anılar da bir mit biçimine dönüşebilir. Aslında modern öncesi pek çok halk için mit ile tarih arasındaki çizgi genellikle bulanık, belirsiz hatta yoktur (Smith, 2017:44). Dolayısıyla mitler ve tarihi gerçekler arasında birbiriyle kesişmeyen paralel bir çizgi vardır. Eliade'ye göre, mit, doğaüstü varlıkların ve eylemlerin öyküsüdür. Bu öykü kesinlikle gerçek ve kutsal kabul edilir. Mit, her zaman bir yaratılışla ilgilidir. Bir varlığın yaşama nasıl geçtiğini anlatmaktadırlar (Eliade, 1993:27) Malinowski'ye göre ise mitler, yalnızca var oldukları haliyle anlatılan bir öykü değil, yaşanan bir gerçekliktir ve mit bir simge değil nesnenin doğrudan ifadesidir; bilimsel bir ilgiyi doyurmaya yönelik bir açıklama değil, uzak geçmişteki bir gerçekliğin anlatı biçiminde yeniden yaratılmasıdır (Malinowski, 2000:97-99)

Georges Dumezil'e göre (2012), mitten romana geçişte (yani kurgusal olana geçişte, benzer biçimde diziler, sinema filmlerinde de), aynı yapılar ve işlevler yeniden üretilir. Ara evrelerde ise genellikle roman ile mitin arasında yani trajedide kendini tanımlamayı tercih eder. Edebi modellerin tarihselleştirilmesi, üretim süreçleri alanında kendini çok daha berrak ortaya koyar. Üretim mekanizmalarının tümünde görülen en belirgin özellik yerinden etmek, biçiminden etmek, görünümünden etmektir. Kısacası bu mekanizmaların tümü biçimleri bozmaya dayanır (Certeau, 2009:57). Benzer bir biçimde Paul Ricoeur'da tarih ve kurmaca arasındaki ilişkiyi ele alırken yeniden biçimlendirme (reformation) kavramından bahseder (2013:305). Dumezil ve Ricoeur'daki bu yeniden biçimlendirme sürecine göre değerlendirdiğimizde; Payitaht: Abdülhamid dizisi Cumhuriyet dönemi boyunca tanımlanan (olumsuz olarak) Abdülhamid algısını yıkar ve yeniden kendi ideolojik Abdülhamid algısını

kurar⁺⁺⁺⁺⁺. Böylece Abdülhamid bir kahramana, tüm anlatı ise siyasi bir mite dönüşür. Bu durum aslında tarihin, onu ele alan öznenin nasıl bir nesnesi olduğunun bir göstergesidir. Geçmiş (olmuş bitmiş olan) tek iken, onun ele alınışı, nesneleştirilerek bugüne taşınması tarihin çok yanlı bakışını bir göstergesidir. Certeau'nun da dediği gibi tarih, ele aldığı öznenin egemenliği altına girmiş bir "edebiyat" tır (Certeau, 2009:51). Bunu yaparken de kurgulama sürecinde istemediğini dışarda bırakarak, kendi kimliği çerçevesinde istediklerini ön plana çıkararak vurgular. *Kızıl Sultan*, kurucu, kahraman Ulu Hakan'a dönüşür. Onu *kızıl sultan* olarak tanımlayan siyaset, bu sefer de *ulu hakan* olarak tanımlar. Siyasi öznenin bakış açısı değiştikçe nesneleştirdiği geçmiş yorumlama, anlatma ve aktarma biçimi de değişir. Çünkü geçmişe bugünden bakmak, tarihi olayları ve olguları yeniden tanımlamayı, anlamlandırmayı gerektirir. Burada tarih ve kültür, bir kültür endüstrisi alanı olarak televizyon ekranında yeniden üretilir. Etkilenen, biçimlendirilen ve yönlendirilen içeriği ile aslında iktidar söyleminin önemli taşıyıcısı haline gelir.

Tüm bu dizilerde yerli ve milli kimliğin önemli bir bileşeni olarak "İslami" kimlik güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır. Özellikle de Payitaht: Abdülhamid dizisinde, Abdülhamid en büyük mücadelesini İslam karşıtlarına vermektedir. Sultan, bir yıkımın içinde mücadele etmekte fakat gerek iç güçler gerekse dış güçler buna engel olmaktadır. Benzer bir biçimde ülke siyasetinin son dönemlerdeki en önemli mücadelesi tüm dünyadaki İslam karşıtı algıya yöneliktir. Bu noktada da izler kitle karşısında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ve Abdülhamid'in benzeştiren bir algıda söz konusudur.⁺⁺⁺⁺⁺ Tayfun Atay'ın diziyle ilgili yaptığı bir değerlendirmede; "*Abdülhamid Osmanlısı'nı değil, "Erdoğan Türkiyesi"ni izliyoruz aslında. Tıpkı üç yıldır "Diriliş Ertuğrul"da izlediğimiz gibi...*

⁺⁺⁺⁺⁺ Bu konuda Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Şubat 2018'de yaptığı II. Abdülhamid Han'ı Anlamak başlıklı konuşmasına bakınız; <https://www.youtube.com/watch?v=4y0aOBFji9g> (ilgili konuşma Abdülhamid Han'ın vefatının 100. yılında yapılan anma törenlerinde yapılmıştır ve Erdoğan, Necip Fazıl Kısakürek'in "*Abdülhamid'i anlamak her şeyi anlamak olacaktır!*" sözleriyle konuşmasına başlar.

⁺⁺⁺⁺⁺ Bu dizinin en önemli özelliklerinden ve etkilerinden biri Abdülhamid'in yerinde bugün Recep Tayyip Erdoğan'ı koyuyor olmasıdır. Payitaht dizisi aracılığıyla Erdoğan ve Abdülhamid özdeşleştirilerek "Türk Dizilerinin, Recep Tayyip Erdoğan'ı uluslararası siyasette başarıya götüren yumuşak bir güç unsuru" olarak tanımlanmıştır. Bu konu "dünyayı fetheden Türk dizileri" başlığı ile Fransız-Alman televizyon kanalı ARTE'de yapılan ve Nadia Daam'ın sunuculuk yaptığı "28 dakika: Ötekilerinin Televizyonu" adlı televizyon programında siyaset bilimciler, antropologlar ve sosyologlarla birlikte Payitaht dizisi üzerinden Erdoğan ve ülke siyaseti tartışılmıştır. Programın tamamı için bakınız; <https://sites.arte.tv/28minutes/fr/les-series-turques-la-conquete-du-monde-28minutes> (erişim tarihi: 21.03.2018).

Tıpkı yıllarca "Kurtlar Vadisi-Pusu"da izlediğimiz gibi..." (Atay, 2017) ifadesiyle tarihin siyasi söylemin nasıl bir aracına dönüştüğünü ortaya koyar.

Benzer bir biçimde dizide vurgulanan değerler, siyasi söylemde de karşılığını bularak ortak bellek ve kolektif kimlik anlayışını öne çıkarır. Bu nedenle dizinin doğrudan siyasi söylemin bir taşıyıcısı olduğu ve bu söylemi güçlendiren bir araca dönüştüğü söylenebilir. Elbette ortak kimlik ve inanç anlayışını güçlendirirken, karşıtını da koyarak gerçekleştirir. Dizi de özellikle ülke içindeki Musevi / Yahudi topluluklar karşı güçler olarak kurgulanır ve bu cemaatler hem ülke içinde hem de ülke dışında Payitaht'ın en büyük düşmanlarıdır. Hatta Abdülhamid'e yapılan suikast girişiminde "*vakit geldi*" ifadesi öncesinde, isyanı başlatan isyancının elinde Musevilüğün sembolü olan Davut yıldızının olduğu bir para vardır. Baş düşman olan karakter ise Teodor Herzl bir Yahudi'dir ve Büyük İsrail Devleti'nin kurulması için Osmanlı'ya karşı büyük bir mücadele içindedir. 32. Bölümde Herzl'nin Abdülhamid'den Yahudiler için toprak ister (*Herzl: Toprak istiyorum, Kudüs'te Yahudiler için toprak istiyorum. Rusya'da Avrupa'da ezilen halkım için Filistin'den toprak satın almak istiyoruz*). Abdülhamid ise Herzl ve Yahudilerin gerçek amaçlarının Nil ve Fırat arasında büyük İsrail devleti kurmak istediklerini ve yaşadığı sürece buna asla müsaade etmeyeceğini söyleyerek Herzl'i odadan kovar^{§§§§§§§§}. 3. bölümde de Yahudilerin gizli olarak bir devlet kurma için gösterdikleri faaliyetleri izleriz ve İmparatorluğu yıkmak isteyen topluluklardan biri olduğunu anlarız. Benzer bir biçimde Batılı ülke topluluklarının oyunlarını bozan Abdülhamid, benzer bir biçimde İngiliz ve Rus elçilerini de odasından kovar. Bu durum ise *milli kimlik* ve karşıtını ortaya koyarak, kendi değer, algı ve içeriğini tanımlama çabası olarak değerlendirilebilir. Benzerini içeri alır, karşıtını dışlar. Böylece milli ve yerli olan kimliğin ana hatları çizilmiş ve tanımlanmış olur.

Edebiyat metinlerinde olduğu gibi, tarihsel anlatıları içeren kurgusal yapılarla ortaya konulan yani yeniden üretilen, biçimlendirilen alanlar, aynı zamanda ötekinin mantığının da icra edildiği alanlardır; aynıının mantığını hayata geçirdikleri ölçüde bütün bilimler, ötekinin mantığını saf dışı bırakmışlardır (Certeau, 2009:58). Vatan, millet, yurt, inanç gibi unsurlar üzerinden kurulan bu yapıların içerikleri, ikiliklere dayanır. Bu ikiliklerin taraflarında ise yabancı, düşman olanlar vardır: Aynı etnik kökenden olmayan, aynı inanca sahip olmayan, bu coğrafyaya dışardan gelen gibi. Tüm mücadele bu karşıtlıklar üzerinden kurulur. Aslında bugünkü siyasi mücadelenin de içeriği, bu karşıtlar olduğu algısı yaratılır: *Bizden olmayan bizi yok etmek için buradadır*.

§§§§§§§§ |İlgili bölüm için bakınız; <https://www.youtube.com/watch?v=SjF8MalEJBA> (erişim tarihi: 13.06.2018).

Bu nedenle mücadele her zaman sürecektir. Diriliş Ertuğrul'da etnik ve dini kimlik etrafında oluşan bir karşıtlık görülür. Moğollar ve Tapınak Şövalyeleri'ne karşı bir mücadele vardır. Abdülhamid'de ise dış güçlerle işbirliği yapan Müslüman olmayan azınlıklarla mücadele edilir. *Kûtul'Amâre: Mehmetçik*'te ise mücadele edilen batılı devletler ve özellikle güçlü bir İngiliz Devleti vardır. Bir milletin doğuşu, kuruluşu ve ilerleme sürecinde düşmanları da aynı süreçte varlığını ortaya koymaktadır. Moğollarla ve Tapınak Şövalyeleri ile başlayan mücadele, İngilizlerle ve Batı toplumu ile devam etmektedir. Aynı mücadele günümüz siyasetinde de benzer bir biçimde devam etmekte, sadece isimler değişmektedir: *Din, vatan, millet uğruna bir mücadele.* Böylece kurgusal olan bilimsellik iddiasında olmadığı için bilimsel alandan ödünç aldığı gibi yeniden biçimlendirebilir ve kendi çıkarı doğrultusunda ona anlamlar katabilir.

Temsil ve Dil Aracılığıyla Aktarılan Söylem

Dil, söylemin önemli ve ilk taşıyıcısıdır. Dil söyledikleri ve söylemedikleri (bazen de söyleyemedikleri) bir söylem biçimi ve içeriği oluşturur. Dil, tümceyle birlikte, kendi kendisinin dışına yönelir: Bir şeyler üstüne bir şeyler söyler. Söylemin bir alıcıyı hedeflemesi durumu, onun olay özellikli ve diyaloglarla işliyor olması niteliğiyle aynı anda gerçekleşir. Alıcının hedeflenmesi söylemin oluşum sürecinin öteki yakasıdır. Olayın tam olarak gerçekleşmesi, sadece herhangi birinin sözü alıp karşısındakine seslenmesi değildir. Aynı zamanda, o kişinin yeni bir deneyimi dile taşıma ve bir başkasıyla paylaşma isteğiyle de dolu olmasıdır (Ricoeur, 2007:149). Dil ile başlayan söylemin sunumu, imge, resim, görüntü gibi görsellerle sürdürülür ve güçlendirilir. Bu görsellik, gündelik olaylarla zayıflatılmış dünya görüşümüze bir var olma artışı sağlama gücü verir (Ricoeur, 2007:154). Dolayısıyla tüm bu dil, yazınsal, görsel, semiyotik unsurlarla kurgulanarak yeniden biçimlendirilen unsurlar, yorum-bilimsel yöntemlerle çözümlenir. Tıpkı edebi ürünlerin biçim ve içeriğinin, özellikle dil üzerinden çözümlenmesi, medya mecralarındaki biçim ve içeriğin de hem dil hem de görsellik üzerinden çözümlenmesini gerektirir. Bu çözümlenme biçimi, metin içindeki çok katmanlılığı, çok sesli çözümlenmek, anlamak ve açıklamaktır. Böyle bir çözümlenme ise medya içeriğinin ekonomi-politik ve iktidar-söylem ilişkisini anlamayı ve açıklamayı mümkün kılar. İçeriğe iliştilmiş olan söylem, doğrudan ideolojinin kendisidir. Burada söylemi ideoloji olarak tanımlamak, içerdiği çoklu/katmanlı göndermeleri ortaya çıkaran ve bu çoklu göndermelerin karmaşık yapısının egemenlik ilişkilerini nasıl devam ettirdiğini gösteren bir anlamlar bütünü ortaya çıkarmaya çalışmaktır (Thompson, 1984:198). Dolayısıyla söylem, dil içinde gizlenmiş olan ideolojiyi toplumsal alana taşır. Eagleton'un (1996:307) da söylediği gibi ideoloji bir dil meselesinden çok bir söylem meselesidir.

Söylem ve içerik analizlerindeki amaç somut metinler ve kullanılan, tekrar eden ifadeler üzerinden gizlenmiş olan ideolojiyi açığa çıkarmaktır. Metinlerde ve konuşmalarda kullanılan dil, sadece içerik olarak değil, biçimsel olarak da (seçilen kelimeler, ifadeler de) söylemin bir göstergesi ve taşıyıcısıdır. Bu kelime ve ifadeler, ideoloji için kuşatılmış alanlara dönüşür. Sadece kendi kullanımında ve tasarrufundadır*****. Her ideoloji ve söylem kendi dilini kuşatır, çevreler ve bu alanda söylemini sürdürür ve güçlendirir. Dil aracılığıyla aktarılan söylemi analiz edebilmek için ise söylemdeki metne ve metnin içeriğine bakmak gerekir. Dolayısıyla söz konusu dizilerde söylemi taşıyan dil ve temsil biçimleri dini bir temel etrafında olduğu görülmektedir. Yani metnin içeriği ve anlatımlar, bahsi geçen karakterler öncelikle dini kimliğe sonrasında ise milli kimliğe gönderme yapmaktadır. Bu durum ise söylemin dini ve etnik bir çerçevede kurgulandığının önemli bir göstergesidir.

Geçmişte yaşanmış olaylardan, tarihi ünlü karakterlerden ve din alimlerinden alıntılar yapması, onun muhafazakar, milli ve dini / İslami yönüne gönderme yaparak, bu kimlikler etrafında oluşturulan söylemine karşılık gelir. Diriliş Ertuğrul dizisinde yer alan karakterlerden biri olan İbn-i Arabi önemli bir İslam alimidir. İbn-i Arabi'nin 18. bölümde Ertuğrul'u anlattığı sahne ise Osmanlı'nın kuruluşu, İstanbul'un fethini de müjdeleyen oldukça dikkat çekici bir anlatıma sahiptir. Bir diğer önemli sahne ise dizinin televizyonda yayınlandığı zamanın dışında youtube kanalında yaklaşık 3 milyon kişi tarafından izlenen ve altına dikkat çekici yorumların da yapıldığı İbn-i Arabi'nin zikir sahnesidir. Aynı sahnede Ertuğrul'un kendisini karanlık, alevler içindeki kuyularda zincirlenmiş olarak gördüğü rüyası betimlenir. Benzer bir biçimde zikir sahneleri Payitaht: Abdülhamid'de de karşımıza çıkar (bkz. 1. ve 26. bölümler). Yine Kütul'Amâre: Mehmetçik dizisinde de zikir sahnelerini izlemek mümkündür (bkz; 4. bölüm). Bu bölümde Osmancık Taburu zikir eşliğinde Kütul'Amâre şehrine girer. En dikkat çekici sahneler ise dua sahneleridir. Diriliş'te de bu duaları sık sık izler ve dinleriz. Abdülhamid besmelesiz adım bile atmaz, kalemi eline besmele ile alır. Mehmetçik, her adımında dualarla hareket eder, sefere çıkar, mücadele eder. Benzer bir şekilde her üç dizide de dua, ibadet sahneleri, ayetlere referans veren konuşmalar oldukça sık izleyicinin karşısına çıkar.

Dini söylemin yanında bir diğer güçlü söylem ise etnik kimliğe (Türk kimliğine) yapılan vurgudur. Abdülhamid: *Türk, meydan okunduğunda meydana çıkar. Ya Devlet başa ya kuzgun leşe*" (48. bölüm). *Türk'e meydan*

***** Bu konuda Adalet ve Kalkınma Partisi dönemin siyasi söyleminin göstergesi ve taşıyıcısı olan kelime ve ifadeler için bakınız; Bora, Tanıl (2018), Zamanın Kelimeleri: Yeni Türkiye'nin Siyasi Dili, İletişim Yayınları.

okunmayacağını öğrenmek gerek (36. bölüm). Diriliş'in 111. bölümünde Ertuğrul'da Türk Destanını dinleriz. *Türk teslim olmaz; Türk'ün devleti yıkılmaz; Türk aç kalır, susuz kalır, lakin devletsiz kalmaz; Türk'ü bu topraklardan silmeye kim cüret ederse mezara; Devlet Türk'ün ruhudur ve her Türk bir devlettir; yeryüzünde bir Türk yaşıyorsa, bizim için bir devlet yaşıyor demektir;* gibi benzer ifadelere de oldukça sık rastlanır. Kûtul'Amâre: Mehmetçik dizisinde de *Ey Türk* diye başlayan hitaplar ve marşlar; *Türk askeri vatanından vazgeçmez* ifadeleri de oldukça sık izleyicinin karşısına çıkar. Tüm bu sözler ve ifadeler milli kimliği inşa etme ve güçlendirme sürecinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Kûtul'Amâre dizisi yayına başlamadan önce 2016 yılı Kûtul'Amâre mücadelesinin ve zaferinin 100. yıl dönümü olarak çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır. Benzer bir biçimde 2018 yılı da II. Abdülhamid Han'ın ölümünün 100. yılıdır ve birçok etkinlik ve anma törenleri düzenlenmiştir. Dolayısıyla ortak bir kimliğin oluşumunda anma günleri, etkinlikler oldukça önemli iken popüler kültür ürünleri de bunu güçlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkar. Buradaki yaygın söylem sadece bir alanda değil, toplumun tüm alanlarında varlığını sergileyen ve böylece daha da güçlenen bir biçime sahiptir.

Vatan, yurt gibi kavramlarla coğrafi olarak bir arada oluşu ifade eden anlatılarda, içeriğin ve söylemin genel çerçevesini oluşturur. Abdülhamid'i 33. bölümde imparatorluk topraklarının paylaşıldığı yeniden çizilmiş bir haritanın önünde izleriz. Bunun üzerine Abdülhamid "*savaş başlasın!*" emrini verir. Buna göre vatan toprağı, savunulması, uğruna mücadele edilmesi ve asla paylaşılmaması gereken bir yerdir. Bölümün devam eden dakikalarında ise Abdülhamid'in İngiliz elçiyi tokatladığı o ünlü sahne çıkar karşımıza. Diriliş Ertuğrul'da ise Anadolu, Türk'ün anayurdudur: *Her kuvvet bilir ki, Anadolu'ya hakim olmak, tüm cihana efendi olmak demektir. Anadolu şaha kalkar ise Türk İslam alemi ayağa kalkacaktır.*

Dizilerdeki söylemler, ifadeler ve bunların kurgulanmasıyla başarılı bir biçimde ilişkilendirilerek sunulması, izler kitle karşısında tesadüf ve sıradan olmayacak kadar etkili ve başarılıdır. Anlattığı hikayeler, olaylar, destanlar, kahramanlık öyküleri her ne kadar tarihten alıntılarla da olsa temsil ettiği şey *bugündür, bugünün siyasetidir.* Dizilerde temsil edilen düşünce ve siyaset, bugünün siyaseti ve söylemini doğrulamak ve güçlendirmek için kullanılan bir araçtır, fakat kendini gizler, mesaj kendini gizli olarak sunar ve farkında olmadan bilinçlerde yer eder. Kurgu aracılığıyla söz ve temsilin içeriği siyasi söylemle yüklenir, kodlanır. İzleyiciden de bu kodların alımlanması, çözülmesi istenir.

Dolayısıyla tarihsel bir anlatımın ortaya koyduğu gerçeklik, anlatılan hikaye aslında onu üreten öznenin söylemi, ideolojisidir. Yani iktidarın dilidir. Dolayısıyla hakikat, dil ile var olan arasındaki ilişkiyle kurulur ve iktidar ilişkilerine dayanan toplumsal-siyasal bir yapıdır. Gerçekliğin bilgisi, iktidar ilişkileriyle oluşur. Gerçekliğin ifade ettiği kavramlar, önermeler ve öyküler gerçekliğin içinde mevcut değildir; önce inşa edilmeleri gerekir. Geçmiş bile geçmiş olarak mevcut değildir, önce kavramsal olarak inşa edilmesi gerekir. Dolayısıyla, temsil edilen ve bilinen haliyle gerçeklik her zaman kavramsal olarak inşa edilmiştir ve söylemin bir ürünüdür. Buna göre gerçekçi bir temsil imkansızdır: *Gerçekliği temsil etmek için dilsel tertiplere başvurulduğunda gerçeklik de "kurmaca haline gelir, yani temsil bir tür kurmacaya dönüştürülür* (Lorenz, 2013:73) ve gerçeklik bugünün söylemiyle (bugünün iktidarıyla, iktidar ilişkileriyle) yeniden üretilir.

Bu üç dizideki temsil ve söz ile birlikte siyasi söylem pekiştirilir, güçlendirilir. Millet, vatan, etnik kimlik ve din vurgusu sıkça yapılırken, bunu geçmişten günümüze soya bağlı olarak aktarılır. Ecdat, kutsal olan, bağlı olunması gereken ve mirası korunan bir mittir: *Şimdi ecdadımız gibi dirileceğiz ya da yok olacağız (Ertuğrul)*.

Sonuç

Bu dizilerde sunulan tarih, bugünün siyasetinin çıkarları ve iktidar ilişkileri doğrultusunda yeniden üretilmiş bir tarihtir. Ana karakterler ve hikayeler etrafında olay örgüsünü oluşturur. Karakterler ve olaylar geçmişten alınmıştır ama ayrıntılar yeniden kurgulanır, biçimlendirilir ve yeniden üretilir. Mitler, efsaneler, kahramanlar bugünde yaşamaya devam eder ve böylece geleceğin mitleri, efsaneleri, kahramanları da bugünden tanımlanır. Geçmişin mirası bugünde kendine yaşam alanı açar ve bugünün gelecekteki yaşam alanlarını temin eder, geleceğin mirasını bugünden tarif eder. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan bu ilişki diyalektik bir ilişkidir. Her bir an bir önceki anı, kurgulayarak (şimdi) dönüştürür. Bu, miras etrafında dönen bir döngüdür.

Lowenthal'e göre mirasın doğasında, bütün yapıp ettikleri ile bir zamanlar en önde olan ya da en iyi olduğunu söyleyerek, kendisine dair olanları yüceltip ötekileri dışlamak vardır (Lowenthal, 1997:239). Böylece miras kolektif bir gurur ve ortak bir amaç inşa eder; fakat bunu yaparken iyi çocuklar (*biz*) ve kötü çocuklar (*onlar*) ayrımını kullanır. İnanç mirası ve söylem mirası, bilhassa da eşsiz mirasımız risk altındaymış gibi görüldüğü zamanlarda, düşmanlığı kışkırtır. Yerleşik uzağı görememe rahatsızlığı anlaşmazlığı, çatışmayı artırır; cehalet ilişki kurmayı engeller. Kendi mirasımızın aşkıyla sarhoş olmuş, ötekilerin mirasına kör bir halde mukayeseden kaçınmakla kalmıyor, ötekinin

mirasının sağlayacağı faydalardan da mahrum kalıyoruz (Lowenthal, 1997:248-249). Uzağı görememe, geçmişe sarılarak güç almaya ve tarihi yeniden yazarak kendi geleceğini yazmaya, yön vermeye, geleceği de etkilemeye yani göremediği uzağı da kurgulamaya çalışır.

Bu diziler gösteriyor ki, ister tarih yazımında ister tarihin yazımının desteklediği anlayışındaki tarihi bilgiler ve hakikat iddiası, söylemin bir aracı ve ideolojinin taşıyıcısıdır. Söylemin kaynağı ve ideoloji değiştikçe gerçekliğin tarafı da değişir. Lowenthal'e göre "*geleceğe dair söyleyecek sözü olmayan, miras ile teselli olur*". Dolayısıyla geleceğin belirsiz, öngörülemez oluşu, geriye dönüp geçmişin kazanımlarıyla kendini avutur. Bir yandan da geçmişi istediği yönüyle kurgulayarak bir gelecek yaratmaya, gelecek üzerinde söz sahibi olmaya çalışır.

Geçmişe referans vererek kimlik, yurt/toprak, inanç üzerinden kurgulanan bir milli ve yerli kimlik algısı ve oluşumu yaratılmak istenir. Bu ise kolektif bir yapıyı ve hafızayı inşa eder. Böylece hakim iktidarın hem bugünü hem de geleceğini teminat altına alan ortak değerleri olan ve birlikte hareket etme gücüne sahip olmuş toplum yapısı kurulmuş olur.

Batılı olmayan toplumdaki kimlik tartışmalarını yeniden hatırladığımızda batılı olmayan toplumlarda kimlik, kendiliğinden ortaya çıkan ve kişinin tercihi olan bir durum değildir. Yani doğuştan bu kimliğe sahip olunur ya da olunmaz. Bu diziler ölçeğinde düşündüğümüzde (elbette dizilerin tarihi gerçeklere dayandığı iddiasını da göz ardı etmeksizin) gayrimüslim kimlikler ya da farklı mezhepler ve etnik kimlikler milli kimliğin parçalarından biri olabilir mi? Bu ise konuyla ilgili olarak merkezi tartışmalardan biridir. Zira bu çalışma kapsamında ele alınan dizilere ilişkin önemli eleştirilerden biri de "farklı kimlikler"e /azınlık kimliklerine dair olumsuz ve küçümseyici yaklaşımlar, ifadelerdir. Bu olumsuz konumlandırma ise hakim muhafazakar ideolojinin geçmişten günümüze doğru gelen temel söylem çizgisinin (ideolojisinin) bir temsilidir. Sonuç olarak milli kimlik algısı kurduğu ve kapsadığı ortak değer ve algılar üzerinden hareket ettiği gibi dışarda bıraktığı, dışladığı hatta olumsuzlayarak bir nefret duygusu yarattığı değer ve algılar üzerinden de hareket ederek var olur ve güçlenir. Kendi kimliğini milli olarak tanımlayabilmesi için milli olmayan, dışlayan unsurları da tanımlaması, göstermesi gerekir.

Sonuç olarak televizyon ekranları, milli kimliğin kurgulandığı böylece ortak belleğin oluşturulduğu bir mecraya dönüşür. Ayrıca dizilerin, hakim siyasetle aynı söylemi paylaşmaları, kamu kurumlarında yayınlanıyor olmaları, siyasetçilerin dizi yapım ve ekibiyle doğrudan ilişkileri, dizileri iktidara hizmet eden bir araca dönüştürmüştür. Bunu da hem aygıtın kendisine hem de ortaya konulan ürüne (içeriğe) müdahale ederek yapmaktadır. Bu müdahalenin ise baskı

aracılığıyla olmaktan öte daha çok yumuşak bir ideolojik yaklaşımla gerçekleştirir. Hatta içeriklerin kendi tarihsel bağlamından çıkarılarak, bükülmesi, bozulması gerçeklik ve kurgunun yer değiştirmesine neden olmuştur. Geçmişe (yaşanmış, bitmiş olana) duyulan özlemler ve vaadini gerçekleştirmek için özne tarafından bugüne taşınması, bunun kurgusal bir mecrada sunulması hakikat ile kurgusal olanın karışmasına neden olur. Bu ise gerçekliğini kaybetmiş bir tarih algısı yaratır. Olaylar efsaneye, karakterler kahramanlara dönüşür. Böylece mitoloji tarihin yerini alır.

Kaynakça

- ADORNO, T. (2011), *Otoriteriyen Kişilik Üzerine: Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*. (çev. Doğan Şahiner), İstanbul:Say Yayınları
- ADORNO, T. (2007), *Kültür Endüstrisi*. (çev. Elçin Gen vd), İstanbul:İletişim Yayınları
- AKTULUM, K. (2015), "Romanesk Söylemin Tarihelleştirilmesi ya da Tarihi Yeniden Yazmak", *Bilig, Bahar 2015*, Sayı: 73, 1-16.
- ALTHUSSER, L. (2002), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık), İstanbul:İletişim Yayınları.
- ANDERSON, B. (2017), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri*. (çev. İskender Savaşır), İstanbul:Metis Yayınları.
- ASSMANN, J. (2015), *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (çev. Ayşe Tekin), İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- ATAY, T. (2017), "Yok Böyle Abdülhamid, Var Böyle Erdoğan" *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mart 2017. http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/691620/Yok_boyle_Abdulhamid_var_boyle_Erdogan_.html (erişim tarihi: 27.06.2018).
- BAUMAN, Z. (2018), *Retrotopya*. (çev. Ali Karatay), İstanbul:Sel Yayıncılık
- BENJAMİN, W.(1993), *Son Bakışta Aşk*. (yay. haz. Nurdan Gürbilek), İstanbul:Metis Yayınları.
- BİLİS, A. E. (2013), "Popüler Televizyon Dizilerinden Muhteşem Yüzyıl Dizisi Örneğinde Tarihin Yapısökümü", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 45, 19-38.
- BORA, T. (2018), *Zamanın Kelimeleri: Yeni Türkiye'nin Siyasi Dili*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- BOYM, S. (2009), *Nostaljinin Geleceği*. (çev. F. Burak Aydar), İstanbul:Metis Yayınları.
- CARR, E. H. (2018), *Tarih Nedir?*. (çev. M. Gizem Gürtürk), İstanbul:İletişim Yayınları.

- DACHEUX, E. (2012), "Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı". *Kamusal Alan* (içinde), DACHEUX, E. (çev. Hüseyin Köse), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. ss.13-27.
- DAĞLIOĞLU, E. C. (2017), "Osmanlı Tahtında Bir Polat Alemdar", *Agos Gazetesi* ,10 Mart 2017.
- DE CERTEAU, M. (2009), *Tarih ve Psikanaliz*. (çev. Ayşegül Sönmezay), İstanbul:İş Bankası Kültür Yayınları.
- DUMEZİL, G. (2012), *Mit ve Destan I : Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*. (çev. Ali Berktaş), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- ELİADE, M. (1994), *Ebedi Dönüş Mitosu*. (çev. Ümit Altuğ), Ankara:İmge Yayınları.
- EAGLETON, T. (1996), *İdeoloji*. (çev. Muttalip Özcan), İstanbul:Ayrıntı Yayınları
- HABERMAS, J. (2004), "Kamusal Alan", *Kamusal Alan* (içinde). (der. ve çev. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayınları, ss.95-102.
- HALL, S. (2017), *Temsil, Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. (çev. İdil Dünder), İstanbul:Pinhan Yayıncılık.
- HORKHEIMER, M. (1996), *Akıl tutulması*. (çev. Orhan Koçak), İstanbul:Metis Yayınları
- LORENZ, C. (2013), "Senin Tarihin Sana, Beninki Bana: Tarihte Hakikat ve Nesnellik Üzerine Düşünceler", *Cogito*, Sayı: 73, 169-191.
- LOWENTHAL, D. (1997), *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge:Viking.
- MALINOWSKI, B. (2000), *Büyük, Bilim ve Din*. (çev. Saadet Özkal), İstanbul:Kabalıcı Yayınevi.
- MARCUSE, H. (1997), *Tek Boyutlu İnsan*. (çev. Aziz Yardımlı) İstanbul:İdea Yayınevi
- MARX, K. (2016), *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* (çev. Erkin Özalp), İstanbul:Yordam Kitap.
- MATTELART, A. (1979), *Multinational Corporations and the Control of Culture: The Ideological Apparatuses of Imperialism*, New Jersey:Humanities Press.
- ONARAN, B. (2017), "Payitaht Abdülhamid Vesilesiyle: Tarih-Kurgu-Propaganda", *Birikim Dergisi*, Sayı: 336, 76-81.
- OSKAY, Ü. (2010). *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- ÖZÇETİN, B. (2018), "Yeni Türkiye'nin Tarihle ve Kültürle İmtihanı: Diriliş Ertuğrul ve Gösterdikleri", *T24*, 5 Nisan 2018, http://t24.com.tr/k24/yazi/dirilis-ertugrul,1693#_ftn7 (erişim tarihi: 13.05.2018).
- RİCOEUR, P. (2007), *Zaman ve Anlatı: Bir / Zaman Olay Örgüsü Üçlü Mimesis*. (çev. Sema ve Mehmet Rifat), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- RİCOEUR, P. (2016), *Zaman ve Anlatı: Üç / Kurmaca Anlatıda Zamanın Biçimlenişi*. (çev. Mehmet Rifat), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- SENNETT, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- SMİTH, A. D. (2014), *Milli Kimlik*. (çev. B. Sina Şener), İstanbul:İletişim Yayınları.
- STEVENSON, N. (2008), *Medya Kültürleri*. (çev. B. Engin Aksoy), İstanbul:Ütopya Yayınevi.
- TAGGART, P. (2004) *Popülizm*. (çev. Barış Yıldırım), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- THOMPSON, J.B. (1984), *Studies in the Theory of Ideology*. Cambridge:Polity Press.

PIERRE BOURDİEU'NÜN KAVRAMSALLAŞTIRMALARI AÇISINDAN KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN TOPLUMSAL ETKİLERİ; İZMİR, GÜRÇEŞME VE UZUNDERE ÖRNEĞİ*

Gülsüm AKSOY**
ORCID:0000-0003-1278-161X

Öz

Kentsel dönüşüm disiplinler arası bir konudur ve konuya bakış açıları çok çeşitlilik göstermektedir. Bir bölge için kentsel dönüşüm kararı verildiği andan itibaren bölgenin fiziksel ve coğrafi koşullarıyla ilgilenen pek çok alan vardır. Ancak konunun fiziksel sonuçları kadar üzerinde durulması gereken sosyal ve toplumsal boyutları da vardır. Sosyolojik olarak kentsel dönüşüm alanında yapılan çalışmalar konunun bu boyutuyla ilgilenmektedir. Bu tez özelinde ise diğer çalışmalardan farklı olarak kentsel dönüşüm konusuna Bourdieu perspektifinden bakılmıştır. Güç ve iktidar ilişkileri alanı olan kentsel dönüşüm alanında habitus ve sermaye ilişkilerindeki değişimin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bunu yapabilmek içinse nicel paradigma kullanılarak karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Bunun için kentsel dönüşüme uğramış bölgelerden gelen kişilerin yerleştirildiği bir mahalle olarak İzmir'in Uzundere bölgesinde Yaşar Kemal Mahallesi ile henüz kentsel dönüşüme uğramamış ancak belediye tarafından projelendirilen bir bölge olan Gürçeşme çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu bölgelerde nicel bir teknik olan anket tekniği uygulanmıştır. Sorularla test edebilmek adına dört tane ana hipotez, yedi tane alt hipotez oluşturulmuştur. Her iki bölge için iki ayrı soru formu oluşturulmuştur. Genel olarak sorular benzer olmakla birlikte her iki bölgenin koşullarına bağlı olarak farklı sorularda sorulmuştur. Her iki bölge için toplam 473 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler istatistik programına girilerek sonuçlar kuramsal temelde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Alan, Sermaye, Habitus

* Bu metin S.D.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Metin Özkul'un danışmanlığında hazırlanan ve 07.09.2018 tarihinde savunulan yüksek lisans tezinin tanıtımıdır.

** Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji A.B.D. Doktora öğrencisi, gulsummaksoy@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 15/04/2019 Kabul Tarihi: 22/04/2019

Social Effects of Urban Transformation in Terms of Pierre Bourdieu's Conceptualizations: An Example of Greme and Uzundere the Province of Izmir

Abstract

Urban transformation is an interdisciplinary issue that perspectives vary widely. Since there is a decision for urban transformation for a region, there are many areas that are interested in the physical and geographical conditions of the region. However, there are social and communal dimension as well as the physical consequences of the subject. Sociological studies in the field of urban transformation are concerned with this aspect of the issue. In this thesis, unlike other studies, the subject of urban transformation was examined from the perspective of Bourdieu. Urban transformation field that is power and power relations, it is emphasized that the changes in the relations between habitus and capital. In order to achieve this, comparative analysis was made by using quantitative paradigm. For do this, it was designated two place as project area: where people from urbanly transformed areas was located the neighborhood Yasar Kemal which is located in Uzundere district of Izmir and Gurcesme, which has not yet undergone urban transformation but is projected by municipality, has been indentified as the study area. In these regions, a quantitative technique, the survey thechnique was applied. Four main hypotheses and seven sub-hypotheses were created to test the questions. Two separate questionnaires were created for both regions. Though the questions were similar in general, they were asked in different questions depending on the conditions of both regions. Totally 473 people were interviewed for both regions. After that, obtained data from interviewed using for test in statistical program and the results were interpreted on the theoretical basis.

Keywords: Urban Transformation, Area, Capital, Habitus

Kentler ok sayıda insanı bnyesinde barındıran ve bir arada yamalarına imkan tanıyan yaam alanlarıdır. Kentlerin bu ok sesli yapısı pek çok toplumsal dinamie sahip olmasına neden olmakta ve alanı direkt olarak sosyolojisinin konusuna dahil etmektedir. Kentler tarihin hemen her döneminde varlık göstermiştir. Ancak sanayilemeyle birlikte kentler kırsal alandan çok sayıda g almaya balamıtır. Yaşanan hızlı kentleşme toplumsal, siyasal, iktisadi, kültürel, mekânsal pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu tez kapsamında kentte yaşanan mekansal problemlerden kaynaklanan kentsel dönüşüm konu edilmiştir. Kentsel dönüşümün sonucu olarak ekonomik, kültürel, sosyal sorunlar Pierre Bourdieu'nun sermaye kavramı çerçevesinde yorumlanmıştır.

Sosyolojik açıdan kenti tanımlama girişimlerinde kentten, genellikle nüfus birikiminin, uzmanlaşmanın, iş bölümünün, sanayileşmenin, ikincil ilişkilerin yoğun biçimde yaşandığı bir yer olarak söz edilir. (Serter, 2013) Kent, "tarımsal ve tarım dışı üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği; tarım dışı üretime dayanan teknolojik değişme ve gelişmenin beraberinde getirdiği teşkilatlanma, uzmanlaşma ve iş bölümünün yüksek düzeye ulaştığı, geniş fonksiyonların gerektirdiği nüfus büyüklüğüne varıldığı, sosyal heterojenlik ve entegrasyon düzeyi yüksek, karmaşık ve dinamik mekanizmanın sürekli olarak işlediği insan yerleşmesidir." (Görmez, 2004)

Dünyanın geçirdiği değişim süreçlerine bağlı olarak kentlerin işlev, fonksiyon ve tanımları da değişim göstermiştir. 1970'ler ve sonrasında, kentin sınıf savaşımının yaşandığı bir yer olarak algılanmasının yansımalarını görmekteyiz. Buna göre, kent üzerine evrensel çözümler yapmanın yerine, uluslararası kapitalizmin yerele, yani kentlere hangi yönde etkilerde bulunduğunu incelemek daha yerinde olacaktır. 1980'li yıllara gelindiğinde, yaşanan toplumsal-ekonomik değişimlerle birlikte kent çalışmaları, daha da çeşitlenerek, gençlik, toplumsal cinsiyet, çevre sorunları ve gündelik yaşam odaklı yeni toplumsal hareketler, sermayenin küreselleşmesinin kentlere etkisi (dünya kenti), metropolleşme ve postmodernizm üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. (Flanaan, 1994; Alkan, 2002)

Weber kenti çok yönlü olarak kavrar. Weber'e göre bir mekânda evlerin bitişik inşa edilmiş olması, nüfusunun yoğun oluşu, ekonomik faaliyetinin tarım dışı bir mahiyet arz etmesi, o mekâna şehir denilmesi için yeter nitelikler değildir. Weber'in ortaya koyduğu kentsel topluluk kavramı, kuramının ana hatlarını oluşturur. Weber'e göre kentlerde toprak ve kan bağının önemi yoktur. Kentsel toplulukta kurumsal devamlılık önemlidir. Kurumsal devamlılık, toprak ve kan bağına dayanmadığı gibi bir veya birkaç ailenin sürekli egemenliğine de dayanmamaktadır. Kan bağına ve egemenliğin aynı kaynağın devrine dayalı kurumsallığın gelişmeci bir yönü yoktur. Avrupa kentini özgün kılan hem tarihsel hem de kurumsal devamlılığı ve bu devamlılığın oluşturduğu gelişmeci evrimlidir. (Arcan, 2014)

Simmel de Weber gibi, metropolü tarihsel bir gelişme olarak görür ve amacı, kentsel hayatın genel karakteristiklerini tanımlamaktır. Weber'den farklı olarak ise Simmel, metropol toplumuna yaklaşımını, antropolojik ve sosyal psikolojik bir içerikle mikro seviyede davranışı gözleyerek inşa etmektedir. (Özdemir, 2010) Simmel'in sosyolojisinin kurucu unsurlarını belirlediği çalışmasında Frisby The Metropolis'i, Simmel'in mekân kavramlaştırması hakkında ipuçları edinmek üzere incelemiştir ve konuyu şu ifadelerle anlatmıştır: "Mekân sosyolojisi bağlamında kent, sosyolojik sonuçları olan bir olgu değil, mekânsal olarak biçimlenmiş, sosyolojik bir olgudur. Metropol, sadece toplumsal

farklılaşma ve karmaşık toplumsal ağların odak noktası değil, aynı zamanda kalabalıklar gibi müphem toplulukların yerleşim yeridir. Çeşitli toplumsal katmanları bir araya getiren kentin açıklığı, gettoda yoğunlaşmış azınlık olarak tanımlanan toplumsal mesafeyle karşıtlık oluşturur. Diğer bir deyişle, herhangi birinin ortak insan varoluşuna tam bir umursamazlığına imkân sağlar. Daha az ekstrem bir biçimde, metropolde sürekli değişen uyaranların hengamesiyle yüz yüze olan bireyin varlığının ve toplumsal mesafenin muhafazasının bir aracı olarak toplumsal etkileşimdeki yaygın kayıtsızlık, Simmel'in yüzyılın başındaki çalışmasının merkezi teması olmuştur." (Frisby, 2002; Özdemir, 2010) Simmel kentin kuruluşu ve gelişmesi gibi problemlerden ziyade kent hayatının kişilik üzerindeki etkilerini ve kişilikte meydana getirmiş olduğu değişiklikleri incelemeye çalışmıştır. Simmel'e göre kent, modern insanın yaşamında merkezi bir yere sahiptir. Modern hayatın en temel sorunu, devasa toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, kişilerin kendi özerklik ve bireyselliklerini koruma çabasından kaynaklanır. Kent gibi, sosyal ilişkilerin çok geniş ve karmaşık bir şekil aldığı sosyal çevre içerisinde yaşayan birey, durmadan değişen, hızla birbiri ardına akıp giden ve çoğu zaman birbiriyle çatışan bir sürü izlenimle karşı karşıyadır. Bunun için, kendisini dış dünyanın değişmelerinden, çatışmalarından ve tehlikelerinden koruyabilecek bir kişilik yapısı geliştirmek zorundadır. Buna ulaşabilmek amacıyla kent insanı, artık köyde yaşayan bir insan gibi kalbiyle, yani duygularıyla değil, tam tersine beyniyle, düşüncesiyle hareket edecektir. Kent, zekânın olduğu kadar, para ekonomisinin de egemen olduğu yerdir. Para insanlar arasındaki mesafeyi eşitleyen ve insanları nesneleştiren bir araçtır. Herkese aynı soruyu sordurur: Kaça? /Kaç para? Kentte ekonomik hayat, herkesi bir sayıya indirgeyecek biçimde rasyonelleşmiştir. Modern kentte üretim, pazar için, yani üreticinin kişisel görüş alanına girmeyen bilinmeyen alıcılar için yapılır. Bu anonimlik tarafların "entelektüel olarak hesap yapan ekonomik bencilliklerini" olağan hale getirir. (Simmel, 1996)

Marx şehri daha çok mülkiyet ilişkileri ve sınıflar üzerinden ele almıştır. Bu anlamda Marx için kent sınıf savaşının mekânı ve kapitalizmin yarattığı bir çevredir. (Serter, 2013) Marx'ın ise sermayeyi elinde bulunduranların kentteki hâkimiyetini sürdüreceği ve kapitalist üretim biçimlerinin kent yapısına hâkim olacağı fikrini savunmuştur. Şehirler kapitalizmin varlığını devam ettireceği alandır. Bal kitabında konuyla ilgili şunlara değinmiştir; 'Marx Alman ideolojisi adlı çalışmasında kent-kır ayrımını; sanayi, ticari ve tarımsal işgücü arasındaki ayrımlar üzerine kurmuştur. Kent düşün emeğini çağrıştırdığı, taşınabilir sermayenin emeğe ve değiş tokuşa bağlı olduğu halde; kırsal alanlar emek gücünü ve değiş tokuşa dayanmak zorunda olan taşınmaz malları çağrıştırmaktadır. Marx işte buna dayanarak, kentlere bir ilerici nitelik

vermektedir. Çünkü ilkel tarımsal yapıda olmayan ekonomik, siyasal ve kültürel birçok işlev kentlerde yoğunlaşmıştır. (Bal, 2011)

Marx, toplumsal hayatı çözümlerken yalnızca ekonomik ilişkileri kriter olarak almaktayken; Weber, ekonomik, sosyal ve siyasal düzendeki ilişkileri; Bourdieu ise ekonomik ilişkilerin yanında kültürel, sosyal ve simgesel ilişkileri de ana kriterler olarak çözümlenimin içine almaktadır. Bourdieu için ekonomik sermaye ekonomik kaynaklara sahiptir. Toplumsal sermaye ilişkilere egemendir: aile ya da mezun olduğu okuldan dolayı kullanabilecekleri etki ve destek ağları, kültürel sermaye farklı sınıflar arasında zevklerin, neyin güzel ya da değerli olduğuna dair kararların nasıl değiştiğini ve seçkinlerin nasıl kendilerini popüler zevkten uzaklaştırmakta olduklarını çok ayrıntılı olarak çözümlenmiştir. (Wolf, 2015)

Marksizm, toplumsal eşitsizlikleri ve sınıfların yapısını ekonomi temelli ortaya çıkan sermaye birikimleriyle ifade etmeye çalışmış, alt ve üst yapısal koşulların – ekonomi ve toplum- belirleyici rollerinden bahsetmiştir. Fakat sermayenin sınıfsal çatışmaların ve toplumsal eşitsizliklerin açıklanmasında üstlendiği rol itibarıyla, temelde üretim sürecinde ortaya konulan eksenin dışına çıkmamıştır. Bourdieu için sınıfların yapısını üreten ve toplumsal eşitsizlikleri anlamayı sağlayan sermaye, daha kapsamlı ve çeşitli boyutlarda anlaşılmalıdır. Özellikle ekonomik ilişkilerin ekseninden çıkarılarak, sosyal etkileşim alanlarındaki gündelik pratikler, özgül koşullar, alışkanlıklar, eyleyicilerin sosyal ilişkileri ve aidiyetleri, kurumsal yapılar ve iktidar alanları vb. ekseninde düşünmüştür (Aydemir, 2011)

Bourdieu ekonomik sermayeyi Marx'ın yaklaşımını sahiplenerek ele alır ve analizlerinde kültürel sermaye ile birlikte başat hiyerarşi kuran ve eşitsizlik üreten güç olarak kullanır (Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, 1984; Göker E. , 2007)

Bourdieu kültürel sermayeyi ebeveynlerin çocuklarına aktardıkları bir şey olarak görmektedir. Bourdieu, farklı sınıflar arasında zevklerin, neyin güzel ya da değerli olduğuna dair kararların nasıl değiştiğini ve seçkinlerin nasıl kendilerini popüler zevkten uzaklaştırmakta olduklarını ayrıntılı olarak çözümlenmiştir. Bourdieu'nun en büyük ilgisi kültürel sermayenin nasıl eğitimsel anlamda yararlıya dönüştüğü ile ilgilidir. Eğitilmiş ya da varlıklı ailelerden gelen çocuklar eğitim sisteminin içinde kolayca başarılı olabilecekleri bilgi, davranış ve tavırlara doğuştan sahip olurlar. Rekabete dayalı sınavların "resmi eşitliği" insanları kendi kişisel değerleri dolayısıyla başarılı -ya da başarısız- olduklarına inanmaya teşvik eder. (Wolf, 2015)

Sosyal sermaye, az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir networke sahip olmayla ya da başka

şekilde söylersek, bir gruba üyelikle bağlantılı, kendi üyelerine kolektivitinin sahip olduğu sermayenin desteğini, kelimenin farklı anlamlarıyla kredi hakkı tanıyan bir 'referans' sağlayan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesidir. Aynı zamanda toplumsal olarak kurumsallaştırılabilir ve ortak bir adın (bir ailenin, sınıfın veya bir kabilenin veya bir okulun, bir partinin vb. adının) kullanımıyla eşzamanlı olarak bu ilişkilere girenleri şekillendirmek ve bilgilendirmek için tasarlanmış bütün bir dizi kurumsallaştırıcı edimle teminat altına alınabilir; bu durumda, mübadeleler içinde az ya da çok fiili olarak tesis edilir ve bu şekilde sürdürülür ve pekiştirilirler. Ayrılmaz şekilde maddi ve sembolik mübadelelere dayandığından kurulması ve sürdürülmesi yakınlığın yeniden ikrarını varsaydığından, bu ilişkiler kısmen fiziksel (coğrafi) uzamdaki, hatta ekonomik ve sosyal uzamdaki nesnel yakınlık ilişkilerine indirgenemez. (Bourdieu, Sermaye Biçimleri, 2010) Pierre Bourdieu'nun bu çözümlenmeleri kentsel dönüşüm alanında sahip olunan sermayeler üzerinden tez konusuna dahil edilmiştir. Kentsel dönüşüme uğrayacak olan bölgedeki halkın sahip olduğu sermayelerin kentsel dönüşüme uğradıktan sonra ne gibi değişimlere uğradığı tezin ana problemini oluşturmaktadır. Tez kapsamında kentsel dönüşümün var olan sermayeler üzerinde ne yönde değişimler yaptığını tespit etmek amaçlanmıştır. Kentsel dönüşüm konusunda mühendislik, mimarlık, şehircilik, jeoloji ya da kamu yönetimi gibi alanlarda yapılan çalışmaların aksine bu tez konuyu sosyolojik anlamda ele almakla birlikte sosyoloji alanında yapılan çalışmalardan da konuya Pierre Bourdieu kavramsallaştırmalarıyla bakması yönünden ayrı bir yere sahiptir.

Bourdieu'nün fikir yapısını ve kavramsallaştırmalarını kent araştırmaları için kuvvetli bir yenilenme vaat eder. En başta Bourdieu'nün alan analizi zaman-mekan, değişim-sabitlenme sorunlarını geride bırakmayı amaçlayan bir yaklaşım. Kenti topolojik analiz mantığıyla uyumlu bir biçimde sosyal uzaylar olarak kenti kavrama imkanını sunarak, nesnenin spesifik tarihselliğini ampriori teorik izahlara başvurmadan açıklamayı mümkün kılar. (Bourdieu, Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, 2003) Kentsel teorinin sürekli tekrarlanan bir kriz durumu içinde olduğu yaklaşımı büyük ölçüde kentin sosyal teori içinde yukarıda tartışılan konumlanma biçimiyle bağlantılıdır. Bourdieu'nün sosyoloji pratiğinin kentsel teoride açılımlar ortaya çıkarabilecek potansiyel özellikleri birkaç başlık altında toplanabilir. İlki sayısız ikiliklere hapsolmuş sosyal teorinin kent araştırmalarına taşınmasıyla inşa edilen ve kendi teorik öncüllerini doğrulamayı hedefleyen normatif kent teorileri yerine sosyal uzaylar yaklaşımına bağlı ve "alan-habitus-sermaye" gibi nesneyi kendi bağlamında kavramsallaştıran kavram repertuarlarının kent araştırmalarına kazandırılmasıdır. İkincisi, kentli bireylerin tutum, kanaat, davranış ve algılarının tarihsizleştirilmiş, toplumsal ve kültürel bağlamlarından soyutlanmış ve iktidar ilişkilerinin etkilerinden arındırılmış

biçimde ölçülmesine odaklanmış davranışsal ve rasyonel seçimci teorilerin alternatifinin sunulmasıdır. Bu alternatif, kenti zaman-mekan pratiklerine dayalı kavramsallaştıracak çıkarların antropolojisinin, sembolik tahakkümün ve sembolik şiddetin eleştirisinin, pratiklerinin genel ekonomisinin, çoklu zamansal yapıların ve sembolik iktidarın analizinin kentsel teori bağlamında yeniden inşadır. (Bourdieu, Pascalian Meditations, 2000; Göker A. A.-E., 2014)

Alanı Bourdieu'cü ifadelerle anlamak gerekirse kentsel dönüşüm alanı bir oyun alanıdır. Oyun alanı içindeki aktörler bulunmaktadır. Aktörler ise kentsel dönüşüm bölgesindeki mahalle sakinleridir. Aktörler dönüşüm öncesinde de sonrasında da belirli sermayelere sahiplerdir. Alan içinde sahip olunan sermayeler zamanla habitusu meydana getirmektedir. Ancak sermaye sabit ve değişmez değildir. Kent alanında yapılan kentsel dönüşümle beraber kentin sosyal dokusunda değişimler meydana gelmektedir. Tez kapsamında karşılaştırmalı örneklem gruplarının kullanılmasının nedeni, kentsel dönüşüme uğramış bölgeye mahalle, yaşayış, etnik, kültürel ve ekonomik anlamda benzer özellikler gösteren başka bir bölge tespit ederek, dönüşüme uğramadan önceki ve uğradıktan sonra ki habitus ve sermaye özellikleri karşılaştırmaktır. Kentsel dönüşüme uğrayacak olan bir bölgeyi, kentsel dönüşüme uğramadan önce ve uğradıktan sonra yapılacak boylamsal bir çalışma bu tezin konusu için daha uygun gibi görünse de zamansal anlamda var olan kısıt böyle bir çalışmanın yapılmasına engel oluşturmuştur. İzmir Büyükşehir Belediyesi tapu kadastro biriminden kentsel dönüşüme yaşayarak tahliye edilmiş kişilerin yaşadığı ve kentsel dönüşüme uğrayacak olan bölgelerin bilgisi alınmıştır. Bu bölgelerde arasında sosyo-ekonomik açıdan benzer bölgeler tespit edilerek örneklem grubuna dahil edilmiştir. Öncelikle kentsel dönüşüme uğramış bölge olan Uzundere bölgesi Yaşar Kemal Mahallesi belirlenmiştir. Buraya tahliye edilenler kentsel dönüşümden önce Kadifekale'de yaşamaktaydı. Buna bağlı olarak belirlenen ikinci bölge ise Gürçeşme bölgesi olmuştur. Her iki bölgeye uygulanan anket soruları arasında var olan demografik ve yapısal sorular her iki bölgenin de birbiriyle yakın bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur. Oluşturulan hipotezlerden ilki her iki bölgenin de benzer özelliklere sahip olduğunu sınırlı nitelikte hazırlanmıştır. İkinci hipotez kentsel dönüşüm sonrası ortaya çıkan oluşumların sermaye özelliklerini olumsuz etkilediğini ve yeni sermaye oluşumlarını teşvik ettiğini iddia etmektedir. Üçüncü hipotez kentsel dönüşüm sürecine bölgede yaşayanların dahil edilmemesiyle mekana anlam yüklenememesine böylece mekânsal kimliklerin inşa sürecinin eksik kaldığını iddia etmektedir. Dördüncü hipotez ise kentlilik kimliğini meydana getiren şeyin toplumsal sermayenin bir fonksiyonu olduğunu iddia eder. Bu ana hipotezlerin yanı sıra yedi tane de alt hipotez oluşturulmuştur. Bu hipotezler temelinde açık ve kapalı uçlu sorulardan

oluşan anket formları hazırlanmıştır. Örneklem grubu basit tesadüfi örneklem belirleme tekniğiyle oluşturulmuştur.

Daha önce yapılan kentsel dönüşüm projeleri göz önünde bulundurulduğunda görülüyor ki yapılan dönüşümler bölgede yaşayan halk için tepeden inme bir özelliğe sahiptir. Bu yüzden kentsel dönüşüme ilişkin verilen tepkiler tamamen karşıt ve direniş şeklinde olabilmektedir. Ancak bu tez kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre kentsel dönüşümün bölgeye sağlayacağı yenilikler ve imkanlar neden gösterilerek süreç olumlu karşılanmaktadır. Özellikle kentsel dönüşüme uğramış kişilerin yaşadığı bölge olan Uzundere'de kentsel dönüşüm sürecini olumlayan ifadelere sıkça rastlanmıştır. Memnun değilim diyen %12,9, tahliye edildikleri bölgede ki şartların iyi olduğunu fakat kentsel dönüşümle büyük bir rahatlık yaşamadıklarını dile getiren %10'un dışında ifadeler olumludur. Kentsel dönüşümden memnun olunmayan nokta büyük oranda ekonomik temellidir. Kentsel dönüşümle birlikte işlerini kaybedenlerin yanı sıra Uzundere'de görüşülenlerin %55'i evlerinin değerinin altında gittiğini ve borçlandığını belirtmiştir. Ekonomik sermayenin yetersizliği kentsel dönüşümün memnuniyet düzeyini belirlemektedir. Kentsel dönüşüm projeleri yapılırken arazi analizleri ve bölgesel uygunluğunun tespitinin yanı sıra alanda yaşayan aktörlerin sahip olduğu sermayeler ve proje sonunda sermayelerin etkilene düzeylerinin tespiti sosyolojik olarak uygun bir alt yapının olup olmadığının değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Anketlerin sonucundan elde edilen veriler istatistik programı yardımıyla tablolaştırılmıştır. Her iki görüşme grubu için frekans tabloları oluşturulmuştur. Frekans tablolarından çıkan verilerin yüzde ve geçerli yüzdeleri üzerinden karşılaştırmalar yapılarak yorumlanmıştır. Hipotezler temelinde yapılan karşılaştırmalardan elde edilen sonuçlara göre kentsel dönüşüme uğrayan bölgede ekonomik sermayenin olumsuz yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Yaşanan kentsel dönüşüm sonrası yerinden edilen sakinlerden %55,6'sı çalışmadığını belirtmiştir. Yani emekli, öğrenci ya da ev kadınıdır. Bunların içinde %46,9'u zaten çalışmadığı (emekli, ev kadını) için taşınmayı kabul ettiğini belirtmiştir. %4,7'si ise işsiz olduğunu belirtmiştir. İşsizlik sorunu bölgenin kent merkezine uzak olmasında ve ulaşım probleminden kaynaklanmaktadır. Özellikle örneklem grubunun Kadifekale gibi merkezi bir bölgeden tahliye edilenlerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda bölgede yaşayanların %43,5'i kentsel dönüşümü olumsuz ifadelerle tanımlamıştır. Bu olumsuz tanımlamanın altında %20,1'i ekonomik ifadeler kullanırken, %12,6'sı geleneksel değerlerinden ve mahalle kültüründen uzaklaşmaktan bahsetmiştir. Kadifekale'de yaşayanların %48,2'sinin müstakil, %51,8'inin maksimum üç katlı apartmanlarda oturdukları göz önünde bulundurulduğunda kentsel dönüşüm sonrası çok katlı binalara

taşınmış olmak “yakınlığı, mahalle sıcaklığını yok ettiğini” belirten ifadeler kullanılarak süreç olumsuzlanmıştır.

Kentsel dönüşüm belirli sosyo ekonomik seviyedeki kişileri bir araya toplayan bir oluşumdur. “Bu sadece kentsel dönüşüm sonucunda meydana gelen bir durumdur.” çıkarımını yapmak elbette ki mümkün değildir. Kentleşmede uygulanan neoliberal politikalar mahalleleri yok etmiş her biri birbirinin aynı güvenli siteler meydana getirmiştir. Yapılacak kentsel dönüşümlerden beklentiler de bu şekilde güvenli modern sitelerin yapılmasıdır. Bu durumda belirli fiyattan satılan evler benzer ekonomik gelir ve meslek grubundan kişilere hitap eder hale gelmektedir. Bu durum akrabalık ilişkileri dışında çeşitli gelir ve meslek gruplarından kişilerle sosyal sermayelerini destekleyecek ilişkiler kurmasını engellemektedir. Bu durum tezde verilerle desteklenmektedir.

Tez genelinde kentsel dönüşüm projelerinde planlama açısından eksik olan sosyal ve kültürel sermayeleri destekleyecek uygulamaların olmadığıdır. Anket formunda Uzundere'deki görüşmecilere kentsel dönüşümden beklentileri Uzundere'deki görüşmecilere ise kentsel dönüşüm sonrası beklentilerinin altında kalan şeylerin neler olduğu sorulduğunda konuyla ilgili cevaplar alınmıştır. Uzundere'deki görüşülenlerden %11,7'si sosyal imkanların yetersizliğinden şikayet etmektedirler. %19'unun da belirttiği gibi tahliye edildikleri bölgenin kent merkezine uzak olması şehrin diğer bölgesindeki sosyal faaliyetlerden yararlanmalarını da engellemektedir. Henüz dönüşüme uğramamış mahalle olan Uzundere bölgesinde dönüşümü gerektirecek alt yapı eksikleri vardır. Dönüşüm planlanırken sadece bu eksiklikler değil Bourdieu'cü anlamda sermaye eksiklikleri de tespit edilmelidir. Dönüşüm sonrasında Bourdieu'cü anlamda sermaye oluşumlarını destekleyecek planlamalar yapılmalıdır. Ancak her iki alanda da uygulanan anket çalışmalarının sonuçları gösteriyor ki kentsel dönüşüme uğramadan önce var olmayan sermaye oluşumları kentsel dönüşümden sonra da desteklenmemiştir. Var olan sermayeler de korunamamıştır.

Kaynakça

- ALKAN, A. (2002). *20. Yüzyıl Kenti*. İmge Kitabevi.
- ARCAN, A. (2014). *Batıda Kent ve Kentleşme Kuramları; Marx, Durkheim, Pirenne, Weber ve Wirth'de Kent*. (içinde), ÖZDEN, K. *Kentleşme Yazıları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- AYDEMİR, M. A. (2011). *Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri (Topluluk Duygusu ve Sosyal)*. Doktora Tezi. Konya: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAL, H. (2011). *Kent Sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Yayınevi.
- BOURDIEU, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Londra: Routledge and Kegan Paul.

- BOURDİEU, P. (2000). *Pascalian Meditations*.
- BOURDİEU, P. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOURDİEU, P. (2010). Sermaye Biçimleri. Ş. M.-Ü. Ahmet (içinde), *Sosyal Sermaye, Kuram, Uygulama, Eleştiri* (s. 45-75). İstanbul: Değişim Yayınları.
- FLANAAN, W. G. (1994). *Contemporary Urban Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FRİSBY, D. (2002). *Georg Simmel*. London and New York: Routledge.
- GÖKER, A. A.-E. (2014). Kent Sosyolojisini Bourdieu ve Wacquant ile Düşünmek. *Cogito*, 121-138.
- GÖKER, E. (2007). "Ekonomik İndirgemeci Mi Dediniz?" *Ocak ve Zanaat* (içinde), ÇEĞİN, G vd.
- GÖRMEZ, K. (2004). *Bir Metropol Kent: Ankara (Sosyal Yapı – Kimlik – Yaşam)*. Ankara: Odak Yayın.
- ÖZDEMİR, E. (2010). "Kentın Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç Ve/Veya". *İdeal Kent Dergisi*, 44-77.
- SERTER, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *TMMOB Şehir Plancıları Odası*, 67-77.
- SİMMELE, G. (1996). Metropol ve Zihinsel Yaşam. *Cogito*(8).
- WOLF, R. A.-A. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Doğubay Yayınları.

YAYIN İLKELERİ

Ege Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü tarafından yayınlanan *Sosyoloji Dergisi*, 1999 Yılı 7. Sayısından İtibaren, Asa Kuralları Gereğince “Hakemli Dergi” statüsündedir. Sosyoloji Dergisi, Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki defa yayınlanmaktadır. Sosyoloji dergisinin amacı, dünyada ve Türkiye’de kuramsal ve uygulamalı sosyoloji çalışmalarına yer verip bu çalışmalarını ilgili izlerkitle ile buluşturmadır. Dergimiz, bir disiplin ve bilgi alanı olarak sosyolojinin, diğer sosyal bilim disiplinleriyle güçlü bir bağa sahip olduğuna dikkat çekerek, disiplinlerarası bir perspektifin önemini vurgulamakta ve yayın politikasını bu doğrultuya göre belirlemektedir. Sosyoloji dergisinde genel olarak sosyoloji ve sosyal bilim çalışmalarına yer verilmektedir. Bu çalışmaların, kuramsal ve uygulamalı ölçeklerde alana katkıda bulunması ve içerik itibarıyla yeni bir perspektif sunması gözetilmektedir. Dergide, dünyadaki birikimi yansıtan sosyolojik metinlerin tercümesine de yer verilir. Sosyal bilimler alanında Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlanmaktadır.

Başvurular, sosyal bilim alanındaki özgün araştırma, tartışma-derleme, çeviri ve kitap tanıtımı-eleştirisi olabilir. Dergide yayınlanan özgün araştırma ve tartışma-derleme makaleleri hakemli statüsündedir, diğer yazılar hakem sürecine girmez. Hakemli statüsündeki makaleler, çifte kör hakem değerlendirme sistemine dâhil edilir, iki hakemin görüşlerinin farklı olması durumunda editör, makalenin yayınlanıp yayınlanmamasına ilişkin nihai kararı alabilir ya da makaleyi değerlendirme için bir üçüncü hakeme gönderebilir.

Makaleler Türkçe veya İngilizce olabilir. Makale; fotoğraf, tablo, grafik, harita gibi görsel bir malzeme içeriyorsa, söz konusu materyallerin ayrı dosyalar olarak başvuru gönderisine eklenmesi gerekmektedir.

Yazarlar, yazılarını değerlendirilmek üzere elektronik posta yoluyla gönderebilirler. Bunun yanında yazarlar, makalelerini posta yoluyla da gönderebilirler. Bu yol tercih edilirse dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır: Çalışmanın basılı dört adet kopyası, makalenin kaydedildiği bir CD ve yazara ait kimlik adres ve e-posta bilgileri dergi iletişim adresine gönderilmelidir. Gönderilen dört basılı kopyadan sadece biri yazara ilişkin kimlik bilgilerini içermeli, hakemlere gönderilecek diğer üç kopya kimlik bilgilerini içermeyen basılmış olmalıdır.

Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmamış metinler değerlendirme sürecine alınmaz. Başvurular Yayın Kurulu tarafından biçim ve içerik açısından incelenir. Yayın Kurulu’nun ön değerlendirmesinden sonra uygun görülen yazılar Hakemlere gönderilir. Hakem değerlendirmesinin sonucunda yazının yayınlanıp yayınlanmayacağına ilişkin karar –varsa istenen

değişiklik ve düzeltmeler ile birlikte– yazarlara bildirilir. Yazarlar yayınlanma kararının bildirildiği tarihten itibaren varsa düzeltme ve değişiklikleri yaparak, yazının son halini en geç on gün içerisinde dergi iletişim adresine göndermelidirler. Yayın kurulu, gönderilen çalışmaları son kez değerlendirir, nihai yayın kararını alır. Yayınlanması kabul edilmeyen yazılar, yazarlara iade edilmez. Yayınlanan yazıların telif hakları dergiye aittir. Dergide yayınlanan yazılardan yazarların kendileri sorumludur. Yayın kurulu bu konuda sorumluluk kabul etmez.

Makale Yazım Kuralları

Makalenin dilinde önce olmak üzere “Makale adı/Öz/Anahtar Kelimeler” ve “Title/Abstract/Keywords”lerin sırayla verilmelidir. Öz ve Abstract 250, Anahtar Kelimeler ve Keywords ise 6 kelimeyi geçmemelidir.

Metin, yazı karakteri Arial, harf büyüklüğü 10 punto, satır aralığı 1,15 cm ve paragraf aralığı önce 6 nk sonra 6 nk olmalıdır. Sayfa yapısı, A4 ebatında, genişlik 16,5 cm ve yükseklik 24 cm olacak şekilde ayarlanarak yukarıdan 3 cm, aşağıdan 2,3 cm, sağdan ve soldan 2 cm olarak biçimlendirilmelidir. Ana metin, dergi yayın formatında 10–25 sayfa sınırlarını geçmemelidir.

Kaynakça Arial yazı karakteri ve 9 punto ile yazılmalı ve satır aralığı 1 cm olmalıdır. Kaynakça’da sadece birincil kaynaklara yer verilmelidir. İkincil kaynaklar Kaynakça’da gösterilmez, nereden aktarıldığına ilişkin metin içinde dipnot verilebilir. Dergide Harvard referans tekniği temel alınmıştır. Metin içi atıflar aşağıdaki örneklere göre olmalıdır:

<i>Doğrudan atıflar tek yazar için</i>	“...dır.” (Sayın, 2002: 25).
<i>Dolaylı atıflar tek yazar için</i>	Sayın’a göre... (2004: 16).
<i>Aynı yazarın aynı yıla ait birden çok eseri için</i>	Tatlıdil, (1990a, 1990b, 1990c).
<i>Çok yazarlı eserler için</i>	(Tatlıdil vd. 2002).
<i>Birden çok yazara atıflar için</i>	(Sayın, 1995; Tatlıdil, 1980).

Kaynakça aşağıdaki örneklere göre yazılmalıdır:

Kitaplar	
Tek yazar	SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> . Yayın Yeri: Yayınevi.
Birden çok yazar	SOYADI, A., SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> , Yayın Yeri: Yayınevi.
Editörlü Kitaplar	SOYADI, A., YIL, “Bölüm adı” <i>Yayınlandığı eser</i> (içinde) SOYADI, A. (der) Yayın Yeri: Yayınevi.
Sürelî yayınlar	
Basılı dergiler	SOYADI, A., YIL, “Makale başlığı” <i>Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Sayfa Aralığı.

Elektronik dergiler	SOYADI, A., YIL, "Makale başlığı", <i>E-Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Sayfa Aralığı, URL
Diğer eserler	
Bildiri kitabı	SOYADI, A., YIL, "Bildiri başlığı", <i>Bilimsel Toplantının Adı</i> , Yılı, Yeri, Düzenleyen Kurum, Yayın Yeri: Yayınevi.
Gazete haberi	SOYADI, A., YIL, "Yazının başlığı", <i>Gazetenin adı</i> , Tarih Gün/Ay Sayfa Ör: Slapper, G., 2005, "Corporate Manslaughter: New Issues for Lawyers". <i>The Times</i> , 3 Sep. p.4
TV programı	Programın adı, YIL, [TV programı] <i>TV Kanalı</i> , Tarih Gün/Ay/saat. Ör: Little Britain, 2006. [TV programme] <i>BBC, BBC2</i> , 30 January, 20:00.
Sinema Filmi	Filmin Adı, YIL, [Film] Yönetmen, Menşei, Yapımcı Firma Ör: Macbeth, 1948, [Film] Directed by Orson Wells, USA: Republic Pictures
Veritabanından Alınan Dergi Makalesi	SOYADI, A, YIL, "Makale adı", <i>Dergi Adı</i> , cilt, sayfa aralığı, alınma tarihi, veritabanının adı. Ör: Tamney, J. T., (1993). "Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools", <i>The British Journal of Sociology</i> , 195-210, October 23, 2000, Jstor database.

Etik İlkeler

Sosyoloji Dergisi'ne gönderilen yazıların araştırma ve yayın etiğine uygun olması gerekmektedir. Gönderilen yazılar, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ve herhangi bir dergiye yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Editöryal, hakemlik ve yayın süreçleri, COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından geliştirilen uluslararası araştırma ve yayın etiği standartlarına bağlı kalınarak yürütülmektedir.

İletişim

Tel: 0 (232) 311 16 83 Fax: 0 (232) 388 11 02 E-posta: egesosyolojidergisi@gmail.com , goknurege@gmail.com	ADRES: Doç. Dr. Gökür EGE (Editör) Sosyoloji Dergisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü 35100 Bornova/İZMİR
--	---

PUBLICATION GUIDELINE

Published by the Department of Sociology at Ege University, *The Journal of Sociology* has been a "Refereed Journal" in accordance with the rules of ASA since its 7th issue published in 1999. *The Journal of Sociology* is published twice a year in May and November. *The Journal of Sociology* aims to include theoretical and applied studies in sociology from both all over the world and Turkey, and to introduce these studies to the related audience. Emphasizing the strong tie between sociology and other disciplines within social sciences, *The Journal of Sociology* underlines the importance of an interdisciplinary perspective, and determines its publication policy accordingly. *The Journal of Sociology* includes studies which are conducted within the field of sociology and social sciences. It is taken into consideration that these studies would contribute to sociology both in theoretical and applied contexts, and provide a new perspective regarding the contents. In addition, translations of sociological texts reflecting the worldwide accumulation in the field may be accepted for publication. Articles, which are necessarily within social sciences, may be written in Turkish or English.

Manuscripts of original research, discussion-review, book presentation and book review in the field of social sciences may be submitted. Papers submitted for publication are subjected to a double-blind peer review system. On the condition that the two reviewers disagree, the editor may make the final decision either to accept or reject the paper or to send the paper to a third reviewer. Only the original research and discussion-review papers are peer-reviewed, and other types of articles (e.g. translation, book presentation, book presentation and book review) are not.

Articles may be written in Turkish and English. If the articles contain visual materials such as photos, tables, graphs and maps, these must be attached as separate files to the application post.

Authors may submit their manuscripts via e-mail. Authors may also send their manuscripts via regular mail. If the latter application method is preferred, the following points should be considered: manuscript recorded on a CD along with its four hardcopies, author's identity information and communication details should be sent to the email address of the journal. Only one hardcopy is supposed to include the identity information of the author(s), the other three should be printed out without comprising any identity information.

Texts which are not prepared in accordance with orthographical rules will not be considered in the review process. Submissions are firstly examined in terms of form and content; only the articles that are approved after preliminary assessment of the Editorial Board will be sent to reviewers. Authors are informed of the decision and are asked to make the required changes and corrections, if any. After they are informed by e-mail, authors should send the final version of their articles to the journal within ten days at the latest. The Editorial Board evaluates the submitted work for the last time and takes the final decision. Submissions that are not accepted for publication will not be returned to authors. The copyright of published works belongs to the journal. Authors should take responsibility for submitted and published work. The Editorial Board accepts no responsibility in this regard.

Instructions for Authors

Giving the priority to the one written in the original language of the article, "Title/Abstract/Keywords" and "Makale adı/Öz/Anahtar Kelimeler" should be sequentially added. Abstract and keywords should not exceed 250 and 6 words, respectively.

Texts should be written utilizing Arial 10 pt in font type, 1,15 cm in line spacing and before 6 nk, after 6 nk in paragraph spacing. Pages should be structured as A4 with the customized values of 16,5 cm in width and 24 cm in length. Page margins should be arranged cropping 3 cm from top, 2,3 cm from bottom and 2 cm both from right and left. Text's length should not get beyond the limits of 10-25 pages.

References should be written using Arial 9 pt in font type and 1 cm in line spacing. References should comprise primary resources solely. Secondary resources should not be included in reference section; however, secondary resources may be given as a footnote in the text as where they have been cited. Harvard reference technique is used. In-text citations should be written according to the following examples:

<i>Direct quotation</i>	"....." (Sayın, 2002: 25).
<i>Indirect quotation</i>	To Sayın... (2004: 16).
<i>Citing two or more works by the same author in the same year</i>	Tatlidil (1990a, 1990b, 1990c).
<i>Citing a work with more than two authors</i>	(Tatlidil et al., 2002).
<i>Citing multiple works</i>	(Sayın, 1995; Tatlidil, 1980).

References should be written according to the following examples:

Books	
One author	SURNAME, N., YEAR, <i>Book Title</i> . Place of Publication: Name of the Publisher.
Multi-authored	SURNAME, N., SURNAME, N., YEAR, <i>Book Title</i> , Place of Publication: Name of the Publisher.
Edited	SURNAME, N., YEAR, "Chapter Title" <i>Book Title</i> (in) SURNAME, N. (Ed.) Place of Publication: Name of the Publisher.
Periodicals	
Hardcopy Journals	SURNAME, N., YEAR, "Title" <i>Journal</i> , Vol: No: pp.
E-Journals	SURNAME, N., YEAR, "Title", <i>E-Journal Name</i> , Vol: No: pp. URL
Others	
Report Book	SURNAME, N., YEAR, "Paper Title", <i>Conference Name</i> , Year, Place, Issuing Institution Place of Publication: Name of the Publisher.
Newspaper	SURNAME, N., YEAR, "News Title", <i>Title of the Newspaper</i> , Date Day/Month Page ie. Slapper, G., 2005, "Corporate Manslaughter: New Issues for Lawyers". <i>The Times</i> , 3 Sep. p.4
TV programme	Programme Name, YEAR, [TV programme] <i>TV Channel</i> , Date Day/Month/Time. ie. Little Britain, 2006. [TV programme] <i>BBC, BBC2</i> , 30 January, 20:00.
Movie	Movie Name, YEAR, [Movie] Director, Country: Production co. ie. Macbeth, 1948, [Movie] Directed by Orson Wells, USA: Republic Pictures
Articles of Journal from Database	SURNAME, N, YEAR, "Article Title", <i>Journal Name</i> , Volume, page line, Citation date, Database name. ie. Tamney, J. T., (1993). "Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools", <i>The British Journal of Sociology</i> , 195-210, October 23, 2000, JStor Database.

Ethical Guideline

Articles submitted to the Journal of Sociology must be in accordance with research and publication ethics. They should neither have previously been published in another journal nor have been under consideration for publication elsewhere. The editorial, reviewing and publishing processes are carried out by being adhered to the international standards for research and publication ethics developed by COPE (Committee on Publication Ethics).

Contact Information

<p>Phone: + 90 232 311 16 83 Fax: + 90 232 388 11 02 E-mail: egesosyolojidergisi@gmail.com, goknurege@gmail.com</p>	<p>ADDRESS: Göknur EGE, PhD Associate Prof. (Editor) Journal of Sociology, Ege University Faculty of Letters, Department of Sociology, 35100 Bornova / İZMİR</p>
--	---

İÇİNDEKİLER

Önsöz..... vii

Araştırma Makaleleri

- Ölüm Mekânından Hayata Bakış: Siirt Kent Mezarlıkları
Üzerinden Demografiyi Anlamak* 1
Muhammet ÖKSÜZ, Ömer KUCAK
- Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata
Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler - Bulanık İlçesi Örneği*.....33
Zehra KARADAĞ, Dilek EROĞLU
- Kadın Futbol Alanının İlişkisel Analizi* 53
Birtan BOZLU
- İşçilikten “Girişimciliğe” Türkiyeli Göçmenler: Paris Örneği*.....81
Hasan GÜLER
- Geçmiş Tarihelleştirmenin Bir Aracı Olarak Tarih Dizileri:
Diriliş, Payitaht, Kûtul’amâre*..... 103
Özlem AVCI
- Pierre Bourdieu’nün Kavramsallaştırmaları Açısından Kentsel
Dönüşümün Toplumsal Etkileri; İzmir, Gürçeşme ve Uzundere Örneği* 141
Gülsüm AKSOY

